

ΟΜΑΔΑ

Η ΑΝΑ-ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ
ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

Σπουδαστής
Ευάγγελος Κουτσογιαννάκης

Ερευνητική Εργασία

Θανάτω Θάνατον Πατήσια
Η ανα-κατασκευή του βλέμματος στον άξονα της Πατησίων

Επιβλέπων Καθηγητής
Τηλέμαχος Ανδριανόπουλος

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΑΘΗΝΑ ΠΕΔΙΟ ΜΑΧΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ ΜΟΡΦΩΝ.....	6
1.2 ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ - ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΤΟ «ΑΛΛΟ»	8
1.3 ΔΡΟΜΟΣ.....	12
1.3.1 Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΩΣ ΑΞΙΑ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ.....	13
1.3.2 ΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΩΣ ΤΟ ΕΝΔΙΑΜΕΣΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ.....	13
1.3.3 Ο ΔΡΟΜΟΣ ΩΣ ΚΑΤΩΦΛΙ.....	13
1.4 ΠΑΤΗΣΙΩΝ.....	14
1.4.1 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΧΑΝΟΥΣ-ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ.....	14
1.4.2 Η ΠΑΤΗΣΙΩΝ ΩΣ ΚΑΤΩΦΛΙ.....	14

2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

2.1 ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΑΞΟΝΕΣ.....	18
2.1.1 ΟΠΤΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ.....	19
2.1.2 ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΑΝΑΚΤΟΡΩΝ.....	20
2.1.3 ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ- Η ΧΑΡΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ.....	21
2.2 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ.....	26
2.2.1 ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ	26
2.2.2 ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19 ^ο ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1920	27
2.2.3 ΑΠΟ ΤΟ 1920 ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20 ^ο Υ ΑΙΩΝΑ	29
2.2.4 Σ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20 ^ο Υ ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1990	34
2.2.5 ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21 ^ο Υ ΑΙΩΝΑ	38

3. Η ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ

3.1 ΚΑΤΩΦΛΙ_Α [ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ / ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ-ΑΓΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ]	44
3.1.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ	45
3.1.2 ΟΨΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ: ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΣΤΑ 2/3 ΤΗΣ ΟΨΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ.....	47
3.1.3 ΧΩΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΣ-ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ.....	52
3.1.4 ΕΦΗΜΕΡΑ ΠΟΛΕΜΟΦΟΔΙΑ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ-ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ.....	55
3.1.5 ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ-ΣΧΕΣΕΙΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ.....	62
3.2 ΚΑΤΩΦΛΙ_Α' [ΡΗΞΗ] _ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ.....	66
3.3 ΚΑΤΩΦΛΙ_Β [ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ / ΑΓΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ-ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ].....	68
3.3.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ	69
3.3.2 ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ-ΑΠΟ ΤΟ ΘΡΑΥΣΜΑ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ (ΚΑΤΑ)ΣΤΡΟΦΩΝ.....	72
3.3.3 ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ-Η ΑΛΛΙΩΣ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ.....	74
3.3.4 ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΞΟΝΑ-ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ.....	78
3.4 ΚΑΤΩΦΛΙ_Β' [ΠΛΥΣΗ] _ΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΟ "ΑΤΕΡΜΟΝΟ" ΠΛΗΡΕΣ.....	82
3.5 ΚΑΤΩΦΛΙ_Γ [ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ / ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ-ΑΓΙΑΣ ΛΑΥΡΑΣ].....	86
3.5.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΟ ΚΕΝΟ	87
3.5.2 ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΣΤΟ ΚΕΝΟ (ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΩΣ)	88
3.5.3 ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ	94
3.5.4 ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΣ-ΤΟ ΝΕΟ ΘΡΑΥΣΜΑ	98
3.6 ΚΑΤΩΦΛΙ_Γ' [ΔΙΑΚΟΠΗ]_ Η ΝΕΚΡΩΣΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ	100
3.6.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΣΗ	101
3.6.2 Η ΑΠΟΚΟΠΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ, ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗ	102
3.7 ΜΝΗΜΗ_ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟΧΡΟΝΟ ΘΡΑΥΣΜΑΤΩΝ (ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ).....	104
3.7.1 ΠΑΤΗΣΙΩΝ-ΕΔΡΑΙΩΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ [ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΜΝΗΜΗ].....	105
3.7.2 ΠΑΤΗΣΙΩΝ-ΘΟΛΟ ΘΡΑΥΣΜΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ [ΚΥΚΛΙΚΗ ΜΝΗΜΗ]	113

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1

1.1 ΑΘΗΝΑ ΠΕΔΙΟ ΜΑΧΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ ΜΟΡΦΩΝ

“Και τι δεν της καταμαρτυρούν της Αθήνας. Μια πόλη που αποσυντίθεται, σε εγκατάλειψη, ή για απόσυρση· πόλη «χωρίς ιστορικό πρόσωπο», του χθες χωρίς αύριο, «απάνθρωπη», τέρας ή έστω «οικοδομικό τέρας», «άζωτη» και «ανοχύρωτη πόλη», «ανυπότακτη αρχιτεκτονικά», πόλη «οικοδομικής ασφυξίας», που χρειάζεται ψυχαναλυτή... «μια απέραντη σκουπιδοπούλη», «ένας υδροκέφαλος», κάτι μεταξύ τρελού και φρενοκομείου”¹ Στην ενδελεχή περισυλλογή αποσπασμάτων, φράσεων και τίτλων, ο Δ. Φιλιππίδης, αποτυπώνει την εικόνα της πόλης της Αθήνας, όπως αυτή καταγράφεται στον Τύπο. Αυτά τα στιγμιότυπα παρατίθενται σε ένα κολλάζ, όπου η διαλεκτική τους, αφενός «σχηματοποιεί» την ίδια την μορφή της πόλης, αφετέρου καταφέρεται αρνητικά απέναντι στην σύγχρονη εικόνα της. “*Η βουή των ΜΜΕ, λοιπόν, καλύπτει τα πάντα και υπό τη μορφή της Πόλης, κεντρική λέξη ενός ανώνυμου νόμου, υποκατάστατο όλων των κυρίων ονομάτων, εξαλείφει ή αντιμάχεται τις δεισιδαιμονίες, ένοχες επειδή ακόμα της αντιστέκονται*”² Από την άλλη, σε αυτό συμβάλει και η εγκαθίδρυση της από τον λόγο της πολεοδομικής θεωρίας. Κατά τον Μισέλ Ντε Σερτώ, ο πολεοδομικός λόγος τείνει στην “*δημιουργία ενός καθολικού υποκειμένου, που είναι η ίδια η πόλη... Είναι δυνατόν να της προσδοθούν βαθμιαία όλες οι λειτουργίες και τα κατηγορήματα που μέχρι τότε ήταν σκόρπια και αποδίδονταν σε πολλαπλά πραγματικά υποκείμενα, ομάδες, συλλόγους, άτομα. Έτσι «η πόλη», δίκην κύριου, ίδιου ονόματος, προσφέρει τη δυνατότητα διανοητικής σύλληψης και κατασκευής του χώρου με αφετηρία έναν πεπερασμένο αριθμό σταθερών ιδιοτήτων, απομονώσιμων και συναρθρώσιμων*”³.

Αμφότεροι, η φημολογία των ΜΜΕ και ο πολεοδομικός λόγος, λοιπόν, εγκαθιστούν τη μορφή και την εικόνα της πόλης: “*επιτάσσουν, εγκαθιδρύουν και συνακολουθούν μια ισοπέδωση του χώρου, δημιουργούν κινήσεις κοινές σε όλους, που ενισχύουν μια τάξη προσθέτοντας στις ενέργειες που κάνουν τον κόσμο να κάνει κάτι τις ενέργειες που τον κάνουν να πιστέψει κάτι*”⁴. Μέσα από αυτά, ανακύπτουν εργαλεία που συνθέτουν μια αντικειμενική εικόνα για την σύγχρονη πόλη. Η εικόνα της πόλης Αθήνας, θα λέγαμε πως είναι αυτό που κυριαρχεί πριν καν κάποιος την επισκεφθεί. Άλλωστε, η εικόνα της παράγει συχνά, στον δομημένο χώρο της πόλης την δυνατότητα περάσματος σε άλλους χώρους και χρόνους-ενισχύει ή αποκρύπτει χώρους, τονίζει σημεία και τόπους, ανακατασκευάζει το παρελθόν της πόλης είτε προιδιαάζει για το μέλλον της. Η ισχύ της επιδρά στην δραστηριοποίηση του υποκειμένου στον χώρο. Τόσο στον επισκέπτη, όσο και στον κάτοικο της πόλης καλλιεργείται η στάση του προς αυτή και διαμορφώνεται εκ των προτέρων η δράση του και ο τρόπος που βιώνει τον χώρο της. Αν λοιπόν η επιρροή της είναι τόσο έντονη στο υποκείμενο, τότε η βίωση, του περιβάλλοντος χώρου του και της δράσης σε αυτήν, μπορεί εύκολα να του διαφύγει.

Τόσο οι παραπάνω καταγραφές, όσο και σύγχρονες στον Τύπο, καθώς και πρακτικές, που συντελούνται για την Αθήνα, αφορούν στη μεταβολή της μορφής

ΕΙ. “Εποπτικό” βλέμμα, Αθήνα, 2016

¹ Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνα Αθήνα, ΠΙΟΠ, 2009, σ.5

² De Certeau Michel, Επινόωντας την καθημερινή πρακτική, Σμίλη, 2010, σ.272

³ Στο ίδιο σ.249

⁴ Στο ίδιο σ.272

Ε2. 'Η γραμμική" σχέση υποκειμένου και αντικειμένου σε "ημιτελές κύκλο", 2021

⁵ Σταυρίδης Σταύρος, Από την πόλη Οθόνη στην Πόλη σκηνή, Ελληνικά Γράμματα, 2002, σ.19 / Κατά τον Simmel G.(σ.14), αναφέρεται ως «εντατικοποίηση της νευρικής διέγερσης η οποία προκαλείται από τη γρήγορη και αδιάκοπη μεταβολή των εξωτερικών και εσωτερικών ερεθισμάτων»...

⁶ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.39

⁷ Στο ίδιο σ.4

⁸ Στο ίδιο σ.39

και της εικόνας της. Πληθώρα αναπλάσεων της και πολεοδομικές παρεμβάσεις οργανώνονται, από την επιστημονική κοινότητα, την τοπική αυτοδιοίκηση και πολιτικούς παράγοντες. Συχνά αυτές αποσκοπούν στην "επιδιόρθωση" αυτών των "προβληματικών" χαρακτηρισμών και στην διατήρηση μιας συγκεκριμένης εικόνας της πόλης. Από την άλλη, ταυτόχρονα, οι κοινωνικές ομάδες ή το κάθε υποκείμενο ξεχωριστά, διασχίζει και δραστηριοποιείται στην πόλη, οργανώνοντας και συνδέοντας σημεία της, μετατρέποντας κάποιους χώρους σε τόπους. Η εκ των κάτω ανάγκη οικειοποίησης και διεκδίκησης της, διαμορφώνει ένα ιδιαίτερο τοπίο που αφήνει αντίστοιχα το αποτύπωμα του στην μορφή της. Έτσι, οι πρακτικές του υποκειμένου με την αφαίρεση ή προσθήκη μορφών στον ιδιωτικό και στον δημόσιο χώρο μορφοποιούν με την σειρά τους την εικόνα της Αθήνας. Και οι δύο αυτοί σημαντικοί συντελεστές στην διαμόρφωση της πόλης-με τον "εξωραϊσμό" της και την οικειοποίηση του χώρου της- ανασυστήνουν το περιεχόμενο της, όπως αυτό εκδηλώνεται στην μεταβολή των ήδη υπαρχόντων και νέων μορφών.

Αν λοιπόν θα μπορούσαμε να διαμορφώσουμε βιαστικά μια εικόνα, μέσω του λόγου, για αυτήν την πόλη- τότε αυτή θα ήταν «Αθήνα πεδίο μάχης και διεκδίκησης μορφών». Νεωτερική και γραφική ταυτόχρονα, παράξενη αλλά γι' αυτό αξιοπρόσεκτη, ενιαία και ομοιόμορφη άρα και αδιάφορη, ανόικεια και άμορφη αλλά γι' αυτό αξιοθαύμαστη. Η επαφή με την νεωτερική πόλη της Αθήνας υποδεικνύει τούτη την αμφισημία, συνιστώντας την ένα πεδίο ανάπτυξης της ετερότητας των μορφών της. *"Η εντύπωση και η εμπειρία του υποκειμένου διαβαίνοντας την, απαρτίζεται από ένα άθροισμα θραυσμάτων χρόνου και χώρου που διαδέχονται το ένα το άλλο με εντυπωσιακή ταχύτητα"*⁵ Τα θραύσματα αυτά εντοπίζονται στα στοιχεία που την προσδιορίζουν, τόσο στα σταθερά και τα μόνιμα, δηλαδή τα παγιωμένα στον χωροχρόνο, όσο και στα εφήμερα και τα φευγαλέα που πολύ γρήγορα μπορούν να καταστραφούν και να εξαφανιστούν από την δομή της.

1.2 ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ – ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΤΟ "ΆΛΛΟ"

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Στο υποκείμενο δίνεται η ευχέρεια να διαβεί τους δρόμους της πόλης, να σταθεί είτε να προσπελάσει τις πλατείες και να την ατενίσει από τους λόφους της. Έτσι, του παρέχεται η δυνατότητα να διαβάσει την πόλη τόσο από απόσταση, όσο και στο εσωτερικό του καθημερινού παλμού της. Η χωρική εμπειρία του ατόμου στην πόλη και η ανάγνωση της δεν απομονώνεται (προσδιορίζεται) μονάχα από την ατομική του προοπτική. Η ανάγνωση καθίστανται υποκειμενική, καθώς αρχικά διέρχεται από *"μία εσωτερική δυνατότητα καλλιέργειας του ατόμου και στην επέκταση αυτής της διαδικασίας μέσω της χρήσης (των) αντικειμένων (της)"*⁶ Ερχόμενο σε επαφή με την δράση, το αποτύπωμα και τα αντικείμενα των άλλων υποκειμένων, τα οποία συνθέτουν το πολύπλοκο σύστημα της, ανασυντίθεται και το ίδιο. Η *"αντικειμενοποίηση του πνεύματος... συμπληρώνει τη μνήμη των υποκειμένων και συγκροτεί όρο εξωτερίκευσης της ατομικότητας"*⁷ Η πόλη λοιπόν, αποτελεί το πεδίο που το υποκείμενο *"υπερβαίνει τα αντικείμενα, σε μια διαδικασία μορφοποίησης του εαυτού μέσα από αυτά, προκειμένου να επιστρέψει στον εαυτό του εμπλουτισμένο από αυτή τη δημιουργική κίνηση"*⁸

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Το περιεχόμενο και η ιστορία της πόλης συμπυκνώνονται στη δομική διάρθρωση, στα χωρικά χαρακτηριστικά, στα αντικείμενα αλλά και στον τρόπο που την ζουν οι κάτοικοι της. Τόσο η σύνθεση των αντικειμένων της, όσο και το καθένα ξεχωριστά αποκρυσταλλώνει την ζωή της πόλης. Αυτά καταδεικνύουν τις διαδικασίες εξωτερίκευσης του υποκειμενικού πνεύματος - δηλαδή τις ανορθωμένες μορφές που τοποθετούνται σε ένα ευρύτερο πεδίο αντικειμένων. Το παράδοξο όμως είναι πως αυτά αποτελούν σταθερά και πάγια στοιχεία, ετεροχρονισμένα από το σύγχρονο υποκείμενο: *“είναι μεμονωμένοι αγωγοί που έχουν διαμορφωθεί με τον δικό τους τρόπο και μέσα από τους οποίους διέρχεται η κοινωνική ζωή”*.⁹ Η εμπειρία του υποκειμένου στην πόλη, τον οδηγεί στην συνδιαλλαγή του με τα αντικείμενα, δηλαδή τα κτίρια που την συνθέτουν. Στην σύγχρονη Αθήνα, όπου τα αντικείμενα έχουν καταλάβει την πλειονότητα του χώρου της, διαμορφώνουν το σταθερό εκείνο τοπίο, όπου το υποκείμενο έρχεται να αναστοχαστεί, να αναμετρηθεί, να συγκρουστεί και να συμπλεύσει στην καθημερινότητα του με αυτά. Έτσι, το σύγχρονο περιπλανούμενο υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπο με τις χωροχρονικές μεταβολές της πόλης που συντίθενται από ένα κολλάζ των αντικειμένων της. Αυτές άλλοτε διαφαίνονται με ευκρίνεια στα αντικείμενα και άλλοτε αποτελούν κρυφά αινίγματα, με θολό περιεχόμενο και ιστορία. Έτσι, η πληθωρικότητα των αντικειμένων και των περιεχομένων τους, όπως έχουν διαμορφώσει τον ιστό της Αθήνας, φέρνουν αντιμέτωπο το υποκείμενο με την χωρική και χρονική ετερότητα της. Θα λέγαμε λοιπόν, πως τα αντικείμενα τα οποία συνθέτουν το εδραιωμένο περιβάλλοντα χώρο δράσης είναι “ξένα” προς το σύγχρονο υποκείμενο - ετεροχρονισμένα της δράσης του, χωρικοί «δεσμοί» της κίνησης του και χωρικοί “καθοριστές” της αντίληψης του.

ΣΧΕΣΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ- ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η “ανάγνωση” της πόλης για την παρούσα μελέτη είναι άμεσα συνυφασμένη με τη σχέση υποκειμένου και αντικειμένου. Καθώς παραπάνω ορίσαμε το υποκείμενο ως το σύγχρονο άτομο και το αντικείμενο ως το «ξένο» κτιριακό απόθεμα που περιβάλλει και επιδρά άμεσα στο πρώτο, αναζητείται αυτή η μεταξύ τους σχέση θέτοντας τα επερχόμενα ερωτήματα: Πως διάφορες χωρικές ποιότητες της πόλης επιδρούν στην αντίληψη και την πρακτική του υποκειμένου; Πως συγκροτείται η μεταξύ τους σχέση, όπως αυτή αποκαλύπτεται στον χώρο μέσω της μορφής της; Πως μορφοποιείται το αντικείμενο από το υποκείμενο και ποια η ανασύσταση της μορφής της σχέσης στον χώρο;

Στην περιπλοκή ζωής που παρουσιάζει η εικόνα της πόλης, συνηθίζει να προβαίνει κανείς σε συνεχείς αφαιρέσεις, συνηθίζει στην αδιαφορία απέναντι σε αυτό που είναι πολύ κοντά στο χώρο-δηλαδή στα καθημερινά αντικείμενα και στη σχέση του με αυτά. Η εγγύτητα της σχέσης, ενέχει τον κίνδυνο της απάθειας και της δεδομένης αμφίδρομης αλληλεπίδρασης τους. Κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε εν τέλει το χάσμα μεταξύ του αντικειμένου και του υποκειμένου, και ίσως θα οδηγούμασταν στην παγίδα “καταλογισμού” της πόλης, των αντικειμένων της και των υποκειμένων. Το αντικείμενο λειτουργώντας ως ορισμένο μεμονωμένο στοιχείο, προσδιορισμένο και καθορισμένο με βάση τον χώρο του και το περιεχόμενο του δεν ενεργοποιεί την σχέση αλλά την νεκρώνει. Καθώς η σχηματική και παγιωμένη σχέση τους στον

⁹ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.95

Ε3. Σχέση υποκειμένου-αντικειμένου σε μορφές της πόλης, 2021

Ε4. Σχέση υποκειμένου-αντικειμένου σε σχήματα, 2022

¹⁰ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.153

¹¹ Στο ίδιο σ.71

¹² Στο ίδιο σ.48

χώρο, "αποκαλύπτεται στα αντικειμενικά περιεχόμενα της ζωής ως σταθεροποίηση και τάξη..." με αποτέλεσμα να μην "...διατρέχουν τον κίνδυνο να ξεριζωθούν απ' έξω... η σημασία του σταθερού προσδιορισμού στο χώρο: η καθήλωση ενός αντικειμένου του ενδιαφέροντος στο χώρο έχει ως αποτέλεσμα καθορισμένες μορφές σχέσεων, που ομαδοποιούνται γύρω απ' αυτό".¹⁰

Αντίθετα το "Ξένο" αντικείμενο βρισκόμενο σε "απόσταση" από το υποκείμενο, δημιουργεί μια γενική αβεβαιότητα και ασταθή την μεταξύ τους σχέση αλληλεπίδρασης. Το "Ξένο" δηλαδή το ανοίκειο, το απόμακρο, εμπερικλείει την ιδιότητα του "έξω και απέναντι" από το υποκείμενο. Το αντικείμενο με αυτήν την ιδιότητα είναι αυτό που, προκαλεί την περιέργεια είτε λόγω εντύπωσης είτε λόγω αποτροπιασμού, και στις δύο περιπτώσεις πάντως προς την παρατήρηση του. Έτσι, αυτό "αναδεικνύει την δυναμική της «απόστασης» του με το υποκείμενο, ως συγκροτησιακής κατηγορίας μορφών αλληλεπίδρασης. Η απόσταση προσδίδει στην ερωτοτροπία (της σχέσης) αυτονομία και αξία, καθιστώντας την ανεξάρτητη από την επίτευξη του σκοπού. Μετατρέπεται έτσι σε ένα παιχνίδι του έρωτα, όπου η αξία εδράζεται στην εναλλαγή εγγύτητας και απόστασης ως προς την αποδέκτη του ερωτικού καλέσματος".¹¹ Αν το αντικείμενο ως έτερο ή αλλιώς ως το "Άλλο" και το υποκείμενο παρατηρητής διαρθρώνουν την εκκίνηση της αμφίσημης σχέσης, στην συνέχεια - αυτή διαρκώς μετασχηματίζεται. Ο Simmel στην αναφορά του για την "κουλτούρα ως αξιακή διαδικασία" αναφέρει πως: "Δεν είναι τίποτε άλλο από «τη διαδρομή από την «κλειστή ενότητα», μέσω της «ανεπτυγμένης πολλαπλότητας», στην «ανεπτυγμένη ενότητα», ή αλλιώς, η πορεία του υποκειμενικού πνεύματος μέσα από τα πράγματα και η επιστροφή στον εαυτό του σε ανορθωμένη μορφή".¹² Παρομοίως αντιλαμβανόμαστε την ίδια διαδρομή στην σχέση που αναζητείται στην πόλη, όπου ως αξιακή διαδικασία για την επίτευξη της είναι η περιπλάνηση, κάτι που θα αναλυθεί αργότερα. Αρχικά, η σχέση τίθεται με το υποκείμενο να βρίσκεται από "έξω και απέναντι" του αντικειμένου. Στην πορεία του το υποκείμενο προσεγγίζει το αντικείμενο, η σχέση οδηγεί αυτό "εντός και δίπλα" του αντικειμένου. Η ρήξη της "απόστασης" και η μεταξύ τους εγγύτητα, καθοδηγεί στην επαφή του με την "ανεπτυγμένη πολυπλοκότητα" του αντικειμένου και ακολούθως στην αμφισβήτηση του υπάρχοντος αντικειμένου. Από την άλλη, το υποκείμενο εμποτισμένο από τα ερεθίσματα των περιβαλλόντων αντικειμένων - "επιστρέφει στον εαυτό του" - με την δημιουργία ενός νέου αντικειμένου ή αλλιώς μορφώματος, όπου οδηγεί στην συνύπαρξη του και την ενότητα του με το ήδη υπάρχον "Ξενικό" αντικείμενο. Το υποκείμενο επεμβαίνει στο αντικείμενο ενισχυτικά.

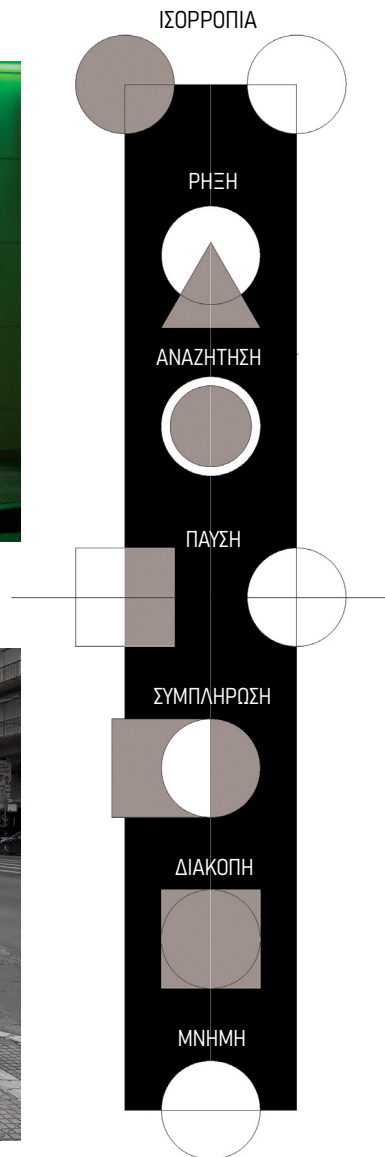
Οι μεταβολές και μεταβάσεις της σχέσης, δεν περιορίζονται μονάχα στην εσωτερική της αναδιαμόρφωση, αλλά επεκτείνονται και στη χωρική διάρθρωση της πόλης. Η πόλη, έχοντας αμφίδρομη σχέση με την διάδραση του υποκειμένου- με το αντικείμενο της, αναδιαμορφώνεται και ανασυντίθεται όσο και το αντίστροφο. Η εγγύτητα και η απόσταση, η αφαίρεση και η συμπλήρωση, η ρήξη και η ισορροπία, η αμφισβήτηση και η απάθεια, της σχέσης υποκειμένου - αντικειμένου, ανασυνθέτει την αρχική υπόσταση της μορφής της πόλης. Επιστρέφοντας, λοιπόν στην μονοσήμαντη διαμορφωμένη εικόνα της όπως παράγεται από τον λόγο, η αντιστροφή του αρνητικού κλίματος ενάντια στη σύγχρονη πόλη, οδηγεί στην ανάγκη εκ νέου ανάγνωσης των αντιφάσεων, της ετερότητας και του ανοίκειου της,

παρατηρώντας τις πρακτικές των υποκειμένων της όπως αυτά συνδιαλέγονται στην καθημερινότητα και εκφράζονται μέσω του χώρου της και των μορφών της. Η πόλη, λοιπόν ως "υποκείμενο" ή η πόλη ως "αντικείμενο" μελέτης ή η πόλη ως το "Άλλο" προς κατάκτηση; Η σχέση υποκειμένου -αντικειμένου στο πεδίο της πόλης είναι που θα μας απασχολήσει, όπως αυτή αντανakλάται και αποκαλύπτεται στον χώρο, μέσα από τις πρακτικές, τις μορφές και τα περιεχόμενα του.

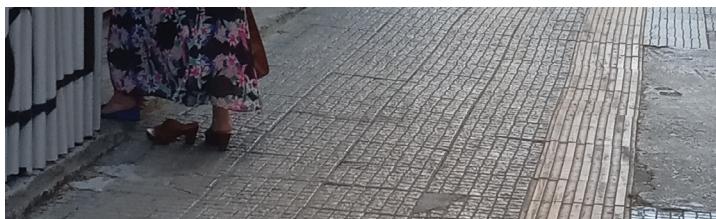
ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

1.3 ΔΡΟΜΟΣ

Στο πλαίσιο αναζήτησης της σχέσης, όπως αυτή αντικρούεται στην ετερότητα της πόλης, δημιουργούνται εκ νέου συμβάντα που δεν καθοδηγούν την ετερότητα στην απάλειψη της και στην ομοιομορφία, αλλά αντίθετα την ενισχύουν, τονίζοντας την με εκ νέου μορφώματα – που λειτουργούν ως συγκρουσιακά στοιχεία. *“Η ετερότητα δεν αποτελεί ένα υποπροϊόν της μητρόπολης που χρειάζεται απλά να απομονωθεί, αλλά είναι στην καρδιά της, συστατικό της μορφής και της λειτουργίας της, αναγκαίο δομικό χαρακτηριστικό της”*.¹³ Η ετερότητα δεν θα μπορούσε να αναζητηθεί στον περικλειστο ιδιωτικό χώρο της κατοικίας. Η αναφορά στο υποκείμενο και την επίδραση του στο χώρο της πόλης, δεν περιορίζεται από το ατομικό αποτύπωμα στον οικείο χώρο, αλλά αντιθέτως στο πεδίο εκείνο όπου εντοπίζεται η πολυσυγκρουσιακή σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλοεπικάλυψης των ερεθισμάτων των υποκειμένων – δηλαδή στο δημόσιο χώρο. Το καθ’ ένα από τα άτομα επιδρά στον χώρο είτε μόνο είτε ως ομάδα με κοινή ταυτότητα. *“Η διαφύλαξη του ιδιαίτερου ατομικού οχυρού επιτυγχάνεται αντίστοιχα στον βαθμό που ο καθένας συμμετέχει στην τυπική, στην τελετουργική σχεδόν συμπεριφορά του πλήθους”*.¹⁴

1.3.1 Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΩΣ ΑΞΙΑ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, για να λειτουργήσει η σχέση αντικειμένου – υποκειμένου, πρέπει να μεσολαβήσει ένας τρίτος παράγοντας στο μεταξύ τους, ειδάλλως η σχέση μπορεί να οδηγηθεί στην νέκρωση. Η περιπλάνηση παραλαμβάνει τον διαμεσολαβητικό αυτό παράγοντα. Αυτή λειτουργεί ως η κινητήριος δύναμη ενεργοποίησης της σχέσης. Η τελετουργία του βαδίσματος κατά την περιπλάνηση στην πόλη, θέτει το υποκείμενο διαρκώς σε διαφορετικά γεωγραφικά σημεία. *“Αυτή η εντόπιση (εδώ- εκεί) , αναγκαίο επακόλουθο του περπατήματος που καταδεικνύει την παροντική ιδιοποίηση του χώρου από ένα «εγώ», έχει επίσης τη λειτουργία να εγκαθιστά τον άλλο σε σχέση με αυτό το «εγώ», εγκαθιδρύνοντας έτσι μια συζευκτική και διαζευκτική διάρθρωση θέσεων”*¹⁵ Το περπάτημα *“μετατίθεται σε σημεία που συνθέτουν μια αναστρέψιμη ολοποιητική γραμμή... ένα λείψανο, τοποθετημένο στο ου χρόνο μιας επιφάνειας προβολής”*¹⁶ Το ίχνος του βαδίσματος έχει την ιδιότητα να είναι αόρατη η τέλεση του και *“εκδηλώνει την ιδιότητα του γεωγραφικού συστήματος να μπορεί να μετασχηματίζει τη δράση σε αναγνωσιμότητα”*¹⁷ Το υποκείμενο σε κίνηση διασταυρώνει και συνθέτει σημεία, θραύσματα και χώρους, πλάθοντας την δική του συνολική εικόνα της πόλης που διατηρεί στην μνήμη του. Έτσι, στην πόλη, ακόμα και σε ένα στενά οριοθετημένο χώρο της *“υπάρχουν τόσοι χώροι όσες και διακριτές χωρικές εμπειρίες”*¹⁸

¹⁵ De Certeau Michel, Επινόωντας την καθημερινή πρακτική, Σμίλη, 2010, σ.257

¹⁶ Στο ίδιο σ.254

¹⁷ Στο ίδιο σ.254

¹⁸ Στο ίδιο σ.288

¹⁹ Σταυρίδης Σταύρος, Από την πόλη Θρόνη στην Πόλη σκηνή, Ελληνικά Γράμματα, 2002, σ.292

²⁰ Στο ίδιο σ.293

1.3.2 ΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΩΣ ΤΟ ΕΝΔΙΑΜΕΣΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ

Η πόλη συντίθεται από κατώφλια. Το κατώφλι έχει το χαρακτήρα του διαχωρισμού. Λειτουργεί ως όριο μεταξύ ενός πριν και ενός μετά, ενός εδώ και ενός εκεί. *“Το κατώφλι επισημαίνει με κάθε τρόπο τη διαφορά που χωρίζει τους δύο κόσμους ανάμεσα στους οποίους βρίσκεται. Το κατώφλι συνδέει σύμπαντα διαφορετικά- αν τίποτα δεν τα διαφοροποιούσε, τίποτα δεν θα επισήμανε τη διάβαση από το ένα στο άλλο. Με τούτη την έννοια το κατώφλι λειτουργεί σαν όριο: ορίζει σύνορα ενός κόσμου σε σχέση με έναν άλλο... η διάβαση του κατωφλιού μπορούμε λοιπόν να πούμε συναρτάται με την αίσθηση της μετάβασης προς μια χρονική και χωρική ετερότητα”*¹⁹ Το κατώφλι είναι ο μεταβατικός χώρος, το ενδιάμεσο. Δεν εκφράζει το κενό, αλλά το αντίθετο το δημιουργεί. Κάνει χώρο για το κενό· δίνοντας στην συνέχεια την δυνατότητα πλήρωσης του. Το κατώφλι μπορεί να είναι σημειακό και στιγμιαίο, χωρίς να απορρίπτεται η συσσώρευση του χρόνου σε αυτό, αλλά και επίσης, μπορεί να είναι σε ανάπτυξη και σε διάρκεια.

1.3.3 Ο ΔΡΟΜΟΣ ΩΣ ΚΑΤΩΦΛΙ

Ένας χώρος-κατώφλι για την πόλη είναι ο δρόμος. Η ανάπτυξη μιας πορείας από ένα σημείο προς ένα άλλο, ενέχει την κρίσιμη ανάπτυξη του ενδιάμεσου μεταβατικού τύπου. *“Διαβαίνοντας το κατώφλι βρισκόμαι κάπου που πριν δεν βρισκόμουν. Σημαίνει προς ένα τόπο διαφορετικό «άλλο»”*²⁰ Η χαράκια του δρόμου

Ε7. Η Αθήνα σε κάρδο, 2022

²¹ Σταυρίδης Σταύρος, Από την πόλη Οθόνη στην Πόλη σκηνή, Ελληνικά Γράμματα, 2002, σ.311

στην ενιαία μάζα του ανορθωμένου όγκου της πόλης επιτρέπει την μετάβαση στην ετερογένεια. *“Η υποδοχή του ξένου μοιάζει να συνδέεται με την δημιουργία ενός ενδιάμεσου τόπου, ενός κατωφλιού συνάντησης”*²¹ Το σύστημα προσδιορισμένων σημείων του δρόμου, υποδέχεται την πολύπλοκη καθημερινή ζωή της πόλης και η σχέση που αναζητείται, εφευρίσκεται σε αυτά.

1.4 ΠΑΤΗΣΙΩΝ

1.4.1 Η ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΑΧΑΝΟΥΣ – ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ

Ο τεμαχισμός της πόλης αποτελεί στην πραγματικότητα εσωτερική αντίφαση. Η πόλη, δεν διαμελίζεται, είναι η ενότητα ενός όλου. Αποκόπτοντας ένα μέλος της, αυτό δεν συνεπάγεται την οριοθέτηση του ως μονάδα που δεν επιδρά με το υπόλοιπο της πόλης. Η μέθοδος αυτή αντιφάσκει με την πόλη, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε πρακτικό. Στην επιστημονική ανάλυση της πόλης οι κυκλικές

²² Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004. σ.179

σφαίρες επιρροής των περιοχών ως ένας σχηματοποιημένος τρόπος χωρισμού της, οριοθετούν στην πραγματικότητα τη δυναμική του συνόλου της, ενώ στο δεύτερο τα φυσικά όρια των δήμων όπου δεν γίνονται παρεμβάσεις βελτιστοποίησης του χώρου αποτελούν γκριζες ζώνες. Κάθε είδους οριοθέτησης της δυναμικής της κινητικότητας και της επιρροής του κοινωνικού χώρου δεν μπορεί να περικλυστεί. Ο κοινωνικός χώρος είναι ροϊκός και ρευστός μέσα στην πόλη και ευρύτερα αυτής.

*“Όμως ειδικά η οριοθέτηση, η συμπερίληψη σε έναν στιγμιαίο ή διαρκή ορίζοντα, είναι για το τοπίο ολωσδιόλου ουσιαστική... Το να βλέπει κανείς ως τοπίο ένα κομμάτι εδάφους, μαζί με ό,τι υπάρχει πάνω σε αυτό, σημαίνει να παρατηρεί, αυτή τη φορά από τη δική του πλευρά, ένα απόσπασμα της φύσης ως ενότητα, κάτι το οποίο καθίσταται εντελώς ξένο προς την έννοια της φύσης... ο άνθρωπος μορφοποιεί έναν κύκλο φαινομένων, έτσι ώστε αυτά να χωρέσουν στην κατηγορία του «τοπίου»: πρόκειται για μια εποπτεία κλεισμένη στον εαυτό της, που γίνεται αντιληπτή ως αυτάρκης ενότητα, κι ωστόσο διαπλέκεται με κάτι που εκτείνεται και ρέει ατέρμονα πέρα απ’ αυτήν, ενώ περικλείεται σε όρια που δεν υφίστανται για την αίσθηση του θεϊκού Ενόχ, του όλου της φύσης, αυτήν που κατοικεί σ’ ένα άλλο υπόστρωμα”*²²

1.4.2 Η ΠΑΤΗΣΙΩΝ ΩΣ ΚΑΤΩΦΛΙ

Η μορφή και η δομή της πόλης της Αθήνας, η αμφίσημη σχέση του σύγχρονου υποκειμένου με τα “Ξένα” κτίρια – δηλαδή τα αντικείμενα της – η οριοθέτηση του αχανούς της, τα κατώφλια ετερότητας και η περιπλάνηση ως αξία διαμεσολάβησης της σχέσης αποτέλεσαν την ακολουθία αναζητήσεων για την πόλη. Η οριοθέτηση της πόλης και η διαλογή ενός μέρους της έναντι άλλου έχει σαφή κριτήριο την πολυπλοκότητα και την συνθετότητα του μέρους στην ανάπτυξη των χωρικών του δομών· καθώς επίσης και την μεταξύ τους διαφοροποίηση και ετερότητα στο εσωτερικό του – πιστεύοντας πως με την κατανόηση ενός τέτοιου χώρου, θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε λίγο πιο πολύ το σύνολο της πόλης.

Ο δρόμος της Πατησίων συμπυκνώνει στο ανάπτυγμα του αυτά τα χαρακτηριστικά. Η εξελικτική της πορεία στον χρόνο, η πολεοδομική της ανάπτυξη, τα μορφολογικά αντικείμενα της, και η εναλλαγή του δομικού κενού και πλήρους, όσο και η εικόνα της όπως έχει διαμορφωθεί στην πορεία του χρόνου, αποτέλεσαν χαρακτηριστικά για την μελέτη της σχέσης σε αυτήν. Η Πατησίων *“αποτελεί μια σειρά αυτόνομών μορφωμάτων, τα οποία έχουν αποκτήσει καθαρή αυτάρκεια, υπερβαίνοντας την*

*καθημερινή, πολύπλοκη ζωή που διαδραματίζεται πρακτικά και με την μορφή της υποκειμενικότητας”*²³ Η ονοματοθεσία του δρόμου (Πατησίων) είναι από μόνο του ένα όριο μη μεταφέρσιμο, το οποίο ορίζει μια ενότητα της πόλης της Αθήνας. Ο άξονας της είναι ένας αυτοτελής οριοθετημένος χώρος. Έχει αρχή, μέση και τέλος, χωρίς εδώ να προσδώσουμε προσανατολισμό των δύο άκρων. Τα εκατέρωθεν κτίρια-αντικείμενα αποτελούν τα όρια του διαμήκους αναπτύγματος που περικλείουν και σχηματίζουν το ενδιάμεσο κενό του. Το κενό αποτελεί τον μεταβατικό χώρο που παραλαμβάνει την δράση του υποκειμένου στην καθημερινότητα του και την επαφή του με τα αντικείμενα.

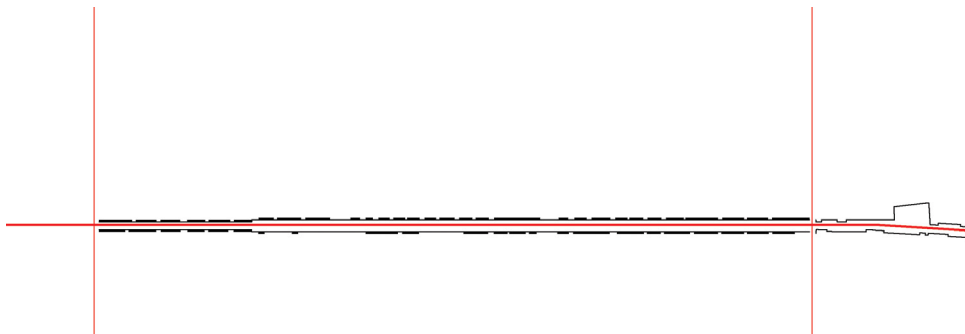
Τα φυσικά όρια του χώρου της, από την άλλη, όσο σταθερά και παγιωμένα να είναι μπορούν να διασπαστούν και να αναθεωρηθούν. Από την μια, η δυναμική του δρόμου δεν περιορίζεται από αυτό το όριο, αλλά αλληλεπιδρά τόσο πίσω από τα όρια των κτιρίων, όσο και στις γύρω περιοχές. Από την άλλη, το περιπλανώμενο υποκείμενο βρισκόμενο στο ενδιάμεσο χώρο της έχει την δυνατότητα οπτικής σύνδεσης και συνδιαλλαγής με τους αμφοτέρους εκατέρωθεν χώρους. Η περιπλάνηση με τις διεργασίες διασποράς στον χώρο, διαφοροποιεί και εναλλάσσει τον αντικειμενικό λόγο για τον χώρο, ενισχύοντας την υποκειμενική εμπειρία βίωσης της πόλης. Θέτει συνεχώς όρια και κάδρα στο πεδίο, ορίζοντας τον άξονα ως αποσπασματικές εικόνες μέσω του ορατού. Η ολότητα του δεν

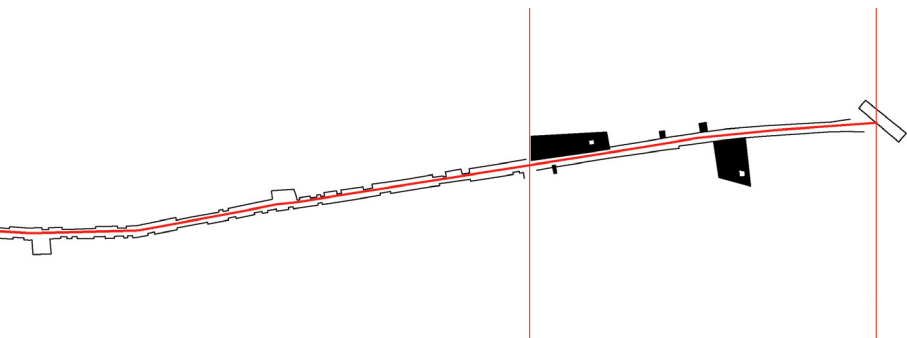
²³ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.182

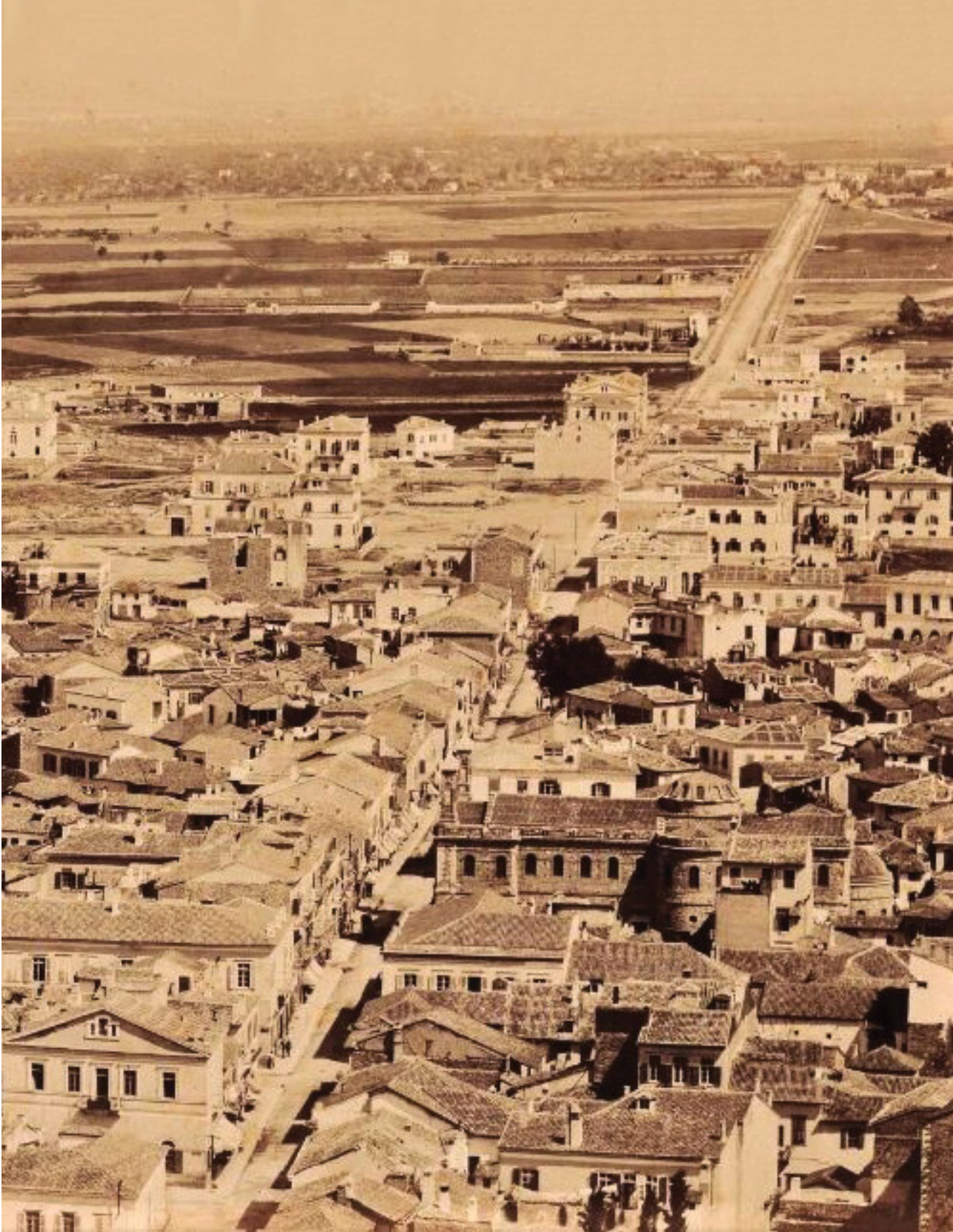
Ε8. Όριο σε όψη, 2022

Ε9. Όριο σε κάτοψη, 2022

μπορεί να καταγραφεί και να κατακτηθεί σε μια βόλτα- τα όρια καταγράφονται στην μνήμη και επαναπροσδιορίζονται στην επόμενη βόλτα, και σε κάθε βόλτα του. Στην παρούσα μελέτη όμως η σχέση, αναζητείται στα στενά όρια του άξονα, δηλαδή επικεντρώνεται σε αυτό που είναι ορατό στο ανάπτυγμά του και όχι πίσω από αυτό - ούτε στην αναζήτηση της κάθε ατομικής αντίληψης και εμπειρίας του. Επομένως, ο δρόμος λειτουργεί σαν ένα σκηνικό μορφών και εικόνων, το οποίο εγγράφεται στο οπτικό μας πεδίο. Η αναζήτηση της αμφίδρομης σχέσης υποκειμένου- αντικειμένου, λοιπόν αναγιγνώσκεται στον άξονα όπως αυτός έχει διαμορφωθεί, εκφράζεται και αποτυπώνεται στις μορφές, στο περιεχόμενο και τον χώρο του γραμμικού σε ανάπτυξη σκηνικού.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

2

2.1 ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΑΞΟΝΕΣ

Με το διάταγμα του 1833 *“Περί ανοικοδομήσεως της πόλεως των Αθηνών και της εκεί μεταθέσεως της έδρας της Κυβερνήσεως”*, η Αθήνα, η νέα πρωτεύουσα της Ελλάδας, αποκτούσε το πρώτο της ρυμοτομικό σχέδιο.¹ Η ανάθεση σύνταξης του σχεδίου έγινε σε δύο αρχιτέκτονες, τον Σταμάτιο Κλεάνθη και τον Eduard Schaubert, και οι δύο απόφοιτοι της Bauakademie του Βερολίνου.² Το βασικό εργαλείο επεξεργασίας της συνθετικής ιδέας ήταν ένα απλό σχήμα, ένα ισοσκελές τρίγωνο, το οποίο αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά για την μελλοντική ανάπτυξη της πόλης. Η τοποθέτηση της κορυφής του, βόρεια του κτισμένου χώρου και της βάση του σε μια ανατολική-δυτική κατεύθυνση βόρεια της Ακρόπολης, χώριζε την πόλη σε δύο ίσα σχεδόν τμήματα. *“Οι άλλες δύο πλευρές του ισοσκελούς τριγώνου ορίστηκαν έτσι ώστε, η μεν ανατολική να παρακολουθεί τον άξονα σύνδεσης της κορυφής του τριγώνου με τον άξονα του Παναθηναϊκού Σταδίου, η δε δυτική πλευρά να παρακολουθεί τον δρόμο για τον Πειραιά”*.³ Επίσης, βασικό στοιχείο της σύνθεσης ήταν η διχοτόμος της κορυφής του τριγώνου, διαιρώντας αργότερα τον κοινωνικό χώρο της πόλης, σε ανατολικό και δυτικό τμήμα. Η επιλογή αυτού του σχήματος και η ακριβής του τοπογραφική εγχώραξη καθορίστηκε με την συμπερίληψη του ήδη υπάρχοντα κοινωνικού χώρου της πόλης, καθώς και των έως τότε ορατών μνημείων της αρχαιότητας και του μεσαίωνα.⁴ Επομένως, το όραμα για την μελλοντική εξέλιξη του αστικού χώρου, εκφράστηκε με τον τονισμό των θραυσμάτων του παρελθόντος και της μεταξύ τους σύνδεσης μέσω της δημιουργίας νέων γραμμικών και σημειακών στοιχείων στον χώρο. Αυτά με την σειρά τους λειτούργησαν εξίσου δυναμικά στην ιστορική εξέλιξη της πόλης. Η διάρθρωση του δημόσιου χώρου γίνεται με ευθείες και πλατιές λεωφόρους που διέρχονται ή και καταλήγουν σε αυστηρά σχεδιασμένες πλατείες. Το σχέδιο προέβλεπε δύο μεγάλες κυκλικές πλατείες-κόμβους στις ακμές της βάσης του τριγώνου καθώς και άλλες σε κρίσιμα σημεία των μεγάλων αξόνων. Η νέα πόλη θα είχε μερική υπερέκταση με τον υπάρχοντα κτισμένο χώρο, ενώ η διάνοιξη των νέων αξόνων εισέβαλε εμβόλιμα και δυναμικά στον ιστό της. Αυτό οδήγησε στην ανάγκη μερικής απαλλοτρίωσης κτιρίων και την εκ νέου εγχώραξη οικοπέδων γύρω από τους άξονες.

2.1.1 ΟΠΤΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Οι κινητήριες για το σχέδιο βασικές χαράξεις των οδών Αιόλου και Αθηνάς, καθόρισαν την τελική σύνθεση του σχεδίου ενώ ήταν αυτές που διανοίχτηκαν και πρώτες στον χώρο. *“Παράλληλες με τον άξονα της διχοτόμου του τριγώνου, κατά ενδιαφέροντα τρόπο συναντούν τον βράχο της Ακρόπολης σε δύο χαρακτηριστικά*

Ε10. Απέναντι σελίδα: Recueil de photographies d' Athènes et ses antiquités, offert au prince impérial, Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας, η Αθήνα περίπου το 1860

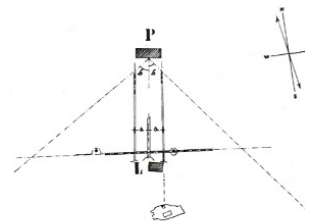
Ε11. Οπτική σύνδεση με το παρελθόν, Καρύδης Δ., Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.230

¹ Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.29

² Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.223 Έχοντας εκπαιδευτεί στην καρδιά του Ευρωπαϊκού Ρομαντισμού, και γνωρίζοντας από κοντά το έργο του Karl Friedrich Schinkel, η πρότασή τους θα μπορούσε κάλλιστα να έχει τον χαρακτήρα μιας επιβλητικής μπαρόκ σύνθεσης.

³ Στο ίδιο, σ.224

⁴ Στο ίδιο, σ.223 “Πριν την υλοποίηση της πρότασης τους, οι δύο αρχιτέκτονες είχαν ξεκινήσει την ακριβή τοπογραφική αποτύπωση όλης της προς πολεοδόμηση περιοχής.”

Ε12. Παχνίδι Ανακτόρων, επεξεργασία, Παπαγεωργίου-Βενετιά Α. στο Καρύδης Δ., Τα επτά βιβλία της Πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.36

⁵ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.228

⁶ Στο ίδιο, σ.229

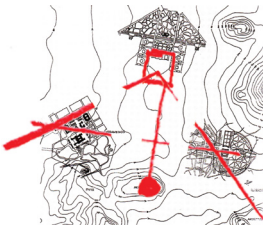
⁷ Στο ίδιο, σ.229

⁸ Στο ίδιο, σ.190: "Μεγάλες αντιθέσεις εμφανίστηκαν ανάμεσα στους κανονικά στρωμένους δρόμους και τον 'ακανόνιστο' αστικό ιστό, ανάμεσα στο παλιό και το καινούριο, ανάμεσα στην παράδοση και το σύγχρονο. Αυτές οι διαφοροποιήσεις έγιναν, σε κάποιο βαθμό, συνώνυμες μιας αντίθεσης ανάμεσα σε Ανατολικό και σε Δυτικό περιβάλλον πόλης, ανάμεσα σε εμφανώς αντίθετα πρότυπα ζωής. Η κυρίαρχη ιδεολογία απέρριπτε οποιαδήποτε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν αφού θεωρείτο ότι η αρχαιότητα, η οποία είχε εξυψώσει στην τελειότητα την ιδέα της ομορφιάς, ήταν η μόνη περίοδο που άξιζε να αναφερθεί."

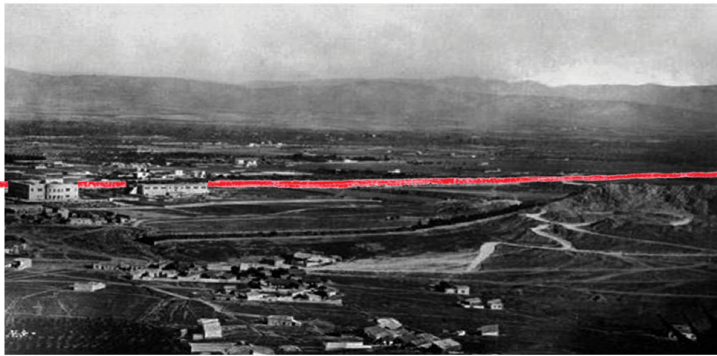
του σημεία"⁵ Ο άξονας της οδού Αιόλου, σχεδιάστηκε να διέρχεται από το κέντρο του Ωρολογίου του Κηρρυστού (κτισμένο στο δεύτερο μισό του δεύτερου αιώνα π.Χ.) και να καταλήγει στην είκοσι επτά μέτρων βόρεια πλευρά του Ερεχθείου (κτισμένο ανάμεσα στο 421 και το 406 π.Χ.), ειδικότερα, σε μια θέση στο τμήμα της που βρίσκεται μετά τη μνημειακή βόρεια πρόσταση.⁶ Από την άλλη ο άξονας της οδού Αθηνάς δεν καθορίστηκε από την ένωση κάποιων σημείων ενδιαφέροντος του παρελθόντος. Η διάσταση του μήκους της βιβλιοθήκης του Αδριανού καθόρισε την μεταξύ των αξόνων απόσταση. Στην ανατολική πλευρά της, η βιβλιοθήκη λειτουργεί ως όριο της οδού Αιόλου, ενώ στην δυτική πλευρά ως οπτικό εκατέρωθεν όριο της οδού Αθηνάς. "Από τη στιγμή που ορίστηκε η θέση της οδού Αθηνάς (παράλληλα με την οδό Αιόλου, η χάραξη της οποίας στον χώρο προηγείται) η ίδια αποκτά έναν ισχυρό συμβολισμό, καθώς διασφαλίζεται άμεση σύνδεση μεταξύ των Προπυλαίων της Ακρόπολης και των Ανακτόρων".⁷ Όλα ήταν ενταγμένα σε μια ιεραρχία οδικού δικτύου με πλατειές λεωφόρους και μακρινές προοπτικές. Το σχέδιο βασιζόταν άμεσα στις οπτικές θέσεις προς ιστορικά και μνημειακά τεκμήρια του παρελθόντος. Το πνεύμα της νεωτερικότητας που θα εγκαθίστατο με την νέα ρυμοτομία, λοιπόν, ήταν σε ένα βαθμό άμεσα συσχετισμένο με την κατασκευή του παρελθόντος της πόλης, καθώς η επιλογή κάποιων λείψανων και μνημείων τονίζονταν με το να καθιερώνονται από την χάραξη των νέων αξόνων. Ταυτόχρονα το νέο σχέδιο κατασκεύαζε το μέλλον με την δυναμική του νέου χώρου που παρήγαγε, ερχόμενο σε αντίθεση με την διατήρηση των αποσπασματικών υπαρχόντων στοιχείων της πόλης.⁸ Η φυσιογνωμία του ήταν εντελώς ξένη στην τότε οργανικά εξελιγμένη πόλη των Αθηνών, με τις σχεδιαστικές αρχές να επηρεάζουν τόσο την μετάβαση της πόλης σε νέους τρόπους ζωής, όσο και σε νέες χωρικές ποιότητες και εμπειρίες. Έτσι, ολοκληρώνεται ένας πλήρης νοηματικός κύκλος, συνδυάζοντας τις προθέσεις συμβολικής αναπαράστασης με τις αρχές του αστικού σχεδιασμού, της νέας πρωτεύουσας.

2.1.2 ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΑΝΑΚΤΩΡΩΝ

Η περιπέτεια τοποθέτησης των Ανακτόρων, είναι αυτή που αποτέλεσε την βασική αναφορά σε κάθε νέο σχέδιο αλλά και στην χωρική εξέλιξη της πόλης γύρω από αυτά. Τα Ανάκτορα, στο πρώτο σχέδιο εγγράφονται σε ένα επίμηκες ορθογώνιο σχήμα, η νότια μακρά πλευρά του οποίου είναι κάθετη στη διχοτόμο της γωνίας της κορυφής. Τοποθετούνταν στην βόρεια κορυφή του τριγώνου, συγκεντρώνοντας εκεί τα υπουργικά κτίρια και τις διοικητικές υπηρεσίες. "Το βασικό στοιχείο της συνθετικής Ιδέας βρίσκεται στην αντίστιξη της δόξας του παρελθόντος (Ακρόπολη) και της απόλυτης εξουσίας του ηγεμόνα (Ανάκτορα)".⁹ Καθώς "ακριβώς ένα χρόνο μετά την έγκριση του σχεδίου των Κλεάνθη και Schaubert, η Κυβέρνηση αποφάσισε να το απορρίψει",¹⁰ την ίδια περίοδο κιάλας γίνεται η ανάθεση σύνταξης νέου σχεδίου στον Leo Von Klenze, ως απεσταλμένος του βασιλιά Λουδοβίκου της Βαυαρίας. Το σχέδιο αυτό βασίζεται στο ήδη υπάρχον, με κάποιες τροποποιήσεις. Η βασική αλλαγή που προτείνει είναι η τοποθέτηση των Ανακτόρων στην δυτική ακμή της τριγωνικής σύνθεσης. Τελικά ούτε αυτή η λύση ευδοκίμει, καθώς υπεριαχθεί η θέση που τελικά επέλεξε ο πατέρας του Όθωνα, με την τοποθέτηση τους στην τρίτη ακμή, δηλαδή στο σημερινό σημείο της Πλατείας Συντάγματος. Κριτήριο επιλογής της συγκεκριμένης θέσης ήταν η τοπογραφική υπεροχή της περιοχής

και η διασφάλιση υγιεινής διαβίωσης. “Το στοιχείο αυτό είναι, ενδεχομένως, ενδεικτικό το πόσο γρήγορα ζητήματα συμβολισμού που εμπεριέχονταν στον αστικό σχεδιασμό μεταπήδησαν σε απολύτως πρακτικές παραμέτρους”.¹¹ Επίσης, το ενδιαφέρον που συγκεντρώνει η αναζήτηση του σημείου τοποθέτησης των Ανακτόρων δεν περιορίζεται μονάχα σε αυτά καθαυτά. Το γεγονός της αναμονής για την τοποθέτηση τους άφηνε μετέωρη την εγκατάσταση της αστικής τάξης, η οποία επιδίωκε την αγορά οικοπέδων γύρω από αυτά. Με την τελική του θέση, η αστική τάξη εγκαθίστανται στο ανατολικό κομμάτι της πόλης περιμετρικά αυτού, ενώ η κοινωνική διαίρεση του χώρου γίνεται διακριτή σε δυτικό και ανατολικό κομμάτι της πόλης. “Το 1920, πάντως, η κοινωνική διαίρεση του χώρου με καταβολές το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα έχει αποκρυσταλλωθεί ενώ θα μεταβληθεί ριζικά μετά το 1922”.¹²

2.1.3 ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Οι αρχιτέκτονες Κλεάνθης και Σάουμπερτ, στην σύνταξη του πρώτου σχεδίου είχαν συμπεριλάβει ένα σημαντικό στοιχείο του χώρου που συσχετιζόταν άμεσα με την μελλοντική επέκταση της πόλης. Αυτό ήταν η συμπεριληψη των υπαρχόντων αρχαίων αγροτικών δρόμων, που συνέδεαν την πόλη της Αθήνας με την αγροτική ενδοχώρα και διέρχονταν εντός της μέσω των εννέα πυλών των παλαιών Θεμιστόκλειων τειχών. Κατά την Τουρκοκρατία, το 1778, η Αθήνα περιτειχίζεται ξανά, με την διαταγή του Χατζή Αλή Χασέκη, με μικρότερο τείχος κατά το πλείστον πάνω στα υπολείμματα του αρχαίου, κυρίως στο βορεινό κομμάτι.¹³ Συγκεκριμένα “στο βόρειο τμήμα της Οθωμανικής Αθήνας υπήρχε σημαντικός κυκλοφοριακός κόμβος, από όπου ξεκινούσε ο αγροτικός δρόμος (Χασίας-Θηβών) διερχόμενος από την Μενιδιάτικη πόρτα (ή Αγίων Αποστόλων, η οποία βρισκόταν στην διασταύρωση των οδών Αιόλου και Σοφοκλέους) προς τις αγροτικές εκτάσεις και τα χωριά”.¹⁴ “Ο δρόμος που άρχιζε από το σημείο εκείνο ακολουθούσε τα χνάρια του αρχαίου και προχωρούσε με κατεύθυνση προς την Πάρνηθα, προς το Μενίδι και την Εύβοια”.¹⁵ Αντίθετα, της προνοητικότητας του πρώτου σχεδίου, στο ισχύον σε εφαρμογή σχέδιο του Klenze, διακρίνεται η μη πρόβλεψη συμπεριληψης τόσο του

Ε13. Περίπατος αστικής τάξης, επεξεργασία φωτογραφίας, άγνωστος φωτογράφος, τέλη 19ου αιώνα

⁹ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.227 Επιπλέον, στο ίδιο, σ.236: “Στη λογική ενός πολύ ισχυρού συμβολισμού, η αντίστιξη του μεγαλείου της αρχαιότητας με τη θέση κατοικίας ενός απόλυτου μονάρχη... εξέπεμπε τη δύναμη που όφειλε να έχει η κοινωνική τάξη και σταθερότητα.”

¹⁰ Στο ίδιο, σ.241

¹¹ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.239

¹² Στο ίδιο, σ.262

¹³ Θεοχαράκη Β. Άννα Μαρία, Τα αρχαία τείχη των Αθηνών, Ελληνική Επιγραφική Εταιρία, 2015.

¹⁴ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.237 Δες επίσης, Θεοχαράκη Β. Άννα Μαρία, Τα αρχαία τείχη των Αθηνών, Ελληνική Επιγραφική Εταιρία, 2015 και Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.10-11

¹⁵ Παπανικολάου-Κρίστενσεν Αριστέα, «Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.2

¹⁶ Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.42

¹⁷ Το όνομα "Πατήσια", ο Μπίρης Κ. (ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, σ.71) αναφέρει πως προέκυψε από "τον δήμο Βάτης των Αρχαίων Αθηνών οδού, η οποία εκ του τύπου Βάτησε (Μπάτησε), διαιώνιζε το τοπωνύμιο ως Πατήσια". Ο Δ. Καμπούρογλου υποστηρίζει πως "προέρχεται από κάποιον Τούρκο κτηματία Πατίς-Αγά": ενώ κι άλλες αναφορές ενισχύουν το ευρέτηριό της ονοματοθεσίας, όπως αυτή του Θ.Ν. Φιλαδέλφειός όπου αναφέρεται ως "Παραδείσια", του Α. Ραγκαβή ο οποίος υποστηρίζει πως προέρχεται από τα "Βασιλικά" και οι Τούρκοι το μετέφρασαν Πατήσια, και μια ανώνυμη προσφορά υποστηρίζει πως προέρχεται από το "Αγά πάτα ισία". (Ιχνογραφία Πατησίων, σ.18) Αντίστοιχα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε μια διαμάχη για την ονοματοθεσία της οδού από Πατησίων σε οδός Παραδείσιων. Εν τέλει επικράτησε η πρώτη, η οποία αργότερα επονομάζεται, στο τμήμα της μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου-Αγίου Μελετίου, παίρνοντας το όνομα 28^{ης} Οκτωβρίου - κάτι που δεν έχει επικρατήσει.

¹⁸ Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.71

¹⁹ Αρχικά ονομαζόταν πλατεία Ανθεστηρίων, καθώς εκεί σύχναζαν οι Αθηναίοι την Πρωτομαγιά, ενώ αργότερα πήρε το όνομα πλατεία Αγάμων από την συγκέντρωση άγαμων μεσήλικων που σύχναζαν από το 1887 σε καφενείο εκεί. Τέλος, ονομάστηκε Πλατεία Αμερικής το 1927.

²⁰ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.296 Δες επίσης, Σαρηγιάννης Γεώργιος Μ., Αθήνα 1830-2000, Συμμετρία, 2000

συγκεκριμένου αγροτικού δρόμου όπως και άλλων καθώς και η αδιαφορία για την μελλοντική σύνδεση και επέκταση της πόλης προς τα περίχωρα. Η ίδρυση όμως της οικοδομικής επιτροπής με συμμετοχή σε αυτήν, του Κλεάνθη (1834), πρότεινε μερικές βελτιώσεις του τελευταίου σχεδίου Κlenze. Σε αυτές ήταν *"η αποκατάσταση της οδού Αιόλου προς τα Πατήσια, την οποία, αν και υπήρχε από την αρχαιότητα υπό μορφή ατραπού, κατήργησε στο σχέδιο του ο Κλέντσε, τοποθετώντας πάνω της τα δύο διαδοχικά οικοδομικά τετράγωνα"*.¹⁶ Η πόλη, λοιπόν, αναπτυσσόταν με ένα κράμα σχεδίων και διατάξεων. Κατά κύριο λόγο η αναικοδόμηση είχε εκκινήσει με το πρώτο σχέδιο, ενώ αναπτυσσόταν με το ισχύοντα σχέδιο του Κlenze και τις διαρκείς τροποποιήσεις αυτού από την οικοδομική επιτροπή και τον δήμο.

Η ΧΑΡΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ

Οκτώ χρόνια μετά την σύνταξη του πρώτου σχεδίου και ενώ ακόμα η νέα πόλη ήταν αραιοκατοικημένη στο εσωτερικό της, προγραμματίζονταν η χάραξη του δρόμου προς τα Πατήσια¹⁷ και οι εκατέρωθεν αυτού επεκτάσεις ρυμοτομικών σχεδίων με την χάραξη οικοπέδων. Έτσι, *"η συνέχιση της οδού Αιόλου πέραν της οδού Σταδίου δεν βράδυνε να αποκατασταθεί στο ρυμοτομικό δίκτυο της πόλεως. Το 1841 ο Δήμος Αθηναίων έλαβε την απόφαση να προβεί στην διευθέτησή και στην κατασκευή της, προς τα Πατήσια... Ανετέθη η τοπογράφηση και η σχετική μελέτη στον γεωμέτρη Μπέκ"*¹⁸ Σε πρώτη φάση στο σχέδιο προβλεπόταν διάνοιξη από το τμήμα της οδού Σοφοκλέους μέχρι την οδό Σταδίου πλάτος 12 μέτρων, και έως την οδό Στουρνάρη πλάτος δρόμου 14 μέτρων. Αργότερα το σχέδιο αυτό τροποποιημένο περιέλαβε το τμήμα της νέας οδού Πατησίων από την οδό Σταδίου ως τη σημερινή οδό Βερανζέρου, όπου δόθηκε πλάτος 17 μέτρων. Από το σημείο της οδού Στουρνάρη, η νέα χάραξη της οδού με πλάτος 20 μέτρων, άφηνε τον πρώην αγροτικό δρόμο στα δυτικά- «εκ του οποίου προέκυψαν οι οδοί Μαυρομματαίων και Κω» - και τον συναντούσε πάλι στην αφετηρία της οδού Λευκωσίας. Στην συμβολή του πρώην αγροτικού δρόμου και της νέας χάραξης σχηματίστηκε αργότερα η πλατεία Αγάμων, σημερινή πλατεία Αμερικής.¹⁹ Από το σημείο εκείνο, η οδός Πατησίων συνεχίζονταν επί του αρχαίου δρόμου με πλάτος 10 μέτρων.

ΠΛΑΤΕΙΑ ΟΜΟΝΟΙΑΣ-ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΒΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Στην περαιτέρω ανάπτυξη του βόρειου κομματιού της πόλης συνέβαλε τόσο η επέκταση της ρυμοτομίας εκτός του σχεδίου και η χάραξη της Πατησίων, όσο τα σημαντικά κυκλοφοριακά έργα της περιοχής αυτής. Την θέση των Ανακτόρων στην κορυφή του τριγώνου, εν τέλει πήρε η τετράγωνη πλατεία Ομονοίας, η οποία διαμορφώθηκε, κατά το 1870 και μετά. Σύντομα η εγκατάσταση των δυο σιδηροδρομικών σταθμών βόρειο-δυτικά αυτής και αργότερα του ηλεκτρικού σταθμού υπόγεια της πλατείας (1895 ο πρώτος σταθμός και 1930 ο υπόγειος ηλεκτρικός) συνέβαλαν στη γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής. Η Ομόνοια *"είχε μεταβληθεί σε έναν σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο, με ορισμένους από τους πιο σημαντικούς άξονες να καταλήγουν ή να εκκινούν από εκεί"*.²⁰ Σε μικρή απόσταση από τα κτίρια των σταθμών και δεδομένου του μεγάλου αριθμού επιβατών που

έφταναν στην πρωτεύουσα με την προοπτική εγκατάστασή τους, η πλατεία απέκτησε τον χαρακτήρα της εισόδου στην πόλη - κάτι που διατηρεί ακόμη και σήμερα. Οι σημαντικές λειτουργίες μεταφοράς που την περιέβαλαν οδήγησαν στην σύντομη ανοικοδόμηση της γύρω περιοχής. *“Στο κεντρικότερο τομέα Ομονοία-Χαυτεία, στη δεκαετία του 1880 είχε σχεδόν ολοκληρωθεί η ανάπτυξη του, με πρωιμότερη τη δόμηση στις οδούς Αιόλου, Αθηνάς και των καθέτων σε αυτές, [...] ενώ μόλις στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα απέκτησε τη μορφή ενός «νεοκλασικού συνόλου».*²¹ Έτσι, χρήσεις όπως ξενοδοχεία, χώροι διαμονής και κατοικίες συγκεντρώθηκαν περιμετρικά της, προσφέροντας στους νεοεισερχόμενους μια σύντομη διαμονή. Αντίστοιχα, συγκοινωνιακά έργα επιτελέστηκαν και στην οδό Πατησίων, εντείνοντας την παρουσία τους στο πέρας του χρόνου με την σταδιακή ανοικοδόμηση της. Αρχικά η εξυπηρέτηση της μεταφοράς στην οδό γινόταν από τα “βιζάβι” - μεγάλες ανοιχτές άμαξες, καθώς και την εμφάνιση τους είχαν κάνει τα μόνιππα, δίππια, βικτώριες, λαντώ κι αραμπάδες. Αργότερα, το 1882 η μεταφορά γινόταν με τον ιπποκίνητο τροχιόδρομο Συντάγματος - Πατησίων, ενώ το 1908 αντικαταστάθηκε από το ηλεκτρικό τραμ με τέλος της διαδρομής το τέλος της οδού Πατησίων.²²

Η βόρεια επέκταση προκάλεσε ενδιαφέρουσες κοινωνικές συνήθειες στο προς ανάπτυξη άξονα της οδού και γύρω από την πλατεία Ομονοίας, τονίζοντας την σημασία του δρόμου για την εποχή εκείνη. Επίσης, η σημαντικότητα του φαίνεται ήδη από το γεγονός ότι απέκτησε δεντροστοιχία παρόλο που επρόκειτο για εξοχικό δρόμο. Έτσι, μερικοί εκδρομείς εκκινούσαν από την κεντρικότερη πλατεία της Ομονοίας, προς τις εξοχές των Πατησίων. Σε αναφορές για τον άξονα της Πατησίων, διακρίνεται το ενδιαφέρον και η περιπατητική συνήθεια που είχαν αναπτύξει οι Αθηναίοι στην νέα χάραξη της πόλης:

*“...Το να λείψει κανείς από την Πλατεία Ομονοίας ήταν σαν να έδιδε την παραίτηση του από ανθρώπου του κόσμου. Μετά την μουσική ο κόσμος συνήθιζε να μεταβαίνει προς την οδό Πατησίων, η οποία τότε ήταν ο μόνος περίπατος των Αθηνών, περίπατος, ου παρόμοιων διά την πλησμονή του κόσμου θ' αργήσουν να έχουν αι Αθήναι”.*²³

“Ο κομψός κόσμος της Αθήνας έχει για κυριότερη ψυχαγωγία του, χειμώνα - καλοκαίρι, τον περίπατο στην οδό Πατησίων. Φθάνουν εκεί με τα πόδια, με αμάξι και κυρίως με άλογο. Κάθε Έλληνας που βρίσκει να δανεισθεί 300 δρχ. βιάζεται να αγοράσει ένα άλογο. Κάθε Έλληνας που έχει στην τσέπη του 3 δρχ. τις διαθέτει νοικιάζοντας ένα άλογο... Συναντάς στη μουσική έναν αριθμό από αστές που δεν ξεμυτίζουν έξω παρά μια φορά τη βδομάδα...” (Ε. About)²⁴

“Ο δρόμος στην αρχή είναι εξαιρετικός με πολύ καλό πλακόστρωτο, φτιαγμένο σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Μετά από μία ώρα περίπου αρχίζει και γίνεται ένας στενός χωματόδρομος. Εν τούτοις, κατά περιεργό τρόπο μπορεί κανείς να διασχίσει αυτό το δρόμο με αμάξι σε μια απόσταση που είναι περίπου τέσσερις ώρες. Στο πρώτο μέρος του δρόμου, το πλακοστρωμένο, συναντά κανείς σκόρπιες κατοικίες και μικρούς αμπελώνες. Στα αριστερά του δρόμου ανοίγεται ο ελαιώνας, πίσω από έναν λοφίσκο που μοιάζει να ξεφυτρώνει από το χώμα, έχοντας στη

²¹ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.24

²² Σαμαρά-Γκαϊτλιχ Ναταλία, Ιχνογραφία Πατησίων, Λύχνος, 1993, σ.34-38 / Η ίδρυση του έγινε από την βέλγικη προέλευσης «Ανώνυμος Ελληνική Εταιρία Ιπποσιδηροδρόμων Αθηνών-Περιχώρων». Το τέλος της διαδρομής ήταν το ρέμα Λεβίδη (σημερινή Φωκίωνος Νέγρη) και αργότερα το τέρμα του ιπποκίνητου τραμ ήταν η περιοχή Αλυσίδα. Το ιπποκίνητο, αντικαταστάθηκε από το ηλεκτρικό τροχιόδρομο όπου από την αρχή της κυκλοφορίας, του δόθηκε ο αριθμός 3 όπου παραμένει και σήμερα στο τρόλεϊ της διαδρομής Ν. Φιλαδέλφεια-Άνω Πατήσια-Ν. Ψυχικό. Το 1940 τοποθετήθηκε το μεγάλο κίτρινο τραμ 3/7 Πατήσια - Αμπελόκηπι, ενώ το 1953 με εντολή του τότε υπουργού μεταφορών “Ξηλώνονται” οι γραμμές και υποχρεώνουν την υπεύθυνη για τις μεταφορές εταιρία να αντικαταστήσει τα τραμ με τρόλεϊ.

²³ Σπανδωνής Ι. Νικόλαος, Η Αθήνα μας: Σημεία εκ του αθηναϊκού βίου, Αθήνα: Φέξη, 1893, σ.121-122

²⁴ Παναγιωτάκης-Κρίστενσεν Αριστέα, «Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.4

²⁵ Παναγιωτάκης-Κρίστενσεν Αριστέα, «Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.5

²⁶ Στο ίδιο, σ.4 “Τη νύχτα μεταξύ της 10^{ης} - 11^{ης} Οκτωβρίου 1862 που αποφασίστηκε η έξωση του Όθωνος, η γιορτή για τα επινίκια ξεκίνησε από

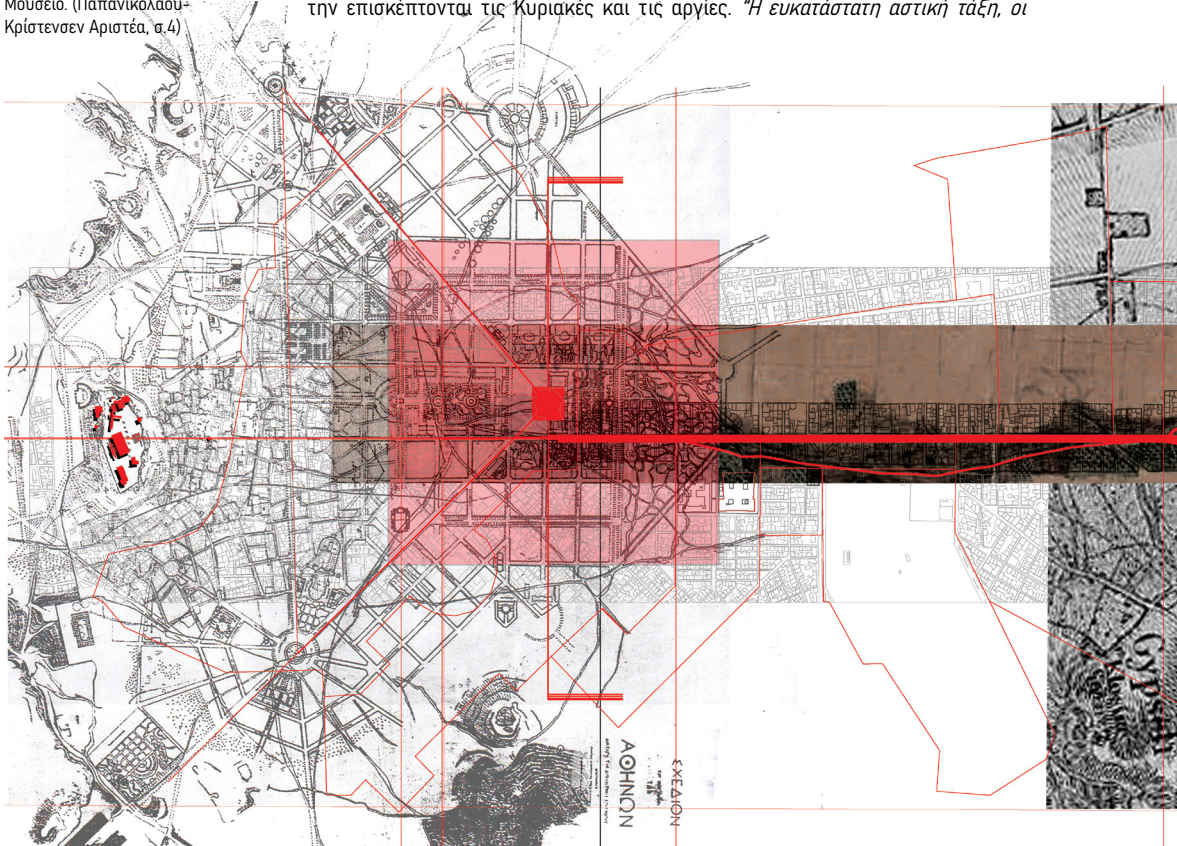
τα καφενεία της αρχής της Πατησίων και κορυφώθηκε στους στρατώνες του ιππικού στο Πεδίο του Άρεως, σε ένα διώροφο, παραλληλόγραμμο κτίριο απέναντι στην εκκλησία του Ταξιάρχη.”

²⁷Στο ίδιο, σ.4 “ Στο ύψος του Πεδίου του Άρεως υπήρχε μια σειρά από αναψυκτήρια και καφενεία με τακτικούς θαμώνες, μέλη της αστικής τάξης των Αθηναίων.”

²⁸Το «Παυσίλυπο» ήταν μπουραρία-εξοχικό καφενείο που είχε συσταθεί το 1839 από Βαυαρούς αξιωματικούς. Βρισκόταν στον χώρο μπροστά στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. (Παπανικολάου-Κρίστενσεν Αριστέα, σ.4)

κορυφή του το μαρμάρινο μνήμα του Ξακουστού αρχαιολόγου Karl Ottfried Muller. Στη συνέχεια διασχίσαμε το χωριό Πατήσια με όμορφα και περιποιημένα σπίτια, το κάθε ένα με το αμπελάκι του και πνιγμένα μέσα στα συγκόδεντρα, τις πορτοκαλιές και τα λιόδεντρα”. (Δανός θεολόγος Waldemar Schmidt)²⁵

Η χάραξη του νέου άξονα Πατησίων λοιπόν, ήταν άμεσα συνυφασμένη με την πλατεία Ομονοίας, η οποία αποτελούσε το βορειότερο όριο της νέας πόλης, και το σημείο εκείνο όπου διερχόταν κανείς για να πάει προς τα Πατήσια. Η Πατησίων, τόσο στο νότιο μέρος της όσο και στο ανάπτυγμα της, είχε έντονη κοινωνική ζωή. Ήδη κατά το 1860, στην συμβολή των οδών Αιόλου και Πατησίων, με το όνομα της περιοχής Χαυτεία, συγκεντρώνονται πληθώρα καφενείων και ζαχαροπλαστείων, που γίνονται ο πυρήνας της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της πόλης.²⁶ Επίσης, παρόμοιες δραστηριότητες υπήρχαν κατά μήκος του δρόμου όπως καφενεία,²⁷ γαλακτοπωλεία, ζαχαροπλαστεία, μπουραρίες,²⁸ εστιατόρια, ξενοδοχεία όπου εξυπηρετούσαν τους διερχόμενους περιπατητές της οδού, που συνήθιζαν να την επισκέπτονται τις Κυριακές και τις αργίες. “*Η ευκατάστατη αστική τάξη, οι*

καλοστεκούμενοι πολίτες, οι ξένοι πρεσβευτές, οι αξιωματικοί και άλλοι έκαναν τον καθιερωμένο τους περίπατο, είτε με τα πόδια, είτε έφιπποι, είτε με άμαξες. Παράλληλα ένα πλήθος, φορώντας όλοι τα γιορτινά τους, ακολουθούσαν το ρεύμα του περιπάτου. Καθώς παρήμερα, κατά μήκος του δρόμου και στη σκιά κάποιου τοίχου καθόταν μαζεμένες οι εργάτριες και οι υπηρέτριες παρακολουθώντας το πήγαινε-έλα της κομψής αθηναϊκής κοινωνίας”.²⁹ Θα υποστηρίξαμε λοιπόν, πως στην οδό Πατησίων συντελούνταν ένα είδος καθιερωμένης τελετουργίας της αστικής τάξης, που σταδιακά συντελούσε στην κοινωνικό / γεωγραφική της εξέλιξη στον χώρο.

²⁹ Στο ίδιο, σ.4
“Όταν έφτανε το απόγευμα, στις τρεις το καλοκαίρι τότε άρχιζε η «μουσική». Για δύο ώρες οι μουσικοί του στρατού έπαιζαν καντρίλιες, βαλς και πόλκες. Στο διάστημα αυτό εμφανιζόταν και ο βασιλιάς με τη βασίλισσα και την ακολουθία τους, οι οποίοι σταματούσαν τον περίπατο τους για να απολαύσουν τους γνώριμους ήχους της πατρίδας τους. Ο κόσμος σχημάτιζε έναν μεγάλο κύκλο γύρω από τη «μουσική» που είχε μια μόνιμη θέση της σε μια ξύλινη, πολυγωνική εξέδρα στημένη στο χώρο εμπρός από το εκκλησάκι του Ταξιάρχη.”

Ε14. Ιστορική εξέλιξη του άξονα της Πατησίων, επεξεργασία κολλάζ χαρτών, (αριστερά - προς τα δεξιά) 1.Σχέδιο Saubert E. και Κλεάνθης Στ., Μπίρης Η. Κώστας, Αι Αθήναι, Μέλισσα, 2005, σ.27, 2.Τοπογραφικό της οδού προς Πατήσια Ρυμοτομική χάραξη υπο Δ. Χρηστίδη 1841, Συλλογή Μπίρη Κώστα, Αρχείο Μουσείο Μπενάκη, 3. Kaupert J. A., Τοπογραφική αποτύπωση χάρτη της Αθήνας 1883, Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη Χαϊδελβέργης

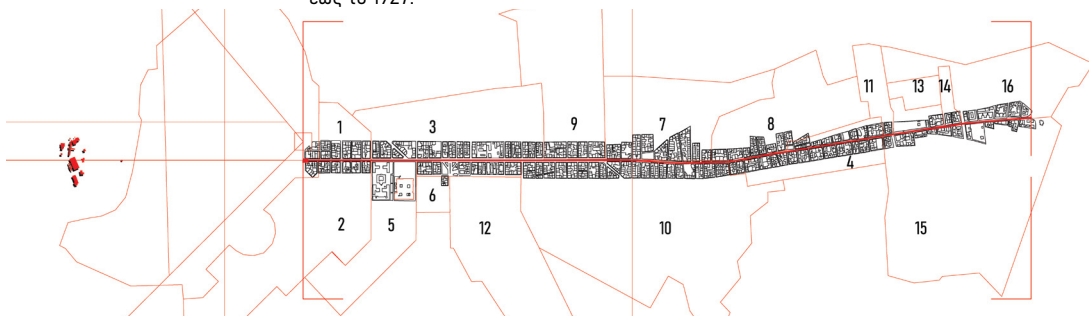
Ε15. Χάρτης επεκτάσεων ρυμοτομικού σχεδίου εκατέρωθεν της οδού Πατησίων, επεξεργασία από Χάρτη της πόλεως των Αθηνών, 1930, από Μπίρη Η. Κώστα, Αι Αθήναι, Μέλισσα, 2005, σ.318-319

³⁰ Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τον Χάρτη της πόλεως των Αθηνών του 1930 με τις έως τότε επεκτάσεις του ρυμοτομικού σχεδίου.

2.2 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ

2.2.1 ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Η οικιστική ανάπτυξη του άξονα της Πατησίων δεν ακολουθούσε την γραμμική συμπλήρωση του συνόλου του, αλλά εντάσσονταν σταδιακά στο σχέδιο πόλης, μαζί με τα αντίστοιχα οικιστικά της κομμάτια. Το Σεπτέμβριο του 1869, αφού πλέον είχαν εγκατασταθεί επί της οδού Πατησίων οι πτέρυγες του Πολυτεχνείου, η ρυμοτομία επεκτάθηκε μέχρι την οδό Αχαρνών, Μαυρομματαίων και Πιπίνου. Δύο έτη αργότερα, ενώ το σχέδιο της Πόλης είχε φτάσει μέχρι εκείνο το σημείο, εγκρίθηκε ρυμοτομικό σχέδιο σε απόσταση ενός χιλιομέτρου πέρα αυτής, ενός αυτοτελούς προαστίου ανατολικά της οδού, μεταξύ των οδών Τσίλλερ, Σ. Λάμπρου, Νάξου και Ανάφης- τα Άνω Πατήσια. Δέκα χρόνια αργότερα, το 1879, εγκρίθηκε η ρυμοτόμηση νότια αυτού και δυτικά της οδού, σχέδιο άλλου προαστίου, που περιλαμβάνεται μεταξύ των οδών Πατησίων, Αγίου Μελετίου και Κνωσσού, του οποίου ο οικισμός έλαβε το όνομα Κάτω Πατήσια. Έτσι, μέχρι και το 1879, ήδη η οικιστική ανάπτυξη εκατέρωθεν του άξονα γινόταν σε τρία διαφορετικά και απομακρυσμένα μεταξύ τους σημεία, οριοθετώντας τον ενδιάμεσο χώρο του δρόμου. Η ολική ένταξη των περιμετρικών περιοχών της Πατησίων στο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης είχε γίνει έως το 1927.³⁰

- 1_ 9 Σεπτ. 1864 Βάθη - Στουρνάρη - Πατησίων
- 2_ 6 Απρ. 1865 Εξάρχεια - Σόλωνος - Βας. Σοφίας
- 3_ 22 Σεπτ. 1867 Αχαρνών - Πιπίνου - Στουρνάρη
- 4_ 28 Ιουν. 1869 Άνω Πατήσια. Νάξου - Αγίου Λουκά
- 5_ 25 Αυγ. 1876 Νεάπολις, νοτίως Αγγέσμου
- 6_ 20 Φεβρ. 1879 Βορείως Αρχαιολογικού Μουσείου
- 7_ 20 Νοεμ. 1879 Αγίου Μελετίου - Σερίφου
- 8_ 7 Σεπτ. 1881 Πατήσια. Αχαρνών - Τσίλλερ
- 9_ 2 Ιαν. 1887 Πατησίων - Αγ. Μελετίου - Λιοσίων
- 10_ 27 Ιουλ. 1887 Κυψέλη - Λεβίδου - Ανατολ. Πατησίων
- 11_ 26 Μαρτ. 1899 Ιακωβάτων - Καυταντζόγλου - Ιωνίας
- 12_ 20 Ιουλ. 1900 Πεδίον Άρεως
- 13_ 20 Ιουλ. 1901 Άνω Πατήσια. Καυταντζ. - Αετίου
- 14_ 5 Ιαν. 1916 Άνω Πατήσια. Πολίτου - Χρυσστόμου
- 15_ 3 Δεκ. 1923 Συνοικισμός Κυπριάδου - Κυριαζή
- 16_ 20 Σεπτ. 1927 Αλυσίδα. Σαρανταπόρου - Βλαστόυ

2.2.2 ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^ο ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1920

ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΠΑΤΗΣΙΑ

Παρατηρώντας, στον Χάρτη του Kaupert, την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης το 1882, διακρίνεται η ραυρή δόμηση στα μέσα του δρόμου των Πατησίων ως χωριού ακόμα, όπως αυτό είχε αναπτυχθεί ανάμεσα σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις γης, ελαιώνες και κήπους. Τα μερικά μεμονωμένα σπίτια εκατέρωθεν του αγροτικού δρόμου ήταν δείγματα του "παροδοσιακού κλασικισμού" και δεν ανήκαν στην ίδια περίοδο της επέκτασης της πόλης, αλλά προγενέστερα ήταν εξοχικά. Επρόκειτο απλώς για μεμονωμένες περιπτώσεις εγκατάστασης έξω από τον πυκνό οικοδομικό ιστό της Αθήνας, ένα είδος "εμπροσθοφυλακής" της αστικής αρχιτεκτονικής μέχρι το προάστιο των Πατησίων, πολύ πριν επεκταθούν οι αθηναϊκές συνοικίες μέχρι εκεί.³¹ Επίσης, *"και το λαϊκό σπίτι, με τη χαμηλωμένη στέγη του και το επίμηκες χαγιάτι προς τη μεσημβρία, αποτελούσε τη χαρακτηριστική αρχιτεκτονική στο βόρειο τμήμα της οδού Πατησίων-έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα"*.³²

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΤΙΡΙΑ

Η ρυμοτομική επέκταση του 1876 συμπεριέλαβε στο σχέδιο πόλης το ήδη στεγασμένο κτίριο του Πολυτεχνείου και το Αρχαιολογικό Μουσείο. Δύο μεγάλα δημόσια κτίρια συναντούσε κανείς στην κατά τα άλλα έρημη Πατησίων, καθώς και τους στρατώνες του Ιππικού στο Πεδίο του Άρεως. *"Η προς βορράν επέκταση, που προηγήθηκε όλων, ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά το 1870 με το κτίσιμο του Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Αρχαιολογικού Μουσείου"*.³³ Η εγκατάσταση των δύο νεοκλασικών κτιρίων έγινε σε οικοπέδα που δώρισε στο δημόσιο η Ελένη Τσοίτσα, ενώ το κτίσιμο τους έγινε με δωρεές εύπορων αστών.³⁴ Έτσι με αρχιτέκτονα τον Λύσανδρο Καυταντζόγλου και διευθυντή της σχολής, το 1861 του ανατέθηκε ο σχεδιασμός και η επίβλεψη του κτιρίου του Πολυτεχνείου. Τα αρχικά σχέδια απορρίπτονται καθώς ήταν πολυδάπανα, και ο ίδιος αναλαμβάνει ξανά να σχεδιάσει το εν τέλει υλοποιημένο οικοδόμημα. Το κτιριακό σύνολο αποτελείται από ένα κεντρικό ορθογώνιο κτίριο με εσωτερικό αίθριο και ιονικό πρόπυλο στον όροφο, καθώς και δύο κτίρια κάτοψης T με στοές δωρικού ρυθμού, στην πλευρά της Πατησίων.³⁵ Οι αναλογίες των ρυθμών προσαρμόζονταν στο αισθητικό κλίμα της εποχής. Στο σχέδιο προβλεπόταν άλλες δύο πτέρυγες προς την οδό Μπουμπουλίνας, όπου υλοποιήθηκαν αργότερα το 1917, με σχέδια του Κ. Κιτσιήκη.³⁶

Από την άλλη, το Μουσείο για την υλοποίηση και την ανάθεση του, πέρασε από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό με κάλεσμα Ελλήνων και Ξένων αρχιτεκτόνων, διάφορες σχεδιαστικές λύσεις και τοποθεσίες για την εγκατάστασή του. Εν τέλει το 1866, το κτίριο άρχισε να κτίζεται με σχέδια του Βαυαρού αρχιτέκτονα Ludwig Lange στην σημερινή θέση δίπλα στο Πολυτεχνείο. Σε γενικές γραμμές η κάτοψη του μουσείου ακολουθεί το σχέδιο αυτό με αρκετές τροποποιήσεις. *"Την επίβλεψη είχε ο αρχιτέκτονας Παναγής Κάλκος, όπου έκανε ουσιαστικές μετατροπές στο αρχικό σχέδιο έως το 1875 όπου πέθανε. Οι εργασίες διεκόπησαν και άρχισαν πάλι τον Ιούλιο του 1879 με επιβλέποντα μηχανικό τον Αρμόδιο Βλάχο"*.³⁷ Η αποπεράτωση του κτιρίου έγινε τελικά το 1888 από τον Ernst Ziller. Η πρόσοψη έχει γίνει με βάση ένα τελείως καινούργιο σχέδιο του, με ένα κεντρικό ιωνικό πρόπυλο που συνεχίζεται δεξιά και αριστερά από επιμήκη στοιά που καταλήγει στα δυο άκρα με

³¹ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.26 / Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατοικία του Άγγελου Ναυάρχου Μάλκομ, κατά το 1832.

³² Στο ίδιο, σ.26

³³ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.262

³⁴ Η αγορά του ενός οικοπέδου εκ των δύο, είχε εξαρχής σκοπό την ίδρυση σε αυτό του Πολυτεχνείου, ενώ στο δεύτερο αργότερα έδωσε η ίδια την λύση εγκατάστασης του Μουσείου, καθώς το ελληνικό κράτος αναζητούσε οικοπέδο.

³⁵ Παπανικολάου-Κρίστενσεν Αριστεά, «Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.5 Τον Νοέμβριο του 1862 άρχισε η οικοδομή με αργό ρυθμό και διεκόπησαν το 1870. Τα εγκαίνια της κεντρικής πτέρυγας γίνονται το 1876.

³⁶ Καρδαμίτση- Αδάμη, Μάρω, «Πανεπιστήμια και Σχολεία. Το Πολυτεχνείο, η εμπορική και τα σημαντικότερα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια της Πατησίων», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.15-18

³⁷ Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Αριστεά, «Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000», αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.5

³⁸ Το 1938-39 προστίθενται πτέρυγες από την πλευρά των οδών Μπουμπουλίας και Τσοτίσας, με υπεύθυνο αρχιτέκτονα τον Α. Μεταξά, ενώ την δεκαετία 1950 γίνονται αλλαγές στο εσωτερικό του από τον Π. Καραντινό. (Καρδαμίτση-Αδάμη Μάρω, σ.10)

³⁹ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.120

⁴⁰ Σήμερα διασώζονται τα κτίρια στις οδούς: Πατησίων και Πολυτεχνείου, Πατησίων και Αντωνιάδου, Πατησίων και Πανεπιστημίου, Πατησίων και Τροίας, Πατησίων και Χανίων (1880), Πατησίων 66 και Χέυδεν.

⁴¹ Σημαιοφορίδου Όλγα, "Κτίμα Δρακοπούλου", Αθήνα: "αρχιτέκτονες" τεύχος 08, 2013. Η εταιρεία Σ. Βεζανής και Σελάς ιδρύει το εργοστάσιο εριουργίας (το 1882) όπου το 1922 πωλήθηκε στην εταιρία των αδερφών Δρακοπούλου (κατεδαφίστηκε το 2009). Δανιήλ Μαρία, "Ζυθοποιία και παγοποιία Μ. & Ε. Κλωναριδίη και Σία" Αθήνα: ΒιΔΑ, 2018, το εργοστάσιο παγοποιείου - ζυθοποιίας της εταιρίας Μ. & Ε. Κλωναριδίη Και Σία, άρχισε η λειτουργία του το 1903 (κατεδαφίστηκε το 2002).

⁴² Καρύδης Δημήτρης. Το δίπτυχο της Αθήνας. Αθήνα: Παπασωτηρίου; 2015. σ.262 Το 1920 στην Αθήνα συγκεντρωνόταν το 9% του συνολικού πληθυσμού της Χώρας, που αντιπροσώπευε το 40% του αστικού πληθυσμού της Ελλάδας.

⁴³ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.31

⁴⁴ Στο ίδιο, σ.26

⁴⁵ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925,

δύο μικρούς χώρους που προεξέχουν λίγο και καλύπτονται με αετωματική στέγη. Το μουσείο αποτραβηγμένο από την ρυμοτομική γραμμή αφήνει μπροστά και πίσω χώρο για κήπους.³⁸

ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ

Με τη διευθέτηση της οδού Πατησίων, στο νότιο κομμάτι της, ήδη από το δεύτερο μισό του 19^ο αιώνα, σταδιακά εγκαταστάθηκαν ιδιωτικά κτίρια κατοικιών, εκτός των ήδη υπαρχόντων αγροτικών και εξοχικών κατοικιών στα βόρεια του άξονα. Η πρώτη οικιστική ανάπτυξη γινόταν ταυτόχρονα και σε κοντινή απόσταση με την δημιουργία των δύο μνημειακών νεοκλασικών κτιρίων. Έτσι, οι πρώτες κατοικίες κυρίως είναι κτίρια της ώριμης φάσης του νεοκλασικισμού, όπου συγκεντρώνονταν μεταξύ των κάθετων οδών Πανεπιστημίου και Στουρνάρη. Ειδικότερα κοντά στην οδό Στουρνάρη, *"υπάρχει συγκέντρωση δειγμάτων της ώριμης φάσης του νεοκλασικισμού, όπου η συμμετρική όψη είχε ένα τριμερές χωρισμό του συνόλου με τα δύο πλαϊνά τμήματα να πλαισιώνουν το κεντρικό και να προεξέχουν ελαφρώς, όπου τονίζονται με αετώματα"*.³⁹ Από αυτά σήμερα διασώζεται μονάχα ένα δείγμα στην Πατησίων 38. Επίσης, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από μεταβατικούς τύπους κτιρίων και έντονη ποικιλία επιμέρους λεπτομερειών στην διαχείριση της όψης. Ήδη, στη δεκαετία του '60 χρονολογείται μια διώροφη κατοικία σε ρυθμό νεογοτθικό, του κτηματία Ι. Σαριπόλου, αλλά και μεταγενέστερα κτίρια της ώριμης φάσης νεοκλασικισμού συναντά κανείς διάσπαρτα μέχρι την οδό Αγίου Μελετίου.⁴⁰

Λίγο πριν από το γύρισμα του 19^{ου} αιώνα, στην τελευταία τριακονταετία, το σχέδιο της πόλεως προς βορρά, έχει επεκταθεί ακόμα περισσότερο. Το χωριό Πατήσια έχει γίνει προάστιο της πρωτεύουσας, και από το 1871 ονομάζεται Άνω Πατήσια. Λίγα χρόνια αργότερα το 1879, δημιουργείται ένα νέο προάστιο τα Κάτω Πατήσια. Επίσης, η χάραξη της οδού Κυκλοβόρου, η οποία κατασκευάστηκε κατά την περίοδο 1876-78, αποτέλεσε σημαντική κυκλοφοριακή αρτηρία που συνέδεε την Πατησίων με την Κηφισιά (έργο του Ι. Γενισαρλή). Η λεωφόρος Αλεξάνδρας, όπως ονομάστηκε αργότερα, καταλήγει περίπου στο μισό της νέας διευθετημένης χάραξης της οδού, στην συμβολή των οποίων δημιουργήθηκε η πλατεία Αιγύπτου. Τέλος, στο βόρειο κομμάτι της οδού κάνει την εμφάνιση του, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο δευτερογενής τομέας, με την κατασκευή δύο εργοστασίων.⁴¹

Ταυτόχρονα, οι κοινωνικό-γεωγραφικές μεταβολές της πόλης, έκαναν αισθητή την παρουσία τους στον άξονα.⁴² *"Η ανώτερη τάξη του 19^{ου} αιώνα, μετακόμισε από τον παραδοσιακό πυρήνα του Μεταξουργείου, στις λεωφόρους γύρω από τα Ανάκτορα και σποραδικά προς το Κολωνάκι, ενώ άρχισε στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα να εγκαθίσταται στον άξονα της οδού Πατησίων μέχρι την πλατεία Αμερικής-σχηματίζοντας μια συγκέντρωση μεγαλοαστικών σπιτιών"*.⁴³ Νότια από το Πεδίο Άρεως, μέχρι τα μνημειακά κτίρια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου και του Μετσόβιου Πολυτεχνείου, η επέκταση των αστικών συνοικιών ανήκει κυρίως στην περίοδο 1910-1920. Σε αυτό τον περιορισμένο τομέα και με σταδιακή επέκταση στον άξονα της οδού Πατησίων (μέχρι την πλατεία Αμερικής) υπήρχαν αρκετές μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες εύπορων αστών.⁴⁴ Στο πέρασμα του αιώνα έως το τέλος του 1920, *"ο τομέας της πόλης που προτιμούσαν την περίοδο εκείνη τα στρώματα των μεγαλοαστών περιλάμβανε αρκετά αντιπροσωπευτικά σπίτια της αρχιτεκτονικής του γαλλικού εκλεκτικισμού"*.⁴⁵ *"Το είδος του γαλλικού*

εκλεκτικισμού θα εξυπηρετήσει περισσότερο τον πλασματικό προοδευτισμό και την προσκόλληση στα ευρωπαϊκά ακαδημαϊκά πρότυπα, που κυρίως εκδήλωνε η μεγαλοαστική τάξη της πρωτεύουσας”.⁴⁶

Η αρχιτεκτονική μετάβαση δεν εκφραζόταν με την απόλυτη τήρηση των κανόνων της τυπολογίας που ακολουθούσε, αλλά το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα ήταν ένα είδος σύζευξης παλαιών και νέων μορφολογικών αισθητικών κατά βάση χαρακτηριστικών. “Στα ετερογενή συστήματα μορφών που επικράτησαν σε μια τόσο όψιμη εποχή, αρχίζουν πλέον να επιτρέπονται κάθε είδους εκτροπές από τον “ακαδημαϊκό” κανόνα. Πάντως, στο μέτρο αυτό ο δόκιμος εκλεκτικισμός του *Beux-Arts* εξακολουθούσε να θεωρείται ένας από τους κυριότερους πόλους του συντηρητισμού”.⁴⁷ Τα κτίρια αυτά συγκέντρωναν γαλλικά νέο-μπαρόκ στοιχεία, με ζωηρή πλαστικότητα, ετερογενή προέλευση διακοσμητικών μορφών, αλληλοδιείσδυση όγκων κατάργηση της γεωμετρικής σαφήνειας και καμπύλες μεταβάσεις. Δείγματα της αρχιτεκτονικής εκείνης της περιόδου είναι τα μέγαλα Λιβιεράτου και Καρόλου (1908 αρχ. Νικολούδης), στην αρχή της οδού Ηπείρου, το τριώροφο Γ. Κουτσονίκα (1915, αρχ. Φ. Οικονόμου, κατεδαφισμένο) στην Πατησίων και Πιπίνου, η οικία Ιασωνίδου (1910-15) στην Πατησίων και Αινιάνος και η οικία Σαρλή (1915-20) στην πλατεία Αιγύπτου - Ιουλιανού 23.⁴⁸

2.2.3 ΑΠΟ ΤΟ 1920 ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ (1920-1950)

Παρόλο που οι επεκτάσεις προς τις βόρειες παρυφές της πρωτεύουσας είχαν το 1930 σχεδόν ολοκληρωθεί και το σύνολο της οδού Πατησίων είχε ενταχθεί στο σχέδιο πόλης, σε μεγάλες περιοχές της παρέμεινε ακάλυπτο το μεγαλύτερο ποσοστό της οικοδομήσιμης γης. “Αν και από το 1879 είχε εγκριθεί η ένταξη στο σχέδιο και του μικρού οικισμού των Άνω Πατησίων, οι αστικές συνοικίες από το Πολυτεχνείο μέχρι την Κυψέλη διαμορφώθηκαν δεκαετίες αργότερα, γύρω στο 1920 και μετά”.⁴⁹ Η αστική τάξη είχε ήδη εγκατασταθεί από τις προηγούμενες δεκαετίες αραιά στον άξονα της Πατησίων μέχρι την πλατεία Αμερικής. Στην συνέχεια όμως, η εγκατάσταση έγινε εντατικότερη, ενοποιώντας τις διάσπαρτες επιμέρους περιοχές, με την κατασκευή νέων μονοκατοικιών και πολυκατοικιών. Όλη η βόρεια ζώνη της πόλης, από το ύψος του Πεδίου Άρεως μέχρι τα Πατήσια, αποτελούσε ουσιαστικά μια ενότητα αστικών σπιτιών της χαρακτηριστικής αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου. “Έτσι, “σχηματίστηκε γύρω από την πλατεία Αμερικής μια συγκέντρωση «επώνυμων” κατοικιών της Αθήνας του μεσοπολέμου, που διατήρησε το ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό της ύψος - έως τα χρόνια της εντατικής ανοικοδόμησης”.⁵⁰ Το κτιριακό απόθεμα της περιόδου του μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από μια πλουραλιστική και πολυμορφική αρχιτεκτονική έκφραση. Τα κτίρια εκπροσωπούν τις διάφορες τάσεις της εποχής, ενώ σε κάποιες κτιριολογικές τυπολογίες και στις κατασκευαστικές τους λεπτομέρειες, ακολουθείται ένα είδος μόδας.⁵¹ Στις αρχές της περιόδου του μεσοπολέμου, την δεκαετία του 1920, η αρχιτεκτονική έκφραση μετάβασης των κτιρίων στρέφεται σε μια σταδιακή αφαίρεση του διακόσμου, μέχρι την δεκαετία του 1930 και έπειτα όπου θα επικρατήσει ο «ορθολογισμός» της κατασκευής, με την εμφάνιση της νέας πρωτοποριακής αρχιτεκτονικής.

Κατά την δεκαετία του 1920, τα στοιχεία εκλεκτικισμού παραμένουν στην αφαιρετική μορφή τους, κυρίως στην ογκοπλασία του κτιρίου και με την προσθήκη ελάχιστου ή και καθόλου διακόσμου.⁵² Εκτός, του πνεύματος της περιόδου που

Μέλισσα, 2003, σ.175

⁴⁶ Στο ίδιο, σ.175

⁴⁷ Στο ίδιο, σ.176

⁴⁸ Στο ίδιο, σ.174-175

⁴⁹ Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.163

⁵⁰ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.26

⁵¹ Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.289-290 Χαρακτηριστικά αναφέρεται ο πολιτικός μηχανικός Β. Τσαγρής, όπου λόγω της εμπειρικής τεχνοτροπίας παραγωγής αρχιτεκτονικής και της πληθώρας κτιρίων που κατασκευάσε, καθώς και το ρεύμα που εκδηλώθηκε ακολουθώντας και άλλοι αυτήν την αρχιτεκτονική τεχνοτροπία του, ονόμασαν το αρχιτεκτονικό είδος που παρήγαγαν «Στυλ Τσαγρής».

⁵² Πατησίων 50 (οικία Κλαυδιανού, 1924, αρχ. Κριεζής), Πατησίων 75 (1924, αρχ. Κ. Κιτσίκης), Πατησίων 61 και Σκαραμαγκά (1925, αρχ. Κ. Κιτσίκης), Πατησίων 51 και Αβέρωφ, (Ακροπόλ Παλλάς, 1926, Μαγιάσης), Πατησίων 150 και Αγίου Μελετίου (1928), Πατησίων 153 & Αγίου Μελετίου

⁵³ Πατησίων 204 και Καλομοίρη, Πατησίων 89 και στην συμβολή Πατησίων 162 - Θήρας.

⁵⁴ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σ.188 Παραδείγματα αποτελούν στις οδούς Πατησίων 65 και Ιουλιανού (μέγαρο Γ. Ησαΐα, 1923, Π. Ζίζηλας), Πατησίων 64 και Χέυδεν (1928, αρχ. Β. Τσαγρής)

⁵⁵ Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.247-251 "Τόσο η αστική όσο και η εργατική τάξη έκαναν για πρώτη φορά ευδιάκριτη την παρουσία τους στον αστικό χώρο και οριοθέτησαν τις μεταξύ τους αντιθέσεις."

⁵⁶ Στο ίδιο, σ.255

⁵⁷ Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.286-287 / Νόμος 'Περί Σχεδίων Πόλεων, Κωμών και Συνοικισμών του Κράτους και Οικοδομής αυτών', του 1923 ο οποίος για πρώτη φορά όριζε μέσω των ρυμοτομικών σχεδίων τη σχέση του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου και 'Περί Συστάσεως Οικοδομικών Συνεταιρισμών' του 1927. Δες Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.264

⁵⁸ Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003. σ.30

⁵⁹ Μπίρης Γ. Μάνος, "Η «Κηπούπολη» Κυπριάδη.", εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.22 / Η αίτηση εγκρίσεως του σχεδίου αρχικά απερρίφθη από το δημοτικό συμβούλιο, όπου δίνει αργότερα την θετική γνωμοδότηση (πράξη αρ.3027), ενώ ήδη επισήμως είχε εγκριθεί από το υπουργείο Συγκοινωνιών και από την πολεοδομική επιτροπή Καλλιγιά.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ.22 / Ο Μ. Κυπριάδης δεν δίστασε να επωφεληθεί από τα ευεργετικά διατάγματα εκείνης της περιόδου, ιδίως του «περί ατελούς εισαγωγής οικοδομήσιμων υλικών προς ανέγερσιν ευθυνών οικιών» (ΦΕΚ 163/924).

⁶¹ Μερικές προκατασκευασμένες κατοικίες συνυπάρχουν με τις

διαφαίνεται στη μεταβατική αρχιτεκτονική, σημαντικό συντελεστή για τις νέες μορφές κτιρίων αποτέλεσε η τεχνολογική οικοδομική εξέλιξη, με τη χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος. Έτσι, εμφανίζονται αρχιτεκτονικά παραδείγματα που τα χαρακτηριστικά τους παραπέμπουν στον ερχόμενο ελληνικό μοντερνισμό, όπως τα έρκερ, η χρήση κονιάματος από σκυρόδεμα στις όψεις και η απουσία πλήρους διακόσμου, διατηρώντας ταυτόχρονα χαρακτηριστικά εκλεκτικισμού, όπως τις καμπύλες μεταβάσεις των γεωμετρικών όγκων του κτιρίου.⁵³ Παρόλα αυτά την ίδια περίοδο, σε ορισμένες περιπτώσεις *"επινήλθε μια φορτωμένη με επίπλαστο διάκοσμο αρχιτεκτονική των όψεων. Αυτό το φαινόμενο αποτελούσε μια ύστατη προσπάθεια να αποδοθεί- με μέσα αναχρονιστικά- η μνημειακότητα και η μεγαλοαστική πολυτέλεια στα αθηναϊκά μέγαρα του μεσοπολέμου, δηλαδή τις μονοκατοικίες, πολύ περισσότερο τις πολυκατοικίες μεγάλων διαμερισμάτων και υψηλής στάθμης κατασκευής, χαρακτηριστικές της δεκαετίας του 1920"*.⁵⁴

ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ-ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, οι συνοικίες της Αθήνας επεκτάθηκαν προς πάσα κατεύθυνση. Η εισροή των προσφύγων συντέλεσε σε βαθιές ανακαταξίες στην υφιστάμενη δομή της πόλης με την επέκταση οικισμών, την προσθήκη ρυμοτομικών σχεδίων και την έντονη ανοικοδόμηση της, προκειμένου να επιλυθεί το στεγαστικό πρόβλημα.⁵⁵ *"Οι διαδικασίες παραγωγής του χώρου που ενεργοποιήθηκαν, είτε με την αποκατάσταση των προσφύγων είτε με το κτίσιμο, στις δεκαετίες του '20 και του '30, ιδιωτικών συνοικισμών, έδωσαν νέα διάσταση στην κρατική παρέμβαση στην οργάνωση του χώρου και μετέβαλαν ριζικά, μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, το αρχιτεκτονικό και το πολεοδομικό τοπίο"*.⁵⁶ Παρόλα αυτά, *"η σύσταση κρατικών συνοικισμών για τους πρόσφυγες χρησιμοποιήθηκε ως δελεαστικό πρότυπο σε ιδιωτικές επιχειρήσεις για την εκμετάλλευση της περιστάσεως, με την σύσταση αστικών συνοικισμών"*.⁵⁷

Στο τέρμα της οδού Πατησίων "είναι χαρακτηριστικό ότι την ίδια εποχή εγκρινόταν- υπό τις πιέσεις ενός ιδιώτη επιχειρηματία και παρόλο που υπήρχε άφθονος οικοδομήσιμος χώρος νοτιότερα-η δημιουργία της συνοικίας Κυπριάδου (1923-1925)".⁵⁸ Το σχέδιο δεν οργανώθηκε κατά το υπόδειγμα του αυτόνομου οικισμού-όπως για παράδειγμα στο Ψυχικό- καθώς η εταιρία Κυπριάδου- Κυριαζής προτίμησε την προσάρτηση του οικισμού στο όμορο τμήμα των Άνω Πατησίων, το οποίο τότε ήταν ιδιαίτερα αραιοκατοικημένο και είχε εγκριθεί μόλις το 1916.⁵⁹ Έτσι, εκμεταλλευόμενη την νομοθεσία της εποχής,⁶⁰ ανέλαβε την εμπορευματοποίηση της γης, με την οικιστική ενότητα να είχε σαφή χαρακτηριστικά ενός σχεδιασμένου χώρου- ρυμοτομούσε ένα σύστημα πλατειών σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, όπου συνδένονταν ακτινωτά μέσω δρόμων και έκτιζε κατοικίες από προκατασκευασμένα υλικά, με σκοπό την πώληση τους.⁶¹ Με το Σχέδιο Καλλιγιά όπου εγκρίθηκε τον Μάρτιο του 1924, περιελάμβανε ως επεκτάσεις της υπάρχουσας ρυμοτομίας και τον ιδιωτικό συνοικισμό της εταιρίας, η οποία και ρυμοτομούσε έως την πλήρη κατοχύρωση του οικισμού με το διάταγμα του 1933.

Η εμπέλευση του μεταρρυθμιστικού Σχεδίου Καλλιγιά, δεν περιορίστηκε στην έγκριση του οικισμού, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Πατησίων, επιφέροντας αντιδράσεις των κατοίκων. *"Κατά τους επόμενους μήνες, άρχισε η έκδοση αδειών οικοδομής επί των γραμμών του. Ενόσω όμως γίνονταν περισσότερο γνωστές οι θυσίες, τις οποίες επέβαλε η νέα ρυμοτομία εις βάρος των κτηματιών των*

Πατησιωτών, τόσο πιο μεγάλη γίνονταν η δυσφορία και η αγανάκτηση τους. Εν τέλει οργάνωσαν Σύλλογο και [...] εστράφησαν κατά του Πέτρου Καλλιγά και κατά του σχεδίου του».⁶²

Οι κοινωνικές μεταβολές στην Αθήνα, από το 1920 και μετά, συντέλεσαν στην αναδιάρθρωση του κοινωνικού της χώρου. Το έντονο ρεύμα της αστυφιλίας και η εγκατάσταση των προσφύγων επηρέασαν το σύνολο σχεδόν της πόλης. Αντίστοιχα στην οδό Πατησίων, οι συνοικίες γύρω από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, οι ενόπτες των ιδιωτικών μεγάρων στον άξονα, των εξοχικών κατοικιών στην περιοχή Αγγελοπούλου και της πλατείας Αμερικής, όπου κατά την περίοδο 1880-1920 φιλοξενούσαν μεσοαστικά και μεγαλοαστικά στρώματα, μεταβλήθηκαν σημαντικά, ύστερα από την εγκατάσταση νέων πληθυσμιακών μαζών όπου κατέκλυσαν ολόκληρο το βόρειο τομέα της πρωτεύουσας κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και μετά.⁶³ Οι ανακατατάξεις αυτές επέφεραν μεταβολές στις χρήσεις και την μικτή δομή λειτουργιών στους υφιστάμενους συνοικισμούς. *“Την ίδια περίοδο, από τα παλιά «αρχοντικά» του κέντρου, τα νεοκλασικά που στέγασαν τις πλούσιες αθηναϊκές οικογένειες γύρω στο 1900, τα μεγαλύτερα προσφέρονται για γραφεία, δημόσιες υπηρεσίες άκμης και πρεσβείες, ενώ τα μικρότερα παρέχουν φτηνή στέγη με ενοικιαζόμενα δωμάτια, ή παραμένουν κενά, έως ότου φτάσει για τα περισσότερα η μοιραία ώρα της κατεδάφισης».⁶⁴ Την ίδια εποχή, “οι ευπορότερες τάξεις αναζήτησαν νέα εγκατάσταση έξω από το δομημένο κλοιό της Αθήνας, σε οργανωμένες κηπουπόλεις, οι οποίες για πρώτη φορά εμφανίζονται στις βόρειες παρυφές της πρωτεύουσας (Ψυχικό - 1923, Φιλοθέη - 1933)”.⁶⁵*

ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ

Πριν κλείσει η δεκαετία του '20, μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων σε σχέση με την οικοδομική και την πολεοδομική δραστηριότητα είχε κάνει την εμφάνιση της.⁶⁶ Σε αυτούς οριζόταν η σχέση δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, οι οικοδομικοί κανονισμοί του κτιρίου καθώς και η δυνατότητα να αποκτηθεί ιδιοκτησία καθ' ύψος. Τα νομοθετήματα αυτά καθόρισαν την μετέπειτα πολεοδομική δραστηριότητα κατά τον μεσοπόλεμο αλλά και αργότερα, και γέννησαν τον νέο τρόπο κατοίκησης - την πολυκατοικία. Φυσικά το μοντέλο πολύ - κατοίκησης και των προϊόντων που παράγονταν είχαν κάνει την εμφάνιση τους πριν την νομοθέτηση. Έτσι, την δεκαετία του '30 *“μέσα σε ένα πνεύμα διάχυσης στην ελληνική πραγματικότητα των ιδεών του ευρωπαϊκού μοντέρνου κινήματος εκείνης της εποχής το οποίο ευνοούσε την καθ' ύψος πολυώροφη δόμηση”⁶⁷ και “με μια γενικότερη διάθεση εκσυγχρονισμού της μεσοπολεμικής ελληνικής κοινωνίας, η «Νέα Αρχιτεκτονική» διαδόθηκε ταχύτατα, έτυχε του ενδιαφέροντος της ανερχόμενης αστικής τάξης και απέδωσε ένα πλήθος κτιρίων όλων των κατηγοριών”⁶⁸* Οι εξελίξεις στην οικοδομική τεχνολογία που είχαν ήδη εφαρμοστεί στις μεταβατικές φάσεις πολυκατοικίας του μεσοπολέμου εφαρμόστηκαν στις νέες τύπου μορφές όπου κυριαρχούσε ο κατασκευαστικός ορθολογισμός, αποκρηυσσόταν οι ιστορικές ρυθμιολογίες και οι κανόνες του ακαδημαϊσμού που μέχρι τότε επικρατούσαν. Σε όλο το μήκος της οδού Πατησίων, εντοπίζονται έργα του μεσοπολεμικού μοντερνισμού, κυρίως όμως από την αρχή της οδού μέχρι την πλατεία Αμερικής, με μεγαλύτερη πύκνωση στην περιοχή του Μουσείου. Ο τύπος της πολυώροφης μοντέρνας αθηναϊκής πολυκατοικίας, συνήθως με εμπορική χρήση στο ισόγειο, υπερτερεί ποσοτικά. Απλά γεωμετρικά σχήματα και πλαστικοί διαρθρωμένοι όγκοι, συνθέτουν την γεωμετρία της μορφής της. Το «έρκερ» (κλειστός εξώστης),

εναλασσόμενες αισθητικές ροπές κατοικιών που κατασκευάστηκαν την δεκαετία του '30. Σε αυτές διέμεναν οι οικιστές προερχόμενοι ως επί το πλείστον από μια διακεκριμένη ομάδα αστών διανουσούμενων και καλλιτεχνών του '30. Ο Γ. Μόραλης λόγω της καλλιτεχνικής δραστηριότητας αποκαλούσε την περιοχή «Σχολή Κυπριάδου».

⁶² Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ, Μέλισσα, 2005, σ.284 / Στο ίδιο, σ.284 “Και μεταξύ άλλων αιτίσεων κατά του Καλλιγά, κατελόγιζαν εις βάρος του το γεγονός, ότι ενώ πρότεινε την συνέχιση της οδού Γ Σεπτεμβρίου δια της οδού Ιεροσολύμων, επιβάλλοντας σοβαρές θυσιές εις βάρος τους, διατηρούσε ταυτόχρονα την καμπύλη την οποία σχηματίζει η οδός Πατησίων μεταξύ των παρόδων Κύπρου και Μιχαήλ Νομικού, αφήνοντας ανέπαφο το επί της δυτικής πλευράς κτήμα του.” / Το σχέδιο εν τέλει με προεδρικό διάταγμα καταργήθηκε τον Ιανουάριο του 1926.

⁶³ Μάνος Γ. Μπίρης, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Μέλισσα, 2003, σελ.31

⁶⁴ Στο ίδιο, σ.30

⁶⁵ Φιλιππίδης Δημήτρης, Νεοελληνική αρχιτεκτονική, Μέλισσα, 1984, σ.160-162

⁶⁶ Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.264 / Νόμος Περί Σχεδίων Πόλεων, Κωμών και Συνοικισμών του Κράτους και Οικοδομής αυτών (1923), Νόμος Περί Συστάσεως Οικοδομικών Συναιτηρισμών (1927), Νόμος Περί Συναιτηρισμών και το νομοθετικό διάταγμα Περί της κατ' ορόφους ή διαμερίσματα ιδιοκτησίας (1927-29) όπου είναι ο πρώτος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός που ίσχυε.

Ε16. Μεσοπολεμική
"Κάλλας", 2022

Ε17. "Μοντέρνα"
μονοκατοικία, 2018

Ε18. Μοντερνισμός
vs Εκλεκτικισμός,
2022

⁶⁷ Στο ίδιο, σ.265

⁶⁸ Εξαρχόπουλος Πάνος, «Μοντέρνα Αρχιτεκτονική», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ.20

⁶⁹ Στο ίδιο, σ.20

⁷⁰ Το κτίριο της ΑΣΟΕΕ (1935, αρχ. Μεταξάς και Κριεζής) και του ΟΤΕ (1930, αρχ. Κ. Κιτσίκης) απομακρύνεται από την πολυπλοκότητα της μορφολογίας του εκλεκτικισμού και επαναφέρει στοιχεία νεοκλασικής αρχιτεκτονικής με τα νέα εκφραστικά εργαλεία της εποχής.

⁷¹ Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.273

⁷² Στεφανίδου Αιμιλία, Θουκυδίδης Βαλεντής: Ο αρχιτέκτονας Θουκυδίδης Π. Βαλεντής, Νήσος, 2007, σ.73

τα επιμήκη ή γωνιακά παράθυρα, οι μορφοπλαστικά γεωμετρικές απολήξεις των εξωστών, τα ελεύθερα στρογγυλά υποστυλώματα, η πέργολα στην απόληξη της στέγης, αλλά και επιμέρους στοιχεία όπως η πελεκητή τσιμεντοκονία (αρτιφισιέλ), τα ξύλινα κεκλιμένα ρολά, οι φεγγίτες, τα συμπαιγή στηθαία κα. συνθέτουν το σύνολο της όψης της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου τύπου αποτελούν οι πολυκατοικίες: στην Πατησίων 28 και Καποδιστρίου (Μέγαρο Λινάρδου, περ.1933, πολ. Μηχ. Κ. Βουτσινάς), στην Πατησίων 54 και Μετσόβου (δεκαετία '30, αρχ. Ν. Νικολαΐδης), Πατησίων 56 και Ιουλιανού (Καρυστινάκη, αρχ. Φ. Ζούκης, 1934-36), Πατησίων 59 και Σκαρμαγακά (Ξακουστή, Εμμ. Κριεζής, 1934), Πατησίων 70 και Κότσικα (Ζηρίνη, αρχ. Εμμ. Λαζαρίδης, 1934-35), Πατησίων και Θάσου (Φάμπρα, αρχ. Θ. Βαλεντής, 1938).⁶⁹ Εκτός αυτών ακολούθησαν μικρότερες πολυκατοικίες και μονοκατοικίες, καθώς και τα δημόσια κτίρια της Ανωτάτης Σχολής Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών και του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος⁷⁰ με χαρακτηριστικά της μοντέρνας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Παρόλη τη στροφή στον νέο τρόπο κατοίκησης και στην νέα μορφή των κτιρίων, επιβίωσαν και υπεισήλθαν μέσα στο ελληνικό μοντερνισμό στοιχεία με αναφορές στον κλασικισμό, τον εκλεκτικισμό και τη λαϊκή παράδοση.

2.2.4 ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1990

Η μεταπολεμική περίοδος αποτέλεσε την καταλυτική φάση συγκρότησης της μορφής και της εικόνας της πόλης της Αθήνας. Οι νόμοι που πλαισίωσαν την ανοικοδόμηση κατά τον μεσοπόλεμο, ήδη διαμόρφωναν την αστική ανάπτυξη και συνεχίζονταν στην μεταπολεμική ανοικοδόμηση, καθορίζοντας κατά πολύ το πολεοδομικό τοπίο της. *“Ο γιγαντισμός της πόλης, που κορυφώθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του'60, συνδέθηκε με τη διόγκωση του τομέα των υπηρεσιών, τη διεύρυνση της παρασιτικής απασχόλησης ή της υπό-απασχόλησης και την ισχυροποίηση της παρουσίας στην πόλη των μικρό-αστικών στρωμάτων, των μικρό-επαγγελματιών και των δημόσιων και ιδιωτικών υπαλλήλων”*.⁷¹

Έτσι, την περίοδο αυτή στον βόρεια τομέα της, στην περιοχή της Ομόνοιας ανοικοδομούνται πολυώροφα κτίρια με σκοπό την στέγαση γραφείων και υπηρεσιών, ενώ παράλληλα αυτή η ενότητα επεκτείνεται στην οδό Πατησίων μέχρι την οδό Στουρνάρη. Οι όψεις των κτιρίων γραφείων εκείνης της περιόδου συνήθως αρθρώνονται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει το ισόγειο με τα καταστήματα – το οποίο διαμορφώνεται συχνά με στοά, η δεύτερη τους τυπικούς ορόφους, με τους γραφειακούς χώρους, και η τρίτη, όπου υπάρχει, τον τελευταίο όροφο στον οποίο είναι στεγασμένος συχνά εν εσοχή εξώστη.⁷² Οι όψεις είναι οργανωμένες σε έναν δομικό αυστηρό κάρναβο οριζόντιων και κατακόρυφων στοιχείων, συχνά σε έντονη προεξοχή. Επίσης, δευτερεύοντα στοιχεία είτε σκυροδέματος είτε μεταλλικά, φερόντων ή μη, ακολουθούν το μέτρο είτε του πλάτους του χώρου γραφείων είτε τοποθετούνται σε έναν πυκνότερο κάρναβο ανεξάρτητο από το εσωτερικό του χώρου. Έντονη είναι η χρήση προκατασκευασμένων υλικών στα δευτερεύοντα στοιχεία καθώς και επίσης η τοποθέτηση μεταλλικών στοιχείων – περσίδων και κουφωμάτων αλουμινίου.

Παρά την σημαντική ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα και την εμφάνιση του τριτογενούς τομέα παραγωγής, η αναθέρμανση της οικονομίας βασίστηκε στην οικοδομική δραστηριότητα, με την επιλογή αυτή να έχει καθοριστική σημασία

στη μεταβολή και στη διαμόρφωση του κοινωνικού χώρου της πόλης. Έτσι, μετά τα μέσα της δεκαετίας του '70, ο κοινωνικός διαχωρισμός ανάμεσα σε ανατολικό και σε δυτικό τμήμα της Αθήνας, που είχε κληροδοτήσει στην πρωτεύουσα ο μεσοπόλεμος, μεταβάλλεται ανατρέποντας τις παλαιότερες κοινωνικές διαίρεσεις στον χώρο. Σε αυτό καθοριστικό ρόλο έπαιξε η εσωτερική μετακίνηση από τα χωριά και τις μικρές πόλεις προς την Αθήνα και η μετανάστευση πληθυσμού σε χώρες του εξωτερικού. Επήλθε η απομάκρυνση της αστικής τάξης γύρω από τους βασικούς άξονες στο κέντρο της πόλης, *“με τη φυγή τους στην περιφέρεια, τη μετατροπή των πρώην περιοχών εξοχικής κατοικίας σε περιοχές μόνιμης διαμονής, και την κατάληψη σημαντικών τμημάτων του κέντρου από τα λαϊκά στρώματα”*.⁷³ Το έντονο φαινόμενο αστυφιλίας και η ανάγκη για στέγαση του νέου πληθυσμού, δεν επιλύθηκε με την οργανωμένη κρατική παρέμβαση, αλλά με την ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μέσω του θεσμού της «αντιπαροχής». Η κυριαρχία της ατομικής ιδιοκτησίας, ο κατακερματισμός της αστικής γης και η υψηλή βαρύτητα της επένδυσης στην κατοικία ενίσχυσαν την έντονη ανοικοδόμηση.⁷⁴ Έτσι, η οικοδομική δραστηριότητα εκδηλώθηκε σε δύο τομείς, στη νόμιμη εντός σχεδίου πόλεως ανοικοδόμηση και στην αυθαίρετη, εκτός σχεδίου ανοικοδόμηση. Η πρώτη *“είχε συνδεθεί άρρηκτα, ήδη από τα χρόνια του μεσοπολέμου, με την εξάπλωση της μικρής ιδιοκτησίας γης σε πλατειές κοινωνικές ομάδες και τον κατακερματισμό σε μεγάλη έκταση της ιδιοκτησίας της αστικής γης. Η ίδια αυτή δόμηση απελευθέρωσε, μεταπολεμικά, όλα εκείνα τα πλεονεκτήματα που σκόπευε να αποκομίσει από αυτήν η επίσημη οικονομική πολιτική που στήριζε μέσω των χρηματοδοτικών μηχανισμών: τροφοδότηση πληθώρας παράπλευρων με την οικοδομή δραστηριοτήτων μικρό-μεσαίων βιοτεχνικών/εμπορικών επιχειρήσεων”*.⁷⁵ Από την άλλη, η παράνομη οικοδομική δραστηριότητα *“συνυφάνθηκε με έναν συγκεκριμένο τρόπο “επίλυσης”, από την πλευρά του κράτους, του στεγαστικού προβλήματος που αντιμετώπιζε ο εφεδρικός βιομηχανικός στρατός που συνέρεε στις πόλεις, και η παρουσία του οποίου εκεί τίνανε στα ύψη τα ποσοστά συνολικής υπεραξίας που καρπωνόταν από την εργασία του η κυρίαρχη οικονομικά/πολιτικά τάξη. Με άλλα λόγια, η κυρίαρχη τάξη αποσκοπούσε σε μια μετατροπή των κοινωνικών ομάδων, οι οποίες εμπλέκονταν στην παράνομη οικοδομική δραστηριότητα, σε μια δική της πολιτική πελατεία και στη διασφάλιση της συναίνεσης αυτών των ομάδων στους όρους εργασίας”*.⁷⁶ Η πολεοδομική εξέλιξη καθορίστηκε από την ανεπάρκεια επίσημου σχεδιασμού και των διαφόρων κανονιστικών ρυθμίσεων, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξαν η γαιοπρόσδοος και οι διαδικασίες κατασκευής. Αυτό επέφερε την στενότητα του δημόσιου χώρου, την απουσία αδόμητου και τη συμμόρφωση της Αθήνας από νέα κτιριακή μάζα.

Το μεγαλύτερο μέρος της οικοδομικής μάζας έχει στην ουσία αναπτυχθεί σε μια σύντομη χρονική περίοδο περίπου τριάντα ετών. Η ταχεία ανοικοδόμηση της δεκαετίας του '50 και η εκτίναξη της στις δύο μετέπειτα δεκαετίες, είχε ως αποτέλεσμα την κατεδάφιση πολλών κτιρίων κατοικίας των προηγούμενων περιόδων στην Πατησίων και την αντικατάστασή τους από την κυρίαρχη μεταπολεμική τυπική, εμπορική, αστική πολυκατοικία. Η πλειονότητα των κενών-άκτιστων οικοπέδων, συμπληρώθηκαν την περίοδο εκείνη με αποτέλεσμα την ολοκλήρωση του συνόλου του μετώπου του άξονα. Η σημαντική αυτή μεταβολή άλλαξε ριζικά την οδό, ενοποιώντας και κάνοντας μη διακριτές τις ιστορικές φάσεις οικοδομικής εξέλιξης της και των κτιριακών ενοτήτων όπως είχαν δημιουργηθεί στο πέρασμα του χρόνου. Επιπλέον, *“κάθε έννοια ‘πολεοδομικής*

⁷³ Μαλούτας Θωμάς, Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας, Αλεξάνδρεια, 2018, σ.95

⁷⁴ Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος, Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου, Στο: Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., επιμελητές, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Κριτική, 2006, σ.129

⁷⁵ Καρούδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.271

⁷⁶ Στο ίδιο, σ.272 “Αυτοί, άλλωστε, ήσαν και οι όροι που έθετε το επίσημο κράτος για να φανεί ανεκτικό στην παρανομία: υποταγή στον πολιτικό και οικονομικό καταναγκασμό. Κάτω από το προηγούμενο πρίσμα, της κρατικής ανοχής ή της απειλής, η παράνομη, αυθαίρετη δόμηση μπορούσε μακροπρόθεσμα να περάσει στη νομιμότητα, ενώ η νόμιμη εντός σχεδίου δόμηση δύναμει μπορούσε να επεκτείνει τη ζώνη επιρροής της στην εκτός σχεδίου, περιαστική ζώνη αυθαίρετης δόμησης που την περιέβαλε.” Η ρευστότητα στην νομιμότητα και την παρανομία καθόρισε σημαντικά τα πλαίσια παραγωγής του χώρου, καθώς ακόμη και σήμερα δίνεται η δυνατότητα νομιμοποίησης της αυθαιρεσίας.

⁷⁷ Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, 2008, σ.282 / Ενώ η πρόεταση αυτών των παραμέτρων στο πολεοδομικό αποτέλεσμα είναι προφανής (πυκνότητα δόμησης, ύψη κτιρίων κατά μήκος των δρόμων, χαρακτήρας περιοχής), καμία αναφορά δεν γίνεται σε κάποιο ευρύτερο πολεοδομικό πλαίσιο. Ο μέχρι τότε ισχύοντας Νόμος 'Περί Σχεδίων Πόλεων', του 1923, συνιστούσε παρά ένα κανονισμό ατομικής εκμετάλλευσης του εδάφους-αυτό μεταβάλλεται με τον Ν. 947/79, 'Περί Οικιστικών Περιοχών' όπου θεσμοθετούσε για πρώτη φορά, τις έννοιες της γενικής και ειδικής χρήσης γης, έχοντας μεγαλύτερη κοινωνική/πολεοδομική πρόεταση.

⁷⁸ Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος, Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου. Στο: Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., επιμελητές, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Κριτική, 2006, σ.132

⁷⁹ Rowe P.G., Sarkis H. Isopolis, Addressing Scales of Urban Life in Modern Athens, Harvard College, 1997

⁸⁰ Καρδαμίτση-Αδάμη, Μάρω, «Χαρά: Πολυκατοικία Πρότυπο. Σπάνιο παράδειγμα μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής με ευχάριστους και ανθρώπινους χώρους», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999, σ. 25

δραστηριότητας' υπερκαλύπτεται από την έννοια 'οικοδομική δραστηριότητα' με αποτέλεσμα την απουσία οποιουδήποτε ελέγχου χρήσεων γης στο πολεοδομικό γίγνεσθαι.⁷⁷ Πολλά κτίρια που παρέμειναν στον χρόνο, μετέπεσαν σε μικτή χρήση και σε άλλα μεταβλήθηκαν η χρήση τους από κατοικία σε εμπορική χρήση. Επίσης, την περίοδο αυτή κτίζονται πολυκαταστήματα καθώς και πληθώρα θεάτρων και κινηματογράφων στο σύνολο της.

Η διαδικασία διανομής των διαμερισμάτων, μέσα από την αντιπαροχή, μεταξύ εργολάβου και ιδιοκτήτη, ήταν τόσο δυνατή που εκποτίζει κάθε αρχιτεκτονική, συνθετική πρόθεση σε επίπεδο μορφολογικό και ογκοπλαστικό.⁷⁸ Η μεταπολεμική πολυκατοικία ακολούθησε ένα συγκεκριμένο μοντέλο μορφής στον βαθμό που ήταν νόμιμη, με βάση την άδεια και συμμορφώνοντας με ορισμένους παραμέτρους, όπως το ύψος, τον αριθμό ορόφων, το ποσοστό κάλυψης του οικοπέδου, την οικοδομική γραμμή, ακολουθώντας τον ισχύοντα οικοδομικό κανόνα. Ανάλογα την χρονολογική φάση κατασκευής και την ακριβή της θέσης στην Πατησίων, τα βασικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της διαφαίνονται σε τρεις ζώνες: το ισόγειο με την παρουσία ή μη στοάς, τον αριθμό ορόφων και την παρουσία ή μη εσοχών στις ανώτερες στάθμες.

Συνήθως, στον άξονα συναντάμε πενταόροφα ή εξαώροφα κτίσματα, με την προσθήκη ρετιρέ. Χαρακτηριστικά μορφολογικά στοιχεία είναι τα στενά επαναλαμβανόμενα σε ορόφους μπαλκόνια στο μήκος όλης της όψης, και η επαναλαμβανόμενη συμμετρία των ανοιγμάτων της στους ορόφους. Ανάλογα την περίοδο που κατασκευαζόταν, την ισχύουσα νομοθεσία και τον τύπο του οικοπέδου, το κτίσμα αποκτούσε κάποια ιδιαιτερότητα κυρίως στις γωνίες, είτε με την εισχώρηση της γωνίας, είτε με την επεξεργασία κάποια ζώνης που προεξέχει λίγο από τον υπόλοιπο όγκο. Η κατάκτηση του αρτιφισιέλ και του οπλισμένου σκυροδέματος την προηγούμενη περίοδο εφαρμόστηκε κατά κόρον σε αρκετές από αυτές ενώ τα επιμέρους στοιχεία όπως κινγκλιδώματα, διαχωριστικά των εξωστών και οι είσοδοι διαφοροποιούνται από κτίριο σε κτίριο. *"Η εικόνα μιας σειράς από μεταπολεμικές πολυκατοικίες χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, ισοπεδωτική ομοιογένεια, αλλά ταυτόχρονα και από την απώλεια μιας αίσθησης ενότητας, έξω από τα γνωστά ευρωπαϊκά πρότυπα αισθητικής αρτιότητας."⁷⁹*

Σημαντική, είναι η επισήμανση δύο συγκροτημάτων προς το τέλος της οδού. Εκτός την εμφάνιση της μεταπολεμικής πολυκατοικίας, στην Πατησίων το 1959-61 κτίστηκε επί των οδών Πατησίων 337, Σκρα, Αννίνου και Τσίλλερ, το συγκροτήματα κατοικιών «Χαρά» από τους αρχιτέκτονες Ι. Παπαηλιόπουλο και τον Α. Σπανό, και πολιτικό μηχανικό τον Μ. Καρδαμίτση. Το τετραώροφο συγκρότημα- πρότυπο για την εποχή- καταλαμβάνει ένα πλήρες οικοδομικό τετράγωνο, με ενιαίο τον εσωτερικό ακάλυπτο- αίθριο (34 x 18 μ.) που διαμορφώθηκε σε κοινόχρηστο χώρο με πράσινο, πισίνα και παιδική χαρά. Το συγκρότημα περιλαμβάνει συνολικά 116 διαμερίσματα και εννέα ισόγεια καταστήματα επί της οδού. Τα ισόγεια διαμερίσματα στις επιμέρους οδούς έχουν ανεξάρτητη είσοδο ενώ στα υπόλοιπα εξασφαλίζεται από τέσσερα ανεξάρτητα κλιμακοστάσια. Ένας αυστηρός κάρναβος χαρακτηρίζει τις όψεις του συγκροτήματος. Οι απολήξεις των κλιμακοστασίων παραπέμπουν σε αυτές του Le Corbusier, στην Unite d'habitation της Μασσαλίας.⁸⁰ Ακριβώς δίπλα στην πολυκατοικία αυτή επί της Πατησίων 339, οργανώνεται ένα συγκρότημα πολυκατοικιών. Τρεις όγκοι σε σειρά ορίζουν το μέτωπο της Πατησίων με δύο περάσματα-εισόδους τονισμένα από στέγαστρα εμφανούς οπλισμένου σκυροδέματος να οδηγούν σε έναν παράλληλο ιδιωτικό δρόμο και στην τέταρτη

πτέρυγα που καταλαμβάνει όλο το μήκος του οικοδομικού τετραγώνου και είναι παράλληλα της Πατησίων. Οι είσοδοι των τριών όγκων, τονίζονται από την χρήση διάτρητου μαρμαρένιου clostrat και βρίσκονται κάθετα στα περάσματα έχοντας κανείς την δυνατότητα οπτικής φυγής μέσω γυάλινων ανοιγμάτων στο άλλο

Ε19. Το "μέτωπο" της
Αντιπαροχής ή Σημείο, 2022

Ε20. Αντικατοπτρισμός- Κτίριο
Γραφείων, 2022

πέρασμα. Επίσης, η όψη οργανώνεται σε έναν αυστηρό κάρναβο που διαπερνά το σύνολο των στοιχείων της.

2.2.5 ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ (1990-2010)

Η μορφή της Πατησίων κατά την δεκαετία του '90 και μετά δεν μεταβάλλεται δραματικά ως προς το κτιριακό της απόθεμα, καθώς το σύνολο της έχει συμπληρωθεί ήδη από τις προηγούμενες δεκαετίες. Μερικές από τις υπάρχουσες παλαιότερες μορφές ως μόνιμα στοιχεία στον χώρο τροποποιούνται την περίοδο εκείνη με την προσθήκη εφήμερων στοιχείων σε αυτές, που κυρίως προέρχονται από νεότερες επιρροές. *"Οι εξωτερικοί παράγοντες που επιδρούν στη διαδικασία εξέλιξης της εικόνας της σχετίζονται, αφενός μεν, με τις ευρύτερες επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, αφετέρου δε, με τη συστηματική πλέον προώθηση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης".*⁸¹ Η συνέχιση κτιριακών μορφών, εικόνων και αστικών τύπων εκφράζεται αυτήν την περίοδο με μικρές διαφοροποιήσεις των επιμέρους λεπτομερειών στις όψεις των νέων πολυκατοικιών, καθώς επίσης ο άξονας στο σύνολο του έχει συμπληρωθεί ήδη από την δεκαετία του '70' με αποτέλεσμα τα νέα κτίρια να είναι λίγα. Η σταδιακή συμπλήρωση των κενών οικοπέδων με νέα κτίρια, στο πλαίσιο σταθερών και δεδομένων όρων και δεσμεύσεων, κατά κανόνα δεν μεταβάλλει με απρόβλεπτο τρόπο την εικόνα του αστικού χώρου.⁸² Κυρίως οι μεταβολές που ακολουθούν έχουν να κάνουν με ένα ευρύτερο κλίμα παγκοσμιοποίησης, επηρεάζοντας τις υπάρχουσες μορφές μέσω εφήμερων πρακτικών. Ο νέος τρόπος ζωής προέρχεται από τα παγκοσμιοποιημένα πρότυπα κατανάλωσης και ψυχαγωγίας, κάνοντας ορατές τις μεταβολές της εικόνας της οδού. Έτσι, νέες χρήσεις εγκαθίστανται με κύριες αυτές των καταστημάτων αλυσίδας, φαγητού και ένδυσης. Σημειώνεται επίσης η εγκατάσταση ιδιωτικών κτιρίων γραφείων, υπηρεσιών, τραπεζών και πολυκαταστημάτων, σύμφωνα τους νέους αρχιτεκτονικούς τύπους και συμβολισμούς της περιόδου κείνης. Η εγκατάσταση τέτοιων λειτουργιών συμβαίνει κυρίως στο νότιο κομμάτι του άξονα καθώς και σημειακή πύκνωση στους κοντινούς σταθμούς Ομόνοια, Βικτώρια και Άνω Πατήσια. Στον βαθμό που είναι εφικτή η εξυπηρέτηση των νέων λειτουργιών στο κτιριακό σύνολο, στεγάζονται στα υπάρχοντα κελύφη και στα ισόγεια καταστήματα τόσο των μεταπολεμικών πολυκατοικιών όσο άλλων αρχιτεκτονικών κτιριοδομικών τύπων.⁸³ Συχνό φαινόμενο είναι η ανανέωση της παλιότερης μορφολογίας της όψης, με την προσθήκη της νέας αρχιτεκτονικής γλώσσας, όπως υάλινων επιφανειών, αλουμινένιων πετασμάτων, ή και ακόμα γιγαντιαίων αφισών που συμπληρώνουν το σύνολο της και προωθούν το κατάστημα ή και τα προϊόντα. Έτσι, ένα σύνολο από φωτεινές επιγραφές, ταμπέλες και διαφημίσεις στις μεσοτοιχίες των πολυκατοικιών εντείνουν την μορφολογική πολυμορφία της Πατησίων, ορίζοντας εντονότερα κάποια σημεία της ως "τοπόσημα", "αλλοιώνοντας" ταυτόχρονα την ομογενοποιημένη εικόνα της μεταπολεμικής αστικής επέκτασης. Τέλος, οι μεταβαλλόμενες βιτρίνες με την διαρκή αλλαγή των προϊόντων συμβάλουν και αυτές στην εφήμερη αρχιτεκτονική μορφή της Πατησίων. Αυτή η ανανέωση του γερασμένου, μόνιμου και σταθερού κτιριακού αποθέματος της έρχεται σε αντίστιξη με την κινητικότητα και την ραγδαία μεταβολή των εφήμερων προσθηκών στα κελύφη, κάτι που επιτελείται και διαφαίνεται ακόμη στην μορφή του άξονα της Πατησίων.

Με την βασική μορφολογική διάπλαση των κτιρίων να παραμένει ίδια, η πολεοδομική ανάπτυξη του χώρου διατηρείται γενικά αναλλοίωτη. Η στενότητα του χώρου όπως είχε διαμορφωθεί τις προηγούμενες δεκαετίες εντάθηκε με την χρήση του ιδιωτικού αυτοκινήτου από την δεκαετία του '80 και έπειτα, *“σε ένα τοπίο που ήδη είχε διαμορφωθεί η χάραξη των δρόμων και είχε έντονη οικοδομική και πληθυσμιακή συσσώρευση, επιβαρύνοντας τον ήδη στενό δημόσιο χώρο με την κυκλοφορία και την στάθμευση”*⁸⁴. Από την άλλη, η ενδιαφέρουσα “κατάληψη” του ελεύθερου χώρου από τις λειτουργίες ιδιωτικών καταστημάτων αναψυχής και εμπορίου συμβάλει και αυτή στον κορεσμό του δημόσιου χώρου. Έτσι, μερικές φορές η τοπική αυτοδιοίκηση προσπαθεί να επιλύσει αυτό το πρόβλημα. *“Οι όποιες όμως προσπάθειες “ανάπλασης” αστικών πυκνοδομημένων περιοχών περιορίζονται κατά κανόνα σε ήπιες διευθετήσεις/ διαμορφώσεις του δημόσιου χώρου της, με την προσθήκη κυρίως αστικού εξοπλισμού”*⁸⁵. Σημαντική πολεοδομική μεταβολή είναι η κατεδάφιση αυτήν την περίοδο τόσο του εργοστασίου Κλωναρίδη (2000) και η μετάθεση της λειτουργίας της έκτασης σε πάρκο, όσο η διεκδίκηση πάρκων από τους πολίτες και η διάσωση τους από την ιδιωτική εκμετάλλευση, η οποία έχει συμβάλει στην διατήρηση των πάρκων Κύπρου και Δροσοπούλου.

Εκτός, όμως της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας που επηρέασε την μορφή και τις λειτουργίες του άξονα, ο κοινωνικός χώρος της Πατησίων μεταβλήθηκε σημαντικά. Αν η περίοδο πριν την δεκαετία του '80, χαρακτηρίστηκε από μια εσωτερική μετανάστευση και μια όψιμη αστικοποίηση, με την εγκατάσταση σημαντικού ποσοστού πληθυσμού γύρω από την Πατησίων, την δεκαετία του '90 και αργότερα το ισχυρό ρεύμα ξένων οικονομικών μεταναστών, αποτέλεσε πεδίο κοινωνικής και πολιτισμικής μεταβολής. Οι οικονομικοί μετανάστες και πρόσφυγες φτάνοντας στην πόλη της Αθήνας, με σημείο αναφοράς και εισόδοι την πλατεία Ομονοίας, θα εγκατασταθούν σταδιακά στις γύρω περιοχές της πλατείας και στην συνέχεια εκατέρωθεν του άξονα της Πατησίων. Τις δύο πρώτες δεκαετίες, η κοινωνική μεταβολή δεν θα κάνει αισθητή την παρουσία διευθετήσεων στον αστικό χώρο, καθώς εγκαθίστανται στις ήδη υπάρχουσες πολυκατοικίες.

Η ΠΑΤΗΣΙΩΝ ΣΗΜΕΡΑ (2010-2022)

Κομβικό σημείο για την εξέλιξη της εικόνας της πόλης αποτέλεσε η οικονομική κρίση κατά την διάρκεια της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, επηρεάζοντας άμεσα την οικιστική και εμπορική χρήση της Πατησίων. Πληθώρα μικρών ιδιωτικών επιχειρήσεων έκλεισαν ενώ ταυτόχρονα επιβιώνουν και λειτουργούν πλείστα καταστήματα αλυσίδας. Το μικρό-εμπόριο συρρικνώθηκε αφήνοντας πολλά ισόγεια καταστήματα κενά, με αποτέλεσμα η μορφή του άξονα να επέλθει σε μερική εγκατάλειψη. Έντονα κοινωνικά φαινόμενα και ένα είδος “τρομοκρατίας” για την ασφάλεια σε αυτήν κυριάρχησαν με αποτέλεσμα την μετακίνηση πληθυσμού από τις περιοχές, αφήνοντας πολλά συγκροτήματα πολυκατοικιών και διαμερίσματα κενά. Τα τελευταία χρόνια όμως εμφανίζεται μια διάθεση επανάχρησης των κενών κελυφών, καταστημάτων και οικοπέδων, από δύο διαφορετικούς κατά βάση συντελεστές.

Από την μια, το ιδιωτικό κεφάλαιο επανέρχεται δυναμικά με ξένες και εγχώριες επενδύσεις με την αξιοποίηση του αδόμητου χώρου και των κενών κελυφών της οδού. Πληθώρα πολυκατοικιών, κτιρίων γραφείων ή και οικοδομικών τετραγώνων, που συγκεντρώνονται κυρίως γύρω από την πλατεία Αμερικής

E21. Η Πατησίων στο κατώφλι, 2018

⁸¹ Αγγελίδης Μ., Αειφόρος ανάπτυξη των πόλεων στην Ευρώπη και την Ελλάδα, ΕΜΠ, ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004

⁸² Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος. Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου. Στο: Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., επιμελητές. Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Κριτική, 2006, σ.139

⁸³ Τα θέατρα και κινηματογράφοι, αλλάζουν χρήση και μετατρέπονται σε σούπερ μάρκετ αλυσίδας, ενώ ενδιαφέρον παράδειγμα είναι ο κινηματογράφος Άντζελα που διατηρείται η όψη του και έχει μετατραπεί σε πολυκατοικία με την προσθήκη ορόφων.

⁸⁴ Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος. Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης. Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου. Στο: Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., επιμελητές. Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Κριτική, 2006, σ.140.

⁸⁵ Στο ίδιο, σ.138 / Οι παρεμβάσεις αφορούν κυρίως ιστορικά σύνολα, μνημεία και ελεύθερους χώρους. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην Αθήνα με την διοργάνωση Ολυμπιακών αγώνων «Αθήνα 2004» με την ενοποίηση αρχαιολογικών, την έμφαση στον πεζό και τον περιορισμό του αυτοκινήτου και την ανάδειξη ιστορικών μνημείων. Η Πατησίων εκείνη την περίοδο υπέστη μεταβολή στην αισθητική των όψεων, με πρόγραμμα χρηματοδότησης για την ανακίνηση τους, κατά βάση τον επαναχρωματισμό τους.

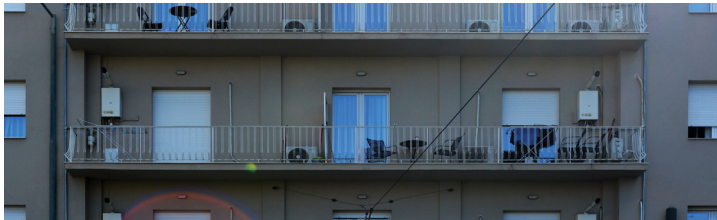
E22. Πατησίων 174, 2016

E23. Πατησίων 174, 2022

E24. Πατησίων 174, 2021

⁸⁶ Το φαινόμενο του AIRBNB, έχει μεταβάλει ήδη έντονα τις οικιστικές περιοχές του κέντρου, με ανακατατάξεις των πληθυσμιακών ομάδων και των χρήσεων, καθώς και την μεταστροφή της οικονομίας.

μέχρι και την πλατεία Ομονοίας, έχουν σήμανση για την πώληση τους, ενώ σταδιακά μερικές από αυτές ήδη πωλήθηκαν ή και αξιοποιήθηκαν από ξένους επενδυτές, παραλαμβάνοντας λειτουργία εφήμερης κατοίκησης και νοικιαζόμενα δωμάτια.⁸⁶ Επίσης, η πρόσφατη κατεδάφιση του θεάτρου Αθήναιοι (1849), με σκοπό την δημιουργία πολυώροφου Ξενοδοχείου και η αξιοποίηση του πρώην πολυκαταστήματος Μινιόν, με χρήση εμπορική και γραφείων, υποδηλώνουν ένα κλίμα “άνθησης” της ευρύτερης περιοχής του Μουσείου το τελευταίο διάστημα. Σε συνδυασμό με το νέο ιδιωτικό επιχειρηματικό ενδιαφέρον, ο δημόσιος τομέας αποσκοπεί σε παρεμβάσεις υπερτοπικής κλίμακας βασιζόμενες στην ανάδειξη του πολιτισμού, με την αξιοποίηση υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος και την διάνοιξη σημαντικών κυκλοφοριακών έργων. Η ανερχόμενη υπόγεια επέκταση του Αρχαιολογικού Μουσείου και η ενοποίηση του με το ανακαινισμένο κτίριο Άκροπολ Παλλάς, αλλά και η ταυτόχρονη επέκταση του υπόγειου δικτύου σταθερής τροχιάς (μετρό γραμμή 3) με την διάνοιξη σταθμών κοντά σε αυτήν την περιοχή, έρχονται να προτείνουν την ανασύσταση της αρχικής πολεοδομικής ενότητας του άξονα. Οι πολεοδομικές, λειτουργικές και μορφολογικές επιπτώσεις στην περιοχή είναι αναμφισβήτητα σημαντικές. Μια ευρύτερη τάση εκμετάλλευσης της περιοχής μεταξύ Αγίου Μελετίου και Πανεπιστημίου, οδηγεί στον εξευγενισμό του άξονα της Πατησίων και πιθανόν να συντελέσει στην μεταβολή των λειτουργιών, των χρήσεων όσο και στον κοινωνικό της χώρο, κάτι το οποίο χρειάζεται χρόνο για να φανεί. Τέλος, σε τοπικό επίπεδο, γίνεται μια προσπάθεια ανασχεδιασμού των πάρκων στα βόρεια του άξονα με την σύμπλευση ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Αυτή η πρωτοβουλία έχει επιφέρει μεταβολές στους ελάχιστους ανοιχτούς χώρους, αλλά και έντονες αντιδράσεις από τους κατοίκους της περιοχής. Από την άλλη, η μόνιμη εδραίωση των μεταναστευτικών ρευμάτων και των προσφύγων των προηγούμενων δεκαετιών, κάνουν αισθητή την παρεμβολή τους στην σημερινή μορφή και την εικόνα της Πατησίων. Η εγκατάστασή τους στις γύρω περιοχές και η ενοίκιαση διαμερισμάτων στις υπάρχουσες πολυκατοικίες είχε ήδη συντελεστεί τις προηγούμενες δεκαετίες. Το ενδιαφέρον εναπόκειται στο αντίκτυπο τους στον δημόσιο χώρο, με την έντονη παρουσία σχετικών με αυτά δραστηριοτήτων. Εστιατόρια, καταστήματα σίτισης, εμπορικά καταστήματα, κομμωτήρια και χώροι διασκέδασης ανοίχτηκαν στα υπάρχοντα κλειστά καταστήματα της οδού, ισχυροποιώντας την παρουσία τους στον χώρο και διαμορφώνοντας έναν έντονο πολυπολιτισμικό και πολυμορφικό τοπίο. Συχνά αυτά επισκέπτονται ή αναφέρονται στην κάθε επιμέρους κοινωνική ομάδα, δημιουργώντας κοινωνικά κέντρα που έχουν κοινή ταυτότητα. Η συγκέντρωση των δραστηριοτήτων γίνεται κυρίως στην περιοχή μεταξύ της Αγίου Μελετίου και Γαλατσίου, με πύκνωση γύρω από τις πλατείες Αμερικής και Κολιάτσου εξυπηρετώντας τις ανάγκες του πληθυσμού στις γύρω γειτονιές. Αντίστοιχα, οι χρήσεις αυτές αφήνουν το αποτύπωμα τους στον χώρο και επηρεάζουν την μορφή και την εικόνα της Πατησίων. Τα καταστήματα συνήθως βρίσκονται στο ισόγειο πολυκατοικίας με στοά. Η επέκταση της λειτουργίας και των προϊόντων στην στοά γεννά ενδιαφέρουσες χωρικές σχέσεις που διαφέρουν ανάλογα την προέλευση και το προϊόν πώλησης. Χαρακτηριστική είναι η κοινή αισθητική της ταμπέλας των καταστημάτων με ίδια χρήση όπως και επίσης μια συχνή επανάχρηση του υπάρχοντος εξοπλισμού του καταστήματος που στεγάζονταν εκεί, καθώς και η αδιαφορία ολικής ανακαίνισης, αφήνοντας συχνά την προηγούμενη επιγραφή- δηλαδή ένα κομμάτι μορφοποιημένης μνήμης της προηγούμενης χρήσης.

~~SYMMETRY~~

~~ANALYSIS~~

~~VIOLATION~~

Η ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΠΑΤΗΣΙΩΝ

3

“Μπορεί να κατέχεται κάτι που δεν έχει όρια; Κάτι απεριόριστο; Όχι. Γι αυτό η κατοχή του ορατού, είναι αναγκαστικά μια πράξη τοποθέτησης ορίων, μια πράξη περιορισμού. Το όριο αποκόπτει από το ορατό ένα απολύτως καθορισμένο κομμάτι που ορίζει περιορίζοντας το... Η κατοχή προϋποθέτει σύνορα και ταυτόχρονα εκφράζεται με τον καθορισμό συνόρων. [...] το απεριόριστο, το απέραντο, το άγνωστο περιορίζεται από τα όρια τα σύνορα που θέτουμε και καθίστανται ορατά, ορισμένο πεπερασμένο, γνωστό και συνεπώς σχηματοποιείται. Τα όρια δεν μπορούν παρά να ορίζουν χώρο”.

Για την ανάλυση της σχέσης στην Πατησίων, η περαιτέρω οριοθέτηση της είναι αναπόσπαστο στοιχείο αναζήτησης των επιμέρους ιδιαιτεροτήτων, όπως συντελούνται στο ανάπτυγμα της. Συμβολικά αυτά τα όρια ονομάζονται “Κατώφλια” - τονίζοντας το ρόλο μετάβασης στο “έτερο” και την συνδιαλλαγή του με αυτό. Ο χωρισμός της οδού σε χωρικές ενότητες περικλείει αυτή την δυνατότητα “κατωφλιών” που διαφέρουν και ταυτόχρονα συνδιαλέγονται μεταξύ τους, συνθέτοντας το σύνολο της. Η επιλογή των συγκεκριμένων “κατωφλιών” καθορίστηκε από τα νευραλγικά σημεία που σταδιακά διαμόρφωναν τον ενδιάμεσο χώρο της οδού, καθώς και την σύγχρονη πολεοδομική εικόνα, τα δομικά χαρακτηριστικά, το περιεχόμενο και το νόημα της κάθε ενότητας. Ο άξονας επομένως χωρίζεται σε τρεις ενότητες-κατώφλια, συγκεκριμένα μεταξύ των κάθετων οδών [K_A] Πανεπιστημίου-Αγίου Μελετίου, [K_B] Αγίου Μελετίου-Γαλασίου, [K_Γ] Γαλασίου-Αγίας Λαύρας. Εκατέρωθεν αυτών δημιουργούνται τρεις υποενότητες-κατώφλια, τα [K_A'] Αγίου Μελετίου, [K_B'] Γαλασίου, [K_Γ'] Αγίας Λαύρας. Το κριτήριο του πρώτου χωρισμού είναι η κάτοψη της κάθε μιας ενότητας όπως υφίσταται στο παρόν σύστημα του άξονα, ενώ το κριτήριο του δεύτερου χωρισμού είναι η μετάβαση της τομής του άξονα που διαφοροποιείται. Έτσι, έχουμε κατώφλια διάρκειας, λόγω της απόστασης και κατώφλια στιγμιαία, δηλαδή σε συγκεκριμένο χωρικό σημείο. Βέβαια, ο χρόνος και ο χώρος της περιπλάνησης του υποκειμένου στην Πατησίων, μπορεί να αναμετρηθεί και να αντιστραφεί σε αυτή την σύμβαση που κάνουμε. Η εκκίνηση, λοιπόν, ανάγνωσης της σχέσης στον άξονα, γίνεται από την γωνία οδού Στουρνάρη και Πατησίων, με κατεύθυνση εσκεμμένα προς τον βορρά, γνωρίζοντας πως η εμπειρία είναι διαφορετική σε κάθε κατεύθυνση, αλλά και στην μεριά που διαβαίνουμε τον δρόμο.

Ε25. 3 Κατώφλια [Σύμβολα-Εμπόδια-Κενά], 2022

Ίσταυρίδης Σταύρος,
Από την πόλη Θρόνη
στην Πόλη σκηνή,
Ελληνικά Γράμματα,
2002, σ.38-39

ΜΕΤΣΟΦΙΟΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ

PACHO..

PACHO

PACHO
PACHO
PACHO
PACHO

AXA B333

NA MINZAROVNE EAN ADYAI O

DIGO BOA

ANDREI FEN

ΚΑΤΩΦΛΙ Α

[ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ]

[ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ – ΑΓΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ]

3.1.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Στη σύγχρονη διαμορφωμένη εικόνα της πολεοδομικής ενότητας, από την οδό Πανεπιστημίου μέχρι την οδό Αγίου Μελετίου, η ευθεία χάραξη της οδού κυριαρχεί. Περίπου στο μισό της απόστασης της διακόπτεται από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας, διαφοροποιώντας τις εκατέρωθεν χωρικές ενότητες και τις χρήσεις που έχουν εγκατασταθεί σε αυτές. Στο πρώτο μισό της ενότητας, μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου - Λ. Αλεξάνδρας, οι σταδιακές φάσεις επέκτασης του άξονα και η συγκέντρωση αντικρουόμενων χρήσεων, συντελούν σε διαφορετικές χωρικές εμπειρίες και στον επιμέρους διαχωρισμό της σε δύο μέρη. Με σημείο αναφοράς την κάθετο στην Πατησίων, οδό Στουρνάρη, που βρίσκεται στο μισό σχεδόν της υποενότητας, ο επιμερισμός της είναι εύκολα διακριτός ήδη από την διαφοροποίηση του πλάτους του δρόμου στα δύο μέρη, εικοσιπέντε και τριάντα μέτρα αντίστοιχα. Στην υποενότητα Πανεπιστημίου - Στουρνάρη, κυριαρχεί ο τριτογενής τομέας με την εγκατάσταση πληθώρας κτιρίων γραφείων, δημόσιες υπηρεσίες, Ξενοδοχεία και το κενό κέλυφος του πολυκαταστήματος Μινιόν να καταλαμβάνει ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, ενώ λιγιστές πολυκατοικίες παρεμβάλλονται μεταξύ αυτών. Από την άλλη, στο άλλο μισό της υποενότητας, η διεύρυνση του πλάτους του δρόμου συμβαίνει στο σημείο όπου υπάρχει έντονη διακοπή του συνεχούς μετώπου από τα κτίρια του Πολυτεχνείου και του Μουσείου. Ακόμα, το κενό οικόπεδο απέναντι από το Μουσείο, ενισχύει την διεύρυνση της δυναμικής διαγώνιας χάραξης της οδού Μάρνης.¹ Στην συνέχεια ο άξονας ορίζεται από την πληθώρα πολυκατοικιών και ορισμένων μονοκατοικιών, που συμπληρώνουν το μέτωπο της οδού. Χαρακτηριστικό σε αυτήν την υποενότητα είναι τα κενά στην πλειονότητα τους καταστήματα των ισόγειων. Στο δεύτερο μισό της ενότητας, μεταξύ της Λεωφόρου Αλεξάνδρας και Αγίου Μελετίου, το διευρυμένο πλάτος της οδού συνεχίζει. Το συνεχές οικοδομικό σύστημα συμπληρώνουν πολυκατοικίες με χρήση κατοικίας στους ορόφους και εμπορική χρήση στο ισόγειο, κυρίως καταστημάτων ένδυσης. Κοντά στην λεωφόρο Αλεξάνδρας και διάσπαρτα στην Πατησίων, συγκεντρώνονται κτίρια ιδιωτικών γραφείων, καθώς και δημόσιες υπηρεσίες, η ΑΣΟΕΕ και το συγκρότημα κτιρίων του ΟΤΕ.

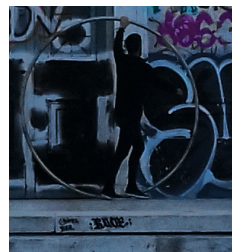
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Στο σύνολο της ενότητας, το ενδιάμεσο τμήμα οριοθετείται από το συνεχές μέτωπο των αντικειμένων-κτιρίων. Οι χωρικές ποιότητες του κτιρίου-αντικείμενου προκύπτουν από έναν βασικό τριμερή χωρισμό της δομής του σε: ισόγειο, ορόφους, δώμα. Η ύπαρξη ή η απουσία στοάς, οι επαναλαμβανόμενοι όροφοι με ή χωρίς

E26. Εξισορροπιστής
Κατασκευών, 2019

E27. Εξισορροπιστής
Κατασκευών, λεπτομέρεια, 2019

¹ Αυτό βέβαια αποτελεί μια προσωρινή οπτική φυγή προς την οδό Μάρνης, καθώς στην συμβολή της με την οδό Πατησίων υπάρχει ένα κενό οικόπεδο.

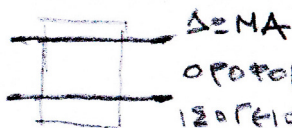

E28. Κατώφλι Α σε σκίτσα

E29. 2/3, 2022

² Παράγραφος 1, άρθρο 1: 14-09-1960 (ΦΕΚ 133/Δ/1960) Ορίζει το πλάτος της στοάς επί της οδού Πατησίων μέχρι και την οδό Στουρνάρη στα πέντε μέτρα.

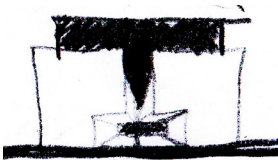
εξώστες, και η οπισθοχώρηση του τελευταίου ορόφου με την προσθήκη ή όχι πέργκολας διαμορφώνουν τον ενδιάμεσο κενό χώρο της Πατησίων. Η περιοχή μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου – Στουρνάρη, έχει έντονη παρουσία της στοάς² και επαναλαμβανόμενος ορόφους χωρίς εξώστες, με συχνή απουσία ρετιφέ. Η πλειονότητα των αντικειμένων διακρίνεται από μια εισχώρηση του όγκου στο ισόγειο και μια έντονη ογκοπλαστική αυστηρότητα στους ορόφους. Στο υπόλοιπό του άξονα μέχρι την Αγίου Μελετίου, τα αντικείμενα είναι αυστηροί γεωμετρικοί όγκοι και έχουν άμεση σχέση με το έδαφος. Η απουσία στοών και η οριοθέτηση τους στην οικοδομική γραμμή δημιουργούν ένα αυστηρό συνεχές σκληρό όριο μεταξύ του δημόσιου χώρου και του ιδιωτικού.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Η μελέτη της σχέσης υποκειμένου- αντικειμένου στην χωρική ενότητα περιορίζεται μεταξύ των οδών Στουρνάρη- Αγίου Μελετίου, καθώς ο χαρακτήρας, η λειτουργική δυναμική και οι χρήσεις της πλατείας Ομοιοίας επηρεάζουν άμεσα την σχέση στον άξονα στην περιοχή μεταξύ Πανεπιστημίου- Στουρνάρη.

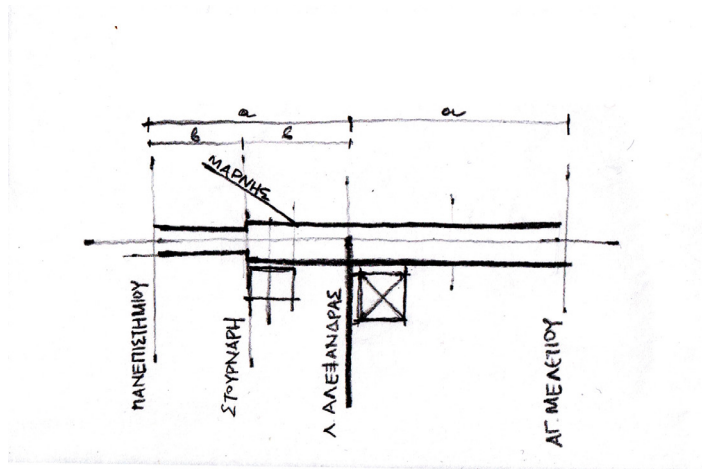
Το υποκείμενο έχει την δυνατότητα διάβασης στα σταθερού πλάτους, και παράλληλα του κτιριακού μετώπου, οριοθετημένα πεζοδρόμια. Τόσο ο δρόμος ταχείας κυκλοφορίας όσο και το φυτεμένο παρτέρι στο κέντρο του άξονα, μεταξύ των οδών Μάρνης- Αγίου Μελετίου, αποκόπτει την κάθετη στον δρόμο κίνηση, περιορίζοντας την σε συγκεκριμένα σημεία διάβασης. Έτσι, η περιπλάνηση του γίνεται κατά βάση παράλληλα των αντικειμένων. Από την άλλη, το όριο των αντικειμένων που είναι στοιχειοθετημένα σε σειρά και εκατέρωθεν του άξονα, εμποδίζει την φυγή του βλέμματος του πέρα από αυτό. Το μεγάλο πλάτος του δρόμου συμβάλλει στην συνολική ανάγνωση της όψης του αντικειμένου. Το ύψος των κτιρίων στην πλειονότητα του σύνολο της οδού παραμένει σταθερό, με αποτέλεσμα να μην είναι διακριτό το σύνολο του όγκου του αντικειμένου, μονάχα όταν αυτό βρίσκεται στην συμβολή κάποιου κάθετου δρόμου με την Πατησίων. Η σχέση, λοιπόν, σε αυτήν την χωρική ενότητα, διαμορφώνεται με το υποκείμενο να συνδιαλέγεται κατά βάση με το σύνολο της όψης του αντικειμένου- καθώς είναι αυτή που κυριαρχεί στο οπτικό του πεδίο.

Με την ιστορική τεκμηρίωση που προηγήθηκε, αιτιολογείται το αποτέλεσμα της συνθετότητας και της πολυμορφίας των όψεων των αντικειμένων σε αυτήν την περιοχή. Οι διάφορες ιστορικές φάσεις ανοικοδόμησης διαμορφώνουν αντίστοιχα τα επιμέρους μορφοπλαστικά στοιχεία των όγκων. Η πληθώρα διαφορετικών όψεων και των επιμέρους λεπτομερειών τους, δημιουργούν ένα χωροχρονικό σκηνικό της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής. Η μεταξύ των όψεων διαφορετική επεξεργασία, αναδεικνύει ακόμα περισσότερο το κάθε αντικείμενο ξεχωριστά. Έτσι, οι όψεις των σταθερών αντικειμένων που περιβάλλουν το υποκείμενο, κατά την παράλληλη περιπλάνηση του, καθοδηγούν στην οπτική συνδιαλλαγή του τόσο με την καθεμία από αυτές, όσο και με το σύνολο του μετώπου που δομούν. Αυτές - ως κατεξοχήν κατασκευές του παρελθόντος - έρχονται σε αντίστιξη με την εφήμερη παροντική κίνηση του, ενώ η μεταξύ τους ετεροχρονισμένη σχέση και το συχνά διαφεύγον άγνωστο περιεχόμενο των αντικειμένων ενισχύει την μεταξύ τους απόσταση. Μέσα από αυτή τη στοιχειώδη παρατήρηση, η σύλληψη του αντικειμένου από το υποκείμενο γίνεται μέσω του «ορατού» στις όψεις, καθώς αυτές λειτουργούν ως το οπτικό εμπόδιο του υποκειμένου. Η προβληματική που τίθεται εδώ είναι πώς

η σύλληψη του αντικειμένου με την διαμεσολάβηση του εμποδίου- δηλαδή της όψης του, μέσω του ορατού του υποκειμένου, μπορεί να επέλθει στην ουσιαστική συνδιαλλαγή της μεταξύ τους σχέσης; Οι όψεις λειτουργούν ως επερωτήσεις για το υποκείμενο, ή οδηγούν στην περαιτέρω απόσταση του από αυτά και την ταυτόχρονη νέκρωση της όρασης του; Η μελέτη λοιπόν, διαχωρίζεται στην ανάλυση της σχέσης του υποκειμένου και της σχέσης του με την όψη του αντικειμένου σε δύο μέρη: την σχέση του με τα 2/3 της όψης (όροφοι, δώμα) και το 1/3 της όψης (το ισόγειο).

3.1.2 ΟΨΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ: Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΣΤΑ 2/3 ΤΗΣ ΟΨΗΣ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ

Η κίνηση και η πρακτική του υποκειμένου στον δημόσιο χώρο γίνεται στην στάθμη του ισογείου, έτσι η σχέση του με τα δύο τρίτα της όψης του αντικειμένου περιορίζεται μονάχα στο ορατό. Η σύλληψη του αντικειμένου αναζητείται σε μια θεωρητική ανάλυση της σχέσης, καθώς υπάρχει απουσία του αποτυπώματος της δράσης του υποκειμένου αφού βρίσκεται σε απόσταση. Το κομμάτι αυτό της όψης παραμένει αναλλοίωτο και σταθερό στον χρόνο, στο σύνολο της οδού, ενώ μικρές παρεμβάσεις γίνονται από τους ιδιοκτήτες των κτιρίων. Σε αυτό, διαφαίνεται η διαπλοκή των αντικειμένων και η ιστορική ασυνέχεια του χώρου του άξονα της Πατησίων. Η καθεμία όψη ξεχωριστά συμπυκνώνει το αρχιτεκτονικό είδος, την ιστορική στιγμή κατασκευής και την διαδρομή που διανύει στον χρόνο. Καταταγμένες εν σειρά στο συνεχές μέτωπο της Πατησίων, συνθέτουν ένα χωροχρονικό κολλάζ μορφών και εικόνων, ενισχύοντας την πολυπλοκότητα της μορφής του άξονα.

Το βίωμα και η κατανόηση του καθορισμένου δομημένου χώρου και του εν εξελίξει αποτυπώματος των αρχιτεκτονικών συμβάντων του συστήματος της Πατησίων, εξαρτάται από την οπτική αντίληψη, τον τρόπο σκέψης και την αλληλεπίδραση που αναπτύσσει το κάθε υποκείμενο με αυτά· διαμορφώνοντας την παροντική

³Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίοδος του μεσοπολέμου, όπου τα κτίρια έχουν πληθώρα λεπτομερειών από διαφορετικά αρχιτεκτονικά είδη στην ίδια όψη· εμφανίζονται με χαρακτηριστικά νεοκλασικισμού, γαλλικού εκλεκτικισμού και αναφορές προς τον μοντερνισμό. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο διακρίνεται ο ίδιος αρχιτέκτονας να δοκιμάζει διαφορετικές μορφολογικές επεξεργασίες από κτίριο σε κτίριο.

⁴ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.70-71

⁵ Στο ίδιο, σ.70-71

του δράση και την υποκειμενική εικόνα της Πατησίων. Είναι γεγονός, όμως ότι, για την κατάκτηση και την σύλληψη των αντικειμένων του περιβάλλοντος χώρου, η κυρίαρχη επιστημονική σκέψη και η λογική ανάλυση των ερεθισμάτων, είναι εγγενής του ανθρώπινου νου. Αυτό έχει ως προϋπόθεση συχνά έναν ακέραιο και καθολικό ντετερμινισμό των φαινομένων, που αναζητείται στην ιστορική τεκμηρίωση και διαπίστευση των αντικειμένων. Τα αντικείμενα, τοποθετημένα εκατέρωθεν της οδού Πατησίων, ενσαρκώνουν την ιστορική εξέλιξη του άξονα. Το “βαρύ φορτίο” της ιστορίας, προϋπάρχει και λειτουργεί ως κινητήριο δύναμη των μεταβάσεων και των μεταβολών των αντικειμένων της, όπως αυτό γίνεται αναγνώσιμο στις μορφές των όψεων τους. Προκειμένου το υποκείμενο να “κατακτήσει” τα αντικείμενα, μέσω του ορατού, δηλαδή να τα εισάγει στην μνήμη του ως αναγνώσιμα, επιτυγχάνει αυτό με τη καταγραφή τους σε ένα αφαιρετικό σχηματοποιημένο πλαίσιο στοιχειοθέτησης και ταξινόμησης με βάση τα παρεμφερή χαρακτηριστικά της μορφής και αντίστοιχα της χρονολογίας τους. Γεγονός, όμως αποτελεί πως η ποικιλία των όψεων δημιουργεί μια πληθώρα αρχιτεκτονικών ειδών, όπου με την πορεία του χρόνου “γεννιούνται” νέα είδη – αυξάνοντας την πολυπλοκότητα της υλικής υπόστασης του είδους, διογκώνοντας ταυτόχρονα τις ομάδες ταξινόμησης. Η μεταβολή αυτή επιφέρει την δυσκολία καταγραφής και ταξινόμησης των όψεων, ενώ συχνά το υποκείμενο οδηγείται σε διαρκείς αφαιρέσεις και στην απλούστευση κάποιων ειδών, ενσωματώνοντας τα σε μια ευρύτερη κατηγορία ταξινόμησης. Η πολυπλοκότητα καταγραφής αυξάνεται, όταν στην όψη τα επιμέρους χαρακτηριστικά της εναλλάσσονται, διαπλέκονται και αλληλεπικαλύπτονται με χαρακτηριστικά άλλης ταξινομικής ομάδας.³ Οι όψεις των αντικειμένων δεν έχουν αυτοτελή χαρακτηριστικά, που μπορούν να ενσωματωθούν ευδιάκριτα σε κάθε ομάδα, αλλά διαφέρουν τόσο ανά περιόδους όσο και ανά αντικείμενο της ίδιας περιόδου· ενώ η κατηγοριοποίησή τους σε ευρύτερες ομάδες ειδών, δεν σημαίνει ότι αντανακλά την καθεαυτή μορφή του καθενός ξεχωριστά όσο και το περιεχόμενο που εμπεριέχουν. Το πρόβλημα της ταξινόμησης, λοιπόν, είναι ότι οι “ταξιθέτες” – “θέλησαν να πραγματοποιήσουν αυτήν την μορφή και να την συνδέσουν με ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, ενώ παρουσιάζεται στον παρατηρητή ως μια μέθοδος, που επιτρέπει την αφομοίωση κάθε είδους περιεχομένου”.⁴ Αντίθετα, “τα συστήματα ταξινόμησης και ονοματοθεσίας, αντλούν την αποτελεσματικότητά τους από τον τυπικό τους χαρακτήρα: πρόκειται για κώδικες οι οποίοι μπορούν να μεταφέρουν μηνύματα, μεταθέσιμα σε όρους άλλων κωδίκων όπως επίσης και να εκφράσουν σε όρους του δικού τους συστήματος μηνύματα τα οποία έλαβαν διαμέσου άλλων κωδίκων”.⁵

Η ταξινόμηση αυτού του είδους είναι ένα εργαλείο το οποίο δεν επιφέρει την σύλληψη του αντικειμένου, καθώς η δομή του παραμένει σταθερή και δεν συμβαδίζει με την εφήμερη δράση του σύγχρονου υποκειμένου. Η διαδικασία ταξινόμησης των όψεων επιφέρει την περαιτέρω απόσταση της μεταξύ τους σχέσης. Από την μία, η αυστηρή ομαδοποίηση δεν συμβάλει στην παρατήρηση του κάθε αντικειμένου ξεχωριστά, καθώς αυτά γίνονται αντιληπτά σε ομάδες κοινών χαρακτηριστικών· αποβλέποντας με αυτόν τον τρόπο την μορφή του καθενός. Έτσι, το βλέμμα το υποκείμενο είναι προδιαγεγραμμένο, καθώς το αντικείμενο είναι ήδη καταχωρημένο στην μνήμη του ως παρεμφερές αντικείμενο με άλλα που συγκροτούν ένα ταξινομικό είδος με κοινά χαρακτηριστικά. Η διαδικασία παρατήρησης, λοιπόν, έπεται αυτής της αναγνώρισης του. Από την άλλη, η ιστορική τεκμηρίωση τους σε έναν συνεχές πίνακα καταγραφής – για την διάωση

της μνήμης και την διάδοση του πολιτισμού – όπως αυτό αποτυπώνεται από την ανάγκη διατήρησης τους,⁶ απομακρύνει το αντικείμενο ως κάτι «άλλο» από το υποκειμένο- ως «αίτιο» για αιτιολόγηση με κριτήριο την αισθητική επεξεργασία του - ως κάτι που δεν συγχρονίζεται με την καθημερινή πρακτική του και τον τρόπο ζωής του υποκειμένου. Οι όψεις των αντικείμενων λειτουργούν έτσι ως «μνημεία» του παρελθόντος, ενώ ελλοχεύει ο κίνδυνος, το υποκείμενο να τα αντιληφθεί ως «αισθητικά» τεκμήρια- άνευ περιεχομένου, οδηγώντας τον στην νοσηρή νοσταλγία του παρελθόντος και στην αδράνεια. Η παρομοίωση με έναν τουριστικό χάρτη των μνημείων της πόλης, ως παγίδα προσανατολισμού και κίνησης του βλέμματος του υποκειμένου-ταξιδιώτη, είναι παρεμφερής. Επίσης, η ταξινόμηση τεκμηριώνει την “φορά” των αντικειμένων και η διατήρησή τους την προσπάθεια να αποτρέψει την πιθανή επερχόμενη καταστροφή τους, ενισχύοντας αυτόματα την ιδέα της γνώσης του “συνεχούς”. *“Η ιστορία, όμως είναι μια γνώση όπως όλες, δεν μπορεί να υπάρξει γνώση του συνεχούς, αλλά μονάχα του ασυνεχούς, η ιστορία δεν αποτελεί κάτι το ιδιαίτερο από την άποψη αυτή”*.⁷ Όσο οι μεταβάσεις των ειδών αποτελούν ένα ασυνεχές, τόσο δημιουργούνται και αυτόνομα αντικείμενα που διακρίνονται το καθένα ξεχωριστά.

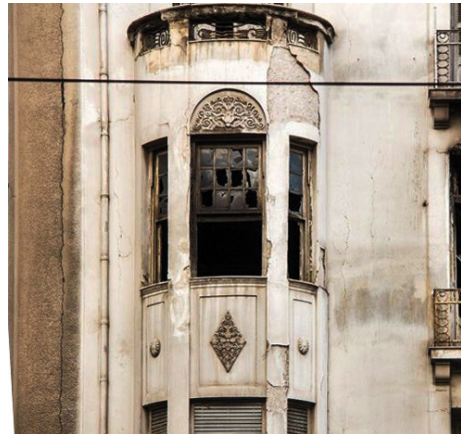
Η ταξινόμηση, λοιπόν, ως εργαλείο κατανόησης των αντικειμένων οδηγεί στον τεμαχισμό της εικόνας του άξονα και στην επιμέρους ανάγνωση του σε κατηγορίες ταξινομημένων αντικειμένων, με βασικό κριτήριο τα αισθητικά χαρακτηριστικά των όψεων τους. Το υποκείμενο σχηματοποιεί την θολή μορφή και το περιεχόμενο του αντικείμενου, με αποτέλεσμα να του διαφύγει τόσο το κάθε ένα ξεχωριστά, όσο και το σύνολο του μετώπου της Πατησίων που αυτά συνθέτουν. Μέσα από αυτή την διαδικασία μπορεί εύκολα να οδηγηθεί στη νέκρωση του βλέμματός του, καθώς τα εμπόδια των όψεων έχουν προκαταβολικά “σχηματοποιηθεί”, συντελώντας στην αδιαφορία για την επανεξέταση τους και στην μη περαιτέρω συμβολή του σε αυτά. Οι όψεις και αντίστοιχα τα αντικείμενα παραμένουν αμετάβλητα στον χρόνο, καθώς η δράση του σε αυτά είναι περιορισμένη. Αυτόματα επέρχεται η μεταξύ του υποκειμένου και αντικείμενου απόσταση, που καθοδηγεί το παροντικό σύστημα της Πατησίων στην αδράνεια του - ως ένα σύστημα λογικού διαβάσματος προς καταγραφή και ταυτόχρονα στην ετεροχρονία της σχέσης. Καθώς, όμως η εξέλιξη των αντικειμένων είναι αναπόφευκτη και το σύστημα της Πατησίων μετασχηματίζεται διαρκώς, το εργαλείο αυτό υστερεί στην νοητική διαδικασία σύλληψης των νέων μορφών που συγχρονίζονται με το ίδιο. Η σταθερή δομή των 2/3 της όψης του παρελθοντικού αντικείμενου, λοιπόν, κυριαρχεί έναντι της πρακτικής και της δράσης του σύγχρονου υποκειμένου.

Στο ενδεχόμενο όμως, να πραγματοποιείται η κατάκτηση όλων των αντικειμένων ξεχωριστά μέσω αυτής της διαδικασίας, θα υποστηρίζαμε πως δεν συμβαίνει το ίδιο, με την κατάκτηση της “ολότητας” τους όπως αυτά συντίθενται στα εκατέρωθεν μέτωπα του άξονα της Πατησίων. Αντίθετα, επιτυγχάνοντας “την εισαγωγή σε μια ευρύτερη σκέψη όσον αφορά την αισθητικότητα, ... την αξία της αισθητικής γνώσης- λεγόμενης κατώτερης- ως αντίλογο στο προνόμιο που εκχωρείται στην ορθολογική γνώση, στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού”,⁸ τα αντικείμενα ξεχωριστά και το σύνολο της Πατησίων, δεν κατακτιέται από το υποκείμενο με όρους μονάχα του αισθητικού, αλλά με όρους του αισθητού. Αυτός ο δρόμος είναι προσοδοφόρος για την συνθετική ανάγνωση και την κατάκτηση του συνόλου της, καθώς ο μεταξύ τους συσχετισμός, όπως αυτά διαμορφώνονται σε εν συνεχεία διάταξη, ενισχύεται με την ταυτόχρονη συμβολή, πρακτική ή αισθητή, του σύγχρονου υποκειμένου.

⁶ Πληθώρα κτιρίων στην οδό Πατησίων έχουν κριθεί διατηρητέα, από διάφορους επιστημονικούς φορείς και νομοθετικά. Ταυτόχρονα, η ίδια η κοινωνία επιζητά την διάσωση τους, εμποδίζοντας έτσι την μελλοντική μεταβολή τους

⁷ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.76

⁸ Jimenez Marc, Τι είναι αισθητική;, Νεφέλη, 2014, σ.8

⁹ Καρύδης Δημήτρης,
Το δίπτυχο της Αθήνας,
Παπασωτηρίου, 2015, σ.229

¹⁰ Στο ίδιο, σ.229

¹¹ Φιλιππίδης Δημήτρης,
Εφήμερη και αιώνια Αθήνα,
ΠΙΟ, 2009, σ.241

3.1.3 ΧΩΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΣ – ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

Στην προσπάθεια ανάλυσης της σχέσης υποκειμένου – αντικειμένου στην ενότητα της Πατησίων μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου- Αγίου Μελετίου, διακρίνεται η κυριαρχία του χώρου και των αντικειμένων της οδού έναντι του σύγχρονου υποκειμένου.

Η διευθετημένη γραμμική χάραξη της οδού Πατησίων αποτελεί τη συνέχεια της οδού Αιόλου, με αποτέλεσμα οι σχεδιαστικές αρχές, το περιεχόμενο και το όραμα του πρώτου Σχεδίου της Αθήνας, δηλαδή η σύνδεση με το ένδοξο παρελθόν της και η ανάδειξη του πολιτισμού της κλασσικής περιόδου, να την διαπερνούν. *“Η ηθελημένη σχεδιαστική χειρονομία, η πρόθεση της χάραξης του άξονα της οδού Αιόλου, ήταν καθώς ο πεζός κινούνταν κατά μήκος της με κατεύθυνση από βορρά προς νότο πλησιάζοντας την Ακρόπολη... να του προσφέρεται μια μοναδική οπτική φυγή, με τον οκταγωνικό πύργο να λειτουργεί ως τοπόσημο της κάτω πόλης και το Ερέχθειο να στεφανώνει τη φυγή προς την Ακρόπολη και να ολοκληρώνει τη θέαση”*⁹ Η ίδια αυτή χωρική εμπειρία διευρύνεται στον άξονα της οδού Πατησίων. *“Με τον ίδιο τρόπο που η οδός Αιόλου, όριζε τη μετάβαση από την παλιά στη νέα πόλη, λειτουργώντας ως ‘σήραγγα χώρου’, εφοδιάζοντας τους περαστικούς με αισθητική και οπτική δύναμη”*¹⁰ με τον ίδιο τρόπο η δυναμική του χώρου, το όραμα για την νέα Αθήνα και η ιδεολογική χωροποίηση του σχεδίου διέρχεται στην πρώτη αυτή ενότητα της οδού. *“Άρα εδώ η συζήτηση αφορά την καθαρή συμβολική παρουσία του μνημείου. Ο Παρθενώνας πρέπει να φαίνεται από παντού γιατί κατέχει σημαίνουσα θέση στην νεοελληνική ιδεολογία· το ότι διακρίνεται από παντού σημαίνει, μεταφορικά, ότι κυριαρχεί σε όλους ανεξαιρέτως τους τομείς της κουλτούρας. Και η απόκρυψη του είναι «α-πολεοδομία»... η αποτυχία της σημαίνει ταυτόχρονα κατάρρευση της τάξης των πραγμάτων, άρα αδυναμία ανάγνωσης της πόλης”*¹¹

Τα εκατέρωθεν μέτωπα του δρόμου συντελούν στον τονισμό της οπτικής φυγής του υποκειμένου προς τον βράχο της Ακρόπολης, ενώ η μείωση του πλάτους του άξονα μετά την οδό Στουρνάρη, εντείνει αυτή την προοπτική. Ο άξονας καθράρει το κεντρικό σύμβολο της αρχαιότητας- συμβολίζοντας με την σειρά του το αιώνιο της πόλης- με αποτέλεσμα το σύγχρονο υποκείμενο να συνδέεται και να διαδραματίζεται μέσω του ορατού, με το κατασκευασμένο παρελθόν και την ιστορία. Ο βράχος της Ακρόπολης και τα μνημεία σε αυτόν, αποτελούν το μοναδικό σημείο αναφοράς της μακρινής οπτικής φυγής του υποκειμένου. Η αυτό-αναφορικότητα του κέντρου, προσανατολίζει το βλέμμα και το σώμα του. Τόσο κατά την διάβαση του από βορρά προς νότο, η κεντρικότητα του, εξουσιάζει το βλέμμα του υποκειμένου, όσο και η από νότο προς βορρά, μη έχοντας οπτική διασύνδεση- καθώς η δυναμική του χώρου αυτού ξεπερνά τη δύναμη του άμεσα ορατού του υποκειμένου. Αντιλαμβάνομαστε, λοιπόν πως η κυρίαρχη δομή του παρελθόντος κυριεύει και εξουσιάζει το βλέμμα του υποκειμένου, κρατώντας τον δέσμο με το παρελθόν του χώρου.

Η προβλεψιμότητα του ρυμοτομικού σχεδίου της Πατησίων αναφείει το “τυχαίο” των διαδρομών του. Τα αντικείμενα έχουν εδραιωθεί και καταλάβει την πλειονότητα του μετώπου της, αποκτώντας μονιμότητα. Η νέα προσθήκη αντικειμένων στα κενά της συμβαίνει σε μικρό βαθμό, ενώ αυτός ο μετασχηματισμός εντοπίζεται κυρίως στις αποκαταστάσεις των κτιρίων της. Τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο και

μέσω της αυστηρής γεωμετρικής μάζας τους, δεν επιτρέπουν την διέλευση του υποκειμένου στο εσωτερικό τους. Η δομή του αντικειμένου συνθέτει το ισχυρό και αδιαπέραστο μέτωπο της οδού, καθώς η διάβαση του σε αυτήν, του επιτρέπεται παρά μόνο με την υποταγή και την καταπίεση του σώματος του να κινείται παράλληλα στα ισχυρά όρια των εκατέρωθεν μετώπων.

Η δομή του κάθε αντικειμένου αναδεικνύει την υπόσταση της, μέσω της διαφοροποίησης της όψης της. Η ποικιλία και η πολυμορφία των όψεων “πολιτισμού”¹² διαφοροποιούνται έντονα μεταξύ τους με τις επιμέρους λεπτομέρειες στην επεξεργασία τους. Τα αντικείμενα προέρχονται είτε από την πρώτη εγκατάσταση στον άξονα της κυρίαρχης μεγαλοαστικής τάξης, είτε από την τάση εκσυγχρονισμού της πόλης από το μοντέρνο κίνημα, είτε από τα εμπορικά και τα κτίρια γραφείων. Το καθένα από αυτά, προβάλλει έντονα και αναδεικνύει την τάξη του και τον διαχωρισμό του από τα άλλα, μέσω της αρχιτεκτονικής επεξεργασίας της όψης. Έτσι, τα αντικείμενα κάνουν ευδιάκριτο τον διαχωρισμό τους στο συνεχές μέτωπο. Η αλληλεπίδραση του υποκειμένου με τα σταθερά δομικά αντικείμενα, γίνεται με την οπτική φυγή στην όψη του κάθε αντικειμένου ξεχωριστά με αυτό να υποδηλώνει την τάξη στην οποία βρίσκεται.

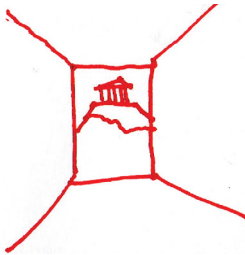
Η ταξινόμηση των όψεων, ως εργαλείο σύλληψης του αντικειμένου από το υποκείμενο, έρχεται να βάλει σε μια εκ νέου τάξη τα είδη των αντικειμένων. Αυτά, όμως, συσσωρεύουν μνήμη και περιεχόμενο που είτε διαφεύγουν στο υποκείμενο, είτε είναι θολά και ανολοκλήρωτα. Η ταξινόμηση, ως μνημειακό σύστημα καταγραφής, θα λέγαμε πως περιορίζεται στην καθημερινότητα του ως ενθύμηση των σημειακών αντικειμένων της περιπλανητικής εμπειρίας του. Η ταξινόμηση τους από το σύγχρονο υποκείμενο απλώς βοηθά στην διατήρηση και ενίσχυση του εξουσιαστικού αντικειμένου, καθώς αυτό περιορίζεται στο ορατό και δεν εμπεριέχει την σύγχρονη δράση του και παρεμβολή του σε αυτά. Η ετεροχρονία τοποθέτησης της σχέσης, λοιπόν, (παρελθοντικό αντικείμενο- σύγχρονο υποκείμενο) και η αντίθεση του σταθερού αντικειμένου με την εφήμερη δράση του υποκειμένου, οδηγεί στην κυριαρχία του πρώτου έναντι του δεύτερου. Το βλέμμα και το σώμα του υποκειμένου κυριεύεται από τον χώρο και τα στοιχεία που τον συνθέτουν. Το νόημα και το περιεχόμενο του κάθε αντικειμένου αποκρυσταλλώνεται και αναδεικνύεται με το να παραμένει σταθερό μέσω του συμβολισμού του στην εικόνα της όψης. Η ταξινόμηση, λοιπόν, ως ένα αυστηρό σύστημα καταγραφής και μόνο των αντικειμένων, χωρίς την παρεμβολή και τη πρακτική επιβολή του υποκειμένου σε αυτά, νεκρώνει το βλέμμα και τη δράση του.¹³

¹² Η “επιβολή” του πολιτισμικού γίνεσθαι και της ιστορικής συνέχειας, αποβλέπει την ίδια τη διαδικασία της ανακάλυψης, αναδεικνύοντας μονάχα το αποτέλεσμα.

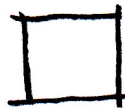
¹³ Θα μπορούσαμε να πούμε όμως το ίδιο για την σχέση του με τον άξονα; Η πληθώρα αντικειμένων με την πολυπλοκότητα των ιδιοτήτων τους και των περιεχομένων, συστήνουν ένα αυστηρά περίπλοκο όριο προς κατάκτηση. Η αντίληψη και η κατανόηση των σχέσεων των αντικειμένων θα ήταν η παρακίνηση να κατακτηθεί ο άξονας, όμως αυτή η διαδικασία θα ήταν χρονοβόρα και περίπλοκα δύσκολη. Το υποκείμενο εξουσιάζεται από τον χώρο και τα αντικείμενα του. Πως όμως εκδηλώνει αυτήν την αντίδραση του στο εξουσιαστικό αντικείμενο; Και πως αυτή η παραλληλία συμπίεσης επιτυγχάνεται για τον συγχρονισμό του με το αντικείμενο;

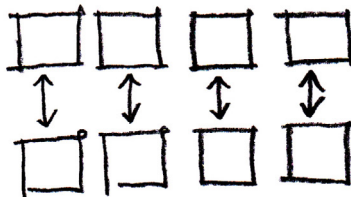
ΚΑΤΑΜΕΣΗ
ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΚΕΝΤΡΟ

ΔΟΜΗ
"ΜΝΗΜΕΙΟ"

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

3.14 ΕΦΗΜΕΡΑ ΠΟΛΕΜΟΦΟΔΙΑ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ – ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΤΟ ΔΙΑΦΕΥΓΟΝ ΙΣΟΓΕΙΟ - Η ΑΛΛΟΙΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η μέχρι τώρα ανάπτυξη της σχέσης, έχει διαμορφωθεί με την κυριαρχία του χώρου και των μόνιμων αντικειμένων του έναντι του σύγχρονου υποκειμένου. Η περιπλάνηση του γίνεται στον εδραιωμένο αστικό ιστό, με τα σταθερά αντικείμενα να αποτελούν τα ανοίκεια φαινόμενα του χώρου προς κατάκτηση· καθώς η ετεροχρονισμένη τοποθέτηση τους που καταλαμβάνουν το σύνολο του χώρου, δεν εκφράζουν απαραίτητα τις καθημερινές του συνήθειες. Αντίθετα, η σχέση εξουσίας αντιστρέφεται στο 1/3 της όψης του αντικειμένου, καθώς διαμορφώνεται μια ισχυρή θέση του υποκειμένου έναντι αυτού. Σε αυτό συμβάλει η άμεση πρόσβαση και η κοντινή απόσταση με το αντικείμενο στην ισόγεια στάθμη του, καθώς οι διαστάσεις του υποκειμένου μόνο σε αυτό επιτρέπουν την δραστηριοποίηση του. Οι καθημερινές πρακτικές καθορίζουν την εξέλιξη του αντικειμένου και αναδεικνύουν μηχανισμούς οικειοποίησης του. Όσο αυστηρός, προσδιοριστικός και άκαμπτος να συντίθεται ο ενδιάμεσος χώρος που ορίζεται από τα σταθερά αντικείμενα του άξονα της Πατησίων, τόσο οι ραγδαίοι ρυθμοί της σύγχρονης πόλης, όπως εμφανίζονται από τις συνεχόμενες μεταβολές των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών, καθώς και την κινητικότητα και την δραστηριοποίηση του υποκειμένου στον δημόσιο κοινωνικό της χώρο, συντελούν στην δημιουργία συνθηκών εφήμερης μεταβολής του αντικειμένου. Έτσι, εκδηλώνονται συμβάντα που εγκαθίστανται στιβαρά στον χώρο, συμβάλλοντας στις χωρικές μεταστροφές και παρεκκλίσεις των δεδομένων αντικειμένων της Πατησίων. *“Υπάρχει, λοιπόν, μια ορισμένη ξενότητα του καθημερινού η οποία ξεφεύγει από τις φανταστικές ολοποιήσεις του ματιού, χωρίς όμως να έρχεται στην επιφάνεια, ή έχοντας για επιφάνεια μονάχα ένα προχωρημένο όριο, μια άκρη που διαγράφεται στον ορίζοντα του ορατού... πρακτικές ξένες προς τον «γεωμετρικό» ή «γεωγραφικό» χώρο των οπτικών, πανοπτικών ή θεωρητικών κατασκευών. Πρακτικές του χώρου που παραπέμπουν σε μια ειδική μορφή τελέσεων (των «τρόπων του πράττειν»), σε μια «άλλη χωρικότητα» (εμπειρία του χώρου) και σε μια σκοτεινή και τυφλή κινητικότητα της κατοικημένης πόλης”*¹⁴ *“Ποιες πρακτικές, του χώρου αντιστοιχούν όμως σ’ αυτούς τους μηχανισμούς παραγωγής ενός πειθαρχικού χώρου, από τη μεριά εκείνων που παίζουν (με) την πειθαρχία”*¹⁵

Το κενό του δρόμου υποδέχεται η συνεχόμενη ροή των ιδιωτικών αυτοκινήτων και των μέσων μαζικής μεταφοράς, ενώ το πεζοδρόμιο διανύει καθημερινά ένα πλήθος κόσμου, είτε έχοντας συγκεκριμένο προορισμό είτε περιπλανώμενο, με την κίνηση αυτή να δημιουργεί πυκνώσεις και αραιώσεις στον ενδιάμεσο χώρο, συντελώντας σε μια μεταβαλλόμενη μορφή του. Ταυτόχρονα, οι παρεμβάσεις από δημόσια ή ιδιωτικά συνεργεία στον αστικό ιστό και τα πεζοδρόμια, συνιστούν μια ελληνική πραγματικότητα διαρκούς μεταβολής του ενδιάμεσου χώρου. Η αποκατάσταση των τεχνικών παροχών υπόγεια του πεζοδρομίου και οι συνεχόμενες νέες τεχνολογικές εγκαταστάσεις, γίνονται με την διάνοιξη και το σκάψιμο του πεζοδρομίου. Η εικόνα αυτή είναι χαρακτηριστική, καθώς η πρακτική συντελείται σε καθημερινό βαθμό, ενώ αυτό συμβάλει στο να λειτουργεί ο δρόμος ως ένα διαρκές μεταβαλλόμενο “γιαπί”. Στην προκειμένη περίπτωση, το αντικείμενο δεν μορφοποιείται άμεσα

E31. Χώρος Εξουσιαστικός σε σκίτσο, 2022

E32. Διαφεύγον 1, 2022

¹⁴ De Certeau Michel, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.247

¹⁵ Στο ίδιο, σ.252

αλλά έμμεσα, λειτουργώντας ως φόντο της εναλλασσόμενης δραστηριότητας στην Πατησίων. Αντίθετα, στην άμεση παρεμβολή του, δρα ενισχυτικά η κυρίαρχη εμπορική χρήση στο ισόγειο των αντικειμένων. Η επιθετική φαντασμαγορία της μαζικής κατανάλωσης και της διαρκούς ανανέωσης των προϊόντων της, όπως προβάλλονται στις βιτρίνες των καταστημάτων, οι επιγραφές της προβολής των προϊόντων και της ονοματοθεσίας του καταστήματος, καθώς και η μεταξύ των αντικειμένων εναλλαγή των βιτρινών των καταστημάτων συνθέτουν ένα εναλλασσόμενο και μεταβλητό "τοπίο", στην ισόγεια στάθμη του αντικείμενου. Αυτή η συμβολή δεν περιορίζεται στο εσωτερικό του καταστήματος, αλλά προβάλλει και στο εξωτερικό περίβλημα. Συχνά διαπιστώνεται η αλλαγή του χρώματος της όψης, η προσθήκη ή η αφαίρεση στοιχείων της με την αλλοίωση σημαντικών λεπτομερειών της ή και ακόμα η μεταβολή της μάζας της, με την αφαίρεση ή προσθήκη τοίχου. Η ίδια η χρήση, λοιπόν, είναι αυτή που μεταβάλλει επιθετικά την αρχική μορφή του αντικείμενου και το 1/3 της όψης του. Γεγονός αποτελεί και η αλλαγή χρήσεων στα ισόγεια, αλλοιώνοντας επίσης την όψη ανάλογα τις ανάγκες που έρχονται να εξυπηρετήσουν, όπως και επίσης το άνοιγμα και κλείσιμο καταστημάτων διαμορφώνοντας μια επιμέρους αίσθηση του πλήρους και του κενού στην ισόγεια στάθμη.

Η αλλοίωση, όμως δεν περιορίζεται μονάχα από την κινητικότητα στον ενδιάμεσο χώρο και την μεταβλητότητα των όψεων των ισόγειων ανάλογα της χρήσης των καταστημάτων, αλλά σε αυτή συμβάλουν ενισχυτικά και επί του πρακτέου, υποκείμενα, που δεν έχουν άμεση σχέση με τα αντικείμενα. Η αναζήτηση εδώ πρακτικών μεταβολής της χρήσης του εξωτερικού χώρου των όψεων δεν υφίσταται, καθώς η αυστηρή γεωμετρία του ορίου του συνεχούς μετώπου δεν το επιτρέπει, περιορίζοντας την αλλοίωση στην προσθήκη μορφών. Έτσι, σε συσχετισμό με τις παραπάνω αλλοιώσεις, διακρίνονται επιμέρους επίπεδα παρεμβάσεων στο 1/3 της όψης. Αφίσες, γκράφιτι, μουτζούρες, διαφημιστικά φυλλάδια και αυτοκόλλητα, επιγραφές ενοικίασης και πώλησης διαμερισμάτων και μικρά αντικείμενα, τοποθετημένα είτε γραμμένα στον τοίχο συμπληρώνουν τα κενά της μη επεξεργασμένης και αναλλοίωτης όψης. Αυτά μεταφέρουν μηνύματα είτε σε συγκεκριμένο αποδέκτη είτε ευρύτερα. Ανάλογα την έκταση που καταλαμβάνουν, το μέγεθος τους, τη συχνότητα και την ένταση που τοποθετούνται οργανώνουν ένα επιπρόσθετο λεξιλόγιο ανάδειξης των μορφών και εικόνων τους. Άλλοτε, είναι διαυγή ή χαρακτηριστικά τους και άλλοτε αλληλεπικαλύπτονται από άλλες προσθήκες μορφών σε αυτά. Αποτελούν επομένως στοιχειοθετημένα ή αλληλεπικαλυπτόμενα μηνύματα με ή χωρίς νόημα και περιεχόμενο, που το ένα συνδιαλέγεται με το άλλο, επιθετικά ή συμπληρωματικά, αποκρύπτοντας το ή ενισχύοντας το.¹⁶ Συχνά κάποιες από αυτές τις μορφές αλλοίωσης αποσκοπούν στην δημιουργία κάποιας ιστορικής αφήγησης στην πόλη, ενώ άλλες που δεν έχουν αυτό το σκοπό εν τέλει επιτυγχάνουν το ίδιο με το αποτύπωμα τους. Όπως αυτά αποτυπώνονται στον άξονα της Πατησίων, καταλαμβάνουν το σύνολο των όψεων του ισόγειου, καθώς και τον επιμέρους στοιχείων του αστικού εξοπλισμού. Η έντονη παρεμβολή τους γίνεται στα κλειστά καταστήματα, όπου η τοποθέτησή τους και στην επιφάνεια της βιτρίνας καταλαμβάνει το σύνολο της όψης του ισόγειου. Ενδιαφέρον αντίστιξη στην παραγωγή της εφήμερης αυτής αρχιτεκτονικής μορφής, αποτελεί αυτή των κλειστών καταστημάτων με τις προσθήκες στοιχείων και μορφών στο σύνολο της όψης τους και τα ενεργά καταστήματα με την εναλλαγή των προϊόντων πώλησης.

Η προσθήκη των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών συνθέτει ένα επιπρόσθετο “τοπίο”- έναν επιπλέον ορβή- πάνω στις ισόγειες όψεις. Έτσι, το εδραιωμένο μέτωπο του άξονα, λειτουργεί σε δύο επίπεδα: διασυντίθεται διαρκώς στο ισόγειο και παραμένει σταθερό στην υπόλοιπη όψη. Διακρίνεται, λοιπόν στην ενότητα αυτή του άξονα, μια αισθητή αλλοίωση και διαρκής μεταβολή των αντικειμένων της στην ισόγειο στάση τους, άμεσα συνυφασμένη με την πρακτική του σύγχρονου υποκειμένου, όπως αυτό εκφράζει τις καθημερινές συνήθειες του. Έτσι, θα λέγαμε πως η παρεμβολή του κάθε υποκειμένου στα αντικείμενα του άξονα, συνθέτει ένα περίπλοκο σύστημα νέων αρχιτεκτονικών εξελίξιμων μορφών, ως μορφωμάτα τοποθετημένα στα ήδη υπάρχοντα αντικείμενα· ενώ αυτά μετεξελίσσονται στο χρόνο, σε μια αέναη διαδικασία μορφοποίησης τους.¹⁷ Η ιστορική εξέλιξη των αρχιτεκτονικών μορφών υφίσταται με την αλλοίωση και την σωματοποίηση στα υφιστάμενα αντικείμενα, ενώ αυτά παραμένουν ενεργά.

Αυτές οι παρεμβάσεις οργανώνουν μια νέα “τάξη”¹⁸ στο συνεχές του μετώπου εφήμερων χωροποιημένων πρακτικών, εξίσου πολυποικιλική σε είδη μορφών και δυναμική στις εντάσεις της, με αυτή των σταθερών αντικειμένων και της ποικιλίας των σταθερών όψεων. Σε αντίθεση, με τη θεωρητική διαδικασία ταξινόμησης, καταγραφής με την προϋπόθεση ενός καθολικού ντετερμινισμού για την σύλληψη

¹⁶ Η επιπλέον προσθήκη και παρέμβαση από άλλο υποκείμενο, καταπατά την προηγούμενη παρέμβαση, περιπλέκοντας τις σχέσεις εξουσίας του χώρου και των υποκειμένων.

¹⁷ Στον ενδιάμεσο κενό χώρο του δρόμου παρατηρείται μια αντίφαση ανάμεσα στον συλλογικό τρόπο της διαχείρισης και τον ατομικό τρόπο μιας επανιδιοποίησης. Οι αντιθέσεις στην αντίληψη του κάθε υποκειμένου, εγκαθίστανται στον χώρο και η μη συμβατότητα τους από άλλα υποκείμενα, φέρουν το υποκείμενο αντιμετώπιμο με το ανοίκειο περιβάλλον του.

¹⁸ Στην προσπάθεια ταξινόμησης αυτής της τάξης, το ταξινομητικό σύστημα είναι ακόμα πιο περίπλοκο. Η εξέλιξη αυτών των κατακτήσεων ως συμπωματικές επισωρεύσεις μιας σειράς ευρημάτων τυχαίων ή που αποκαλύπτονται με την υπομονετική καταγραφή της παρατήρησης αποτελούν τεχνικές που προϋποθέτουν χρόνο ενεργητικής και μεθοδικής παρατήρησης, τολμηρές υποθέσεις προς διερεύνηση, για να γίνουν αποδεκτές ή να απορριφθούν μέσω επαναλαμβανόμενων πειραμάτων. Αλλά η ίδια η πράξη που οριοθετεί τον χώρο και τον μεταβάλει είναι εξίσου σημαντική για το αποτέλεσμα της νέας μορφής, χωρίς την αναζήτηση της αιτίας.

τους, οι πρακτικές που συντελούνται στα αντικείμενα, όπως διαφαίνονται από το αποτύπωμα που αφήνει σε αυτά το κάθε υποκείμενο, "διακρίνονται να λειτουργούν σε διάφορα επίπεδα, από τα οποία ορισμένα επιδέχονται μορφές ντετερμινισμού που θεωρούνται ανεφάρμοστες σε άλλα... Η αυστηρότητα και η ακρίβεια που παρουσιάζουν (οι μορφές)... προδίδουν, στην ουσία, μιαν ασύνειδη αντίληψη όσον αφορά την αλήθεια του ντετερμινισμού ως τρόπος υπέρβας των επιστημονικών φαινομένων, οπότε η αιτιοκρατία θα ήταν γενικά ένα αντικείμενο υποψίας και παιχνιδιού πριν ακόμη γίνει αντικείμενο γνώσης και σεβασμού".¹⁹

Η σύλληψη του αντικειμένου στην συγκεκριμένη περίπτωση προελαύνει της διαδικασίας επιστημονικής ανάλυσης τους και της αιτιολόγησης της μορφής του. Το υποκείμενο, μαχητικά μεταβάλλει τις μορφές και μετασχηματίζει το μέτωπο του άξονα της Πατησίων. Με την συμβολή του, επαναπροσδιορίζεται το περιεχόμενο και η μορφή των σταθερών αντικειμένων, συνενώνοντας το χάσμα της σχέσης με τα "ξένα" αντικείμενα του παρελθόντος. Με αυτόν τον τρόπο, το βίωμα, δεν περιορίζεται μονάχα από τα σταθερά αντικείμενα ή τις όψεις "πολιτισμού", αλλά συντίθεται από πληθώρα επιμέρους σημειακών μορφών που διοργανώνουν νέες τοπικότητες και αναφορές στο διάβα του. Αυτά λειτουργούν ως μεταοπισμένες κεντρικότητες - διαφορετικές από αυτές των αντικειμένων του μετώπου - καθώς δημιουργούν άλλους προσανατολισμούς στο χώρο, νέες τυχαίες διαδρομές, μεταβατικούς και ανολοκλήρωτους χώρους, που περιμένουν την ολική τους οριοθέτηση από νέες αρχιτεκτονικές μορφές. Τα εφήμερα αντικείμενα είναι εξίσου σημεία αναφοράς και ενθύμησης-οπτικά συμβάντα που συγκροτούν την μνήμη του στον χώρο. Αποτελούν αντικείμενα παρατήρησης και συμβάλουν στην εναλλαγή του βλέμματος του υποκειμένου. Από την μια, η κινητικότητα και η δράση του σύγχρονου υποκειμένου, με την εφήμερη αλλοίωση της όψης του ισογείου του αντικειμένου, και από την άλλη η σταθερή μορφή του, των 2/3 της όψης του, δημιουργεί ένα συνεχές μέτωπο, που στο μεν μετασχηματίζεται, στο δε διατηρείται. Η πρώτη συνθήκη, της μετεξέλιξης και μετασχηματισμού των αντικειμένων, θα υποστηρίξουμε, αποτελεί περισσότερο προσοδοφόρα στην μεταξύ τους σχέση, καθώς το αντικείμενο είναι αφορμή για αμφισβήτηση, περισυλλογή και στοχασμό, πριν γίνει αντικείμενο γνώσης, άρα ορατό, ήδη κατεκτημένο και γνώριμο στο υποκείμενο. (Βέβαια η ίδια η πράξη μπορεί να πει κανείς πως κάνει ορατό άρα σχηματοποιημένο.) Με αυτόν τον τρόπο, το βίωμα και η δράση του υποκειμένου συγχρονίζεται με την ανασυγκρότηση του αντικειμένου (όπου ανασυστήνεται το περιεχόμενο και η μορφή του) και αντίστοιχα του χώρου της Πατησίων. Θα λέγαμε, όμως πως το σύγχρονο υποκείμενο κυριαρχεί έναντι του αντικειμένου. Το εμπόδιο του 1/3 της όψης λειτουργεί ως επερώτηση, η μεταβαλλόμενη εικόνα και μορφή είναι ανολοκλήρωτη και το βλέμμα του υποκειμένου είναι ενεργό. Αυτές, λοιπόν οι αρχιτεκτονικές μορφές θα μπορούσαν να αποτελέσουν εκδηλώσεις προς μια αγέννητη επιστήμη. Προς ένα άλλο δρόμο αρχιτεκτονικής μελέτης και "συμπλήρωσης".

Η ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η προσπάθεια σύλληψης του αντικειμένου, μέσω της αλλοίωσης της όψης του, από τα υποκείμενα, έρχεται σε αντίθεση με την τακτική επαναφοράς της αρχικής του μορφής. Επίσημοι κρατικοί και δημοτικοί φορείς, σε σύμπραξη με τον ιδιωτικό τομέα, οργανώνουν προγράμματα χρηματοδότησης για τον "καθαρισμό" των

όψεων. Έτσι, το καλοκαίρι του 2020, η δράση *“Επιχείρηση Αντί-γκράφιτι ενός χιλιομέτρου στην οδό Πατησίων”*, θα λάβει χώρα από την Πανεπιστημίου μέχρι και την Λεωφόρου Αλεξάνδρας. Οι εργασίες που διενεργούνται είναι η αρχική αφαίρεση όλων των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών *“εκατέρωθεν του άξονα και σε ύψος 3,5 μέτρων”* και έπειτα η τοποθέτηση ειδικών υλικών στις επιφάνειες, υλικά τα οποία αποτρέπουν την επανατοποθέτηση αφισών και διευκολύνουν στον καθαρισμό, σε προκείμενη αλλοίωση τους.²⁰ Επίσης, το πρόγραμμα *“Πρόσωση”* για την *“ανάπλαση”* των προσόψεων των κτιρίων, έχει ως στόχο *“την αισθητική αναβάθμιση της πόλης, του κέντρου και κάθε γειτονιάς”*.²¹ Σε αυτό δίνεται η δυνατότητα επιδότησης των ιδιοκτητών ακινήτων για την συντήρηση της όψης και την διατήρηση της μορφής της σε περίπτωση αλλοιώσεων. Ακόμα, την εμφάνιση τους κάνουν κατάλογοι του δήμου Αθηναίων, που δίνουν συμβουλές για τον αυτόβουλο καθαρισμό της όψης από τυχόν αλλοιώσεις. Οι δράσεις αυτές, λοιπόν, αποσκοπούν στην επαναφορά της αρχικής αισθητικής και μορφής των αντικειμένων και αντίστοιχα των εκατέρωθεν μετώπων του άξονα της Πατησίων. *“Η αισθητική κρίση... έχει το προνόμιο να δοκιμάζεται και να διαμορφώνεται όχι στους παραδοσιακούς τόπους της έκθεσης και λειτουργίας της τέχνης, αλλά σε τόπους κοινωνικούς που αποτελούν το κέντρο της σύγχρονης κοινωνικής εμπειρίας”*.²² Οι εφήμερες αρχιτεκτονικές μορφές αναδεικνύουν την «αισθητική» της σύγχρονης πραγματικότητας στον άξονα. Ταυτόχρονα όμως η αφαίρεση τους γίνεται με βασικό κριτήριο τον «αισθητικό» εξωραϊσμό της Πατησίων. *“Ένας τέτοιος έλεγχος εύκολα μετατρέπεται στον φαινομενικά αθώο αισθητικό έλεγχο, δηλαδή σε θέσπιση προδιαγραφών ώστε να καταστεί ο χώρος ευχάριστος στο μάτι. Όμως τίποτε από αυτά δεν είναι αθώο και ανυστερόβουλο, καθώς η ανεξέλεγκτη φύση του εφήμερου εμφανίζεται ως δημόσια απειλή, συγχέοντας – σκόπιμα, άραγε- τα όρια ανάμεσα σε νόμιμο και παράνομο”*.²³ Ταυτόχρονα, οι τακτικές επαναφορές της αρχικής μορφής των αντικειμένων συντελεί στην «κατασκευή» του μέλλοντος μέσω ενός εκτεταμένου πολιτιστικού παρελθόντος, καθώς συνδράμουν στην ανάδειξη και επικράτηση των σταθερών αρχιτεκτονικών μορφών του άξονα, έναντι των σύγχρονων εφήμερων μορφών που τοποθετούνται σε αυτά. Η διαλογή και η αφαίρεση των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών, οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι *“παραμένει σκοτεινό στο περιεχόμενο τους και αβέβαιο στην δυνατότητα πρόσληψής τους”*.²⁴ Η τακτική αυτή αποστρέφεται την σύγχρονη πρακτική του υποκειμένου, με την παραγωγή των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών να λειτουργούν ως σημεία ενθύμησης. Έτσι, συντελείται η ανάδειξη μόνο των σταθερών παρελθοντικών αντικειμένων ως αντικείμενα “χρυσή”. Φαίνεται, λοιπόν, πως το μοναδικό πρόβλημα είναι η γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στο σταθερό αντικείμενο του παρελθόντος στην αρχική του μορφή με το σύγχρονο υποκείμενο. Ίσως όμως *“δεν υπάρχει τίποτε που να καταδεικνύει εντονότερα τη δύναμη της κρατικής συνοχής από το γεγονός ότι αυτή η κοινωνιολογική κεντρομόλος τάση, ...αναπτύσσεται παρέχοντας την οιοδήποτε αισθητή εικόνα ενός σταθερού περιβάλλοντος ορίου”*.²⁵ Όμως, *“ο καθαρισμός του ενός ή του άλλου “μνημείου” ώστε να λάμψει στην αρχική του μορφή, το συστηματικό πέρασμα του με πλαστικό χρώμα είναι άχρηστα και βλαβερά”*.²⁶ Ο άξονας οδηγείται στη διατήρηση συγκεκριμένης και σταθερής μορφής του, το περιεχόμενο “οχηματοποιείται” σε συγκεκριμένη κατεύθυνση νοήματος, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται ένα κομμάτι της μνήμης και της ιστορίας του.²⁷ Η αλλοίωση της σταθερής δομής και της μορφής της, επιφέρει την γόνιμη συνθήκη σκέψης, αντίδρασης και σύλληψης του αντικειμένου, στην προστάθεια αυτό να

E34. Πατησίων και Αβέρωφ, 2019

¹⁹ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.95

²⁰ <https://draseis.cityofathens.gr/event?id=157>

²¹ <https://www.cityofathens.gr/katoikoi/poleodomikos-sxediasmos/programma-prosopsi>

²² Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.185

²³ Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.190

²⁴ Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας, Παπασωτηρίου, 2015, σ.220 Εξάλλου μια τέτοια περίπτωση συναντάμε στην αποκατάσταση και στην ανασύλωση κτιρίων κατά τον 19ο αιώνα και έπειτα, όπου κάθε προσθήκη σε κτίρια της κλασικής περιόδου, αφαιρούνταν ως μη επιθυμητό και αλλοτριωτικό στοιχείο της αρχικής μορφής.

²⁵ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.150

²⁶ Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.190

²⁷ Αντονάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης, σελ.25 “Κάθε πολιτισμός που «προβάλλεται» απλώς μπροστά στα κτίρια, θα ανήκαν λοιπόν στην κατηγορία του σαβρού. Μπροστά σε κάποια ακίνητη δομημένη σκηνή κάθε πολιτισμός υποδύεται τον εαυτό του. Κάθε πολιτισμός είναι μονάχα ένας ρόλος που παίζεται στο ακίνητο θέατρο των κτισμάτων που τον περιβάλλουν. Τα ίδια κτίρια κρατάνε το φόντο για τις άπειρες μεταμορφώσεις των

πολιτισμών. Σκηνικό όμως είναι τότε ο πολιτισμός και όχι το κτισμένο περιβάλλον του. Εκείνος είναι που αλλάσσεται μπροστά στο σταθερό πλαίσιο που μπορεί να παραλάβει κάθε τι. Και μέσα στην έννοια του ισχυρού που επιβάλλεται στο σαθρό χάνονται φυσικά οι αντανάκλασεις και τα παιχνίδια που αδιάκοπα μετατρέπουν το σαθρό σε ισχυρό και αντίστροφα.”

²⁸ De Certeau Michel, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.249

²⁹ De Certeau Michel, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.249 “Σ’ αυτόν τον τόπο που οργανώνεται από «θεωρησιακές» και ταξινόμητικές τελέσεις, η διαχείριση συνδυάζεται με την αποβολή. Από τη μια μεριά, διαφοροποιούνται και ανακατανέμονται τα τμήματα και οι λειτουργίες της πόλης, χάρη σε αντιστροφές, μετατοπίσεις, συσσωρεύσεις κ.λπ. από την άλλη, απορρίπτονται όλα όσα δεν είναι χειρίσιμα και άρα συνιστούν τα «απόβλητα» μιας λειτουργιστικής διοίκησης. Βέβαια, η πρόοδος επιτρέπει να επανεισαχθεί στα κυκλώματα της διαχείρισης μια αυξανόμενη αναλογία αποβλήτων και μετασηματίζει ακόμα και τα ελλείμματα σε μέσα για να γίνουν πυκνότερα τα δίκτυα της τάξης.

γίνει “γνώριμο” για το υποκείμενο. Καθώς, όμως, οι χωροποιημένες πρακτικές και τα ίχνη των υποκειμένων σε αυτήν απομακρύνονται, αυτό δραστηριοποιείται σε ένα “ξένο” και αμετάβλητο τοπίο. Η σχέση, επομένως επανέρχεται στην αρχική της αναφορά, με την περαιτέρω απόσταση τους, μέχρι έως ότου το αντικείμενο να αποτελέσει ξανά στοιχείο αμφισβήτησης και σύλληψης. Το αντικείμενο, λοιπόν, βρίσκεται στην αρχική του μορφή, υπερισχύει του σύγχρονου υποκειμένου, καθώς το βλέμμα κυριεύεται από την εδραιωμένη “τάξη πραγμάτων”, όπως αυτή έχει οριστεί από το παρελθόν και όχι την “τάξη πραγμάτων” που συνθέτουν τα σύγχρονα υποκείμενα με την εφήμερη κατάκτηση του.

Αντιπαραβάλλοντας, εδώ τα παραπάνω λεγόμενα, θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε την τακτική επαναφοράς του αντικειμένου και από έναν άλλο δρόμο, όπου αυτό συνδράμει στο να λειτουργεί σαν ένα “λευκό πίνακα” προς συμπλήρωση του. Η ιδιότητα του “κενού” αντικειμένου, σε περιεχόμενο και νόημα, ήδη συνέβαλε στην συμπλήρωση του από τις εφήμερες μορφές στο μέτωπο του άξονα. Οπότε ακόμα και με την επαναφορά του αντικειμένου στην αρχική του κατάσταση, δεν θα είναι δύσκολη-αν αυτό παραμένει “κενό”-η επανατοποθέτηση εφήμερων μορφών. Αυτό, είναι κάτι το οποίο συμβαίνει στο σύνολο της ενότητας. Η διττή σχέση, λοιπόν της αλλοίωσης και επαναφοράς του αντικειμένου δεν οδηγεί απαραίτητα στην απομάκρυνση της σχέσης, αλλά αντίθετως μπορεί να την ενισχύσει, και οι νέες μορφές να είναι εξίσου δυναμικές στον χώρο, συμβάλλοντας στην σύλληψη του αντικειμένου και στην συγκρότηση κάποιου είδους “μνήμης”. *“Οι τακτικές των χρηστών, οι οποίες τεχνάζονται κόλλα με τις «ευκαιρίες» και, χάρη σ’ αυτά τα συμβάντα-παγίδες, παραδρομές της ορατότητας, επανεισάγουν παντού τη σκοτεινή κι αδιαπέραστη υφή της ιστορίας.”*²⁸

Ίσως, η συνθήκη διατήρησης των εφήμερων μορφών, να αντιδιαστέλει την ίδια τους την ιδιότητα- την ανάγκη δηλαδή ενός συνεχούς και μεταβαλλόμενου επαναπροσδιορισμού των αντικειμένων της πόλης. Η διατήρηση των εφήμερων μορφών, συμβάλει στην “γνώριμη” και οικεία εικόνα, άρα στην άμεσα “ορατή”-αυτή που ήδη έχει κατακτηθεί. Τότε το βλέμμα έχει οδηγηθεί στην νέκρωση του. Επομένως, η “τελετουργική”, θα υποστηρίξουμε, κυκλική διαδικασία διαρκούς μετασχηματισμού των αντικειμένων, με την αφαίρεση και προσθήκη εφήμερων μορφών, και την αλλοίωση και επαναφορά τους, συμβάλει στην περαιτέρω διεύρυνση της όρασης του υποκειμένου και στην διατήρηση της μεταξύ του σχέσης με τα αντικείμενα. Η σταθερότητα της όψης του αντικειμένου δεν θα

ωφελούσε στην σχέση χωρίς την αλλοίωση της από εφήμερες μορφές, όπως και το αντίστροφο, οι εφήμερες μορφές δεν θα είχαν την ίδια ισχύ χωρίς την ύπαρξη της σταθερότητας των όψεων των αντικειμένων.

Ε35. Σχέση Ισορροπίας, κολλάζ

Η ετεροχρονία της σχέσης, δεν αναφέρεται λοιπόν μονάχα στην χρονική αναφορά που τοποθετούνται τα αντικείμενα σε σχέση με το υποκείμενο, αλλά και σε τακτικές που αφαιρούν την παροντική παρέμβαση του υποκειμένου στο αντικείμενο. Η τακτική της επανασύνδεσης με το “συνεχές” παρελθόν ως κατεξοχήν μέσο σχεδιασμού της πόλης, η καθαριότητα από το μολυσματικό και περιθωριακό²⁹ ή αλλιώς το μη γνώριμο και κατανοητό, σε αντίστιξη με τις παρεμβάσεις ή και τις αντιδράσεις - επισήμων ή ανεπισήμων, συνιστούν και διατηρούν την διαχρονική σχέση της Πατησίων με το υποκείμενο, διασφαλίζοντας ένα πεδίο μάχης μορφών που εκτυλίσσεται στο υπάρχον κτισμένο και τις επεμβάσεις σε αυτό. Αντίθετα, η ανάδειξη μια τουριστικής παγίδας έναντι της ζωντανής μάχιμης κατάστασης της που ισορροπεί την σχέση, φέρνει στο προσκήνιο μια πληθώρα προβλημάτων όπου το αντικείμενο ενισχύεται υποδαυλίζοντας την σχέση του με το υποκείμενο.

3.1.5 ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ – ΣΧΕΣΕΙΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ

-Η “τελετουργία” του περιπάτου της αστικής τάξης, κατά τον 19^ο αιώνα, μέχρι την Λ. Αλεξάνδρας (τις Κυριακές και τις γιορτές) και της μεσαίας τάξης μέχρι την πλατεία Ανθεσπυρίων (στις γιορτές, καθώς επίσης την Πρωτομαγιά) συγκροτούν την σταθερά περιοδική συνήθεια διάβασης στο ενδιάμεσο κενό χώρο του άξονα. Η τελετουργία του περιπάτου των διεκδικούντων δικαιωμάτων, στην σύγχρονη εποχή, μέχρι την Λ. Αλεξάνδρας (οποιαδήποτε ημέρα, ή συνήθως Παρασκευή) και των καταναλωτών μέχρι την Αγίου Μελετίου (οποιαδήποτε ημέρα) συγκροτούν την εφήμερη και κινητική απόκλιση διάβασης στο σύγχρονο ενδιάμεσο κενό της Πατησίων.

-Η συμπλήρωση των εκατέρωθεν μετώπων του άξονα, από τις σταθερές αρχιτεκτονικές δομές, αναδεικνύουν το περιεχόμενο, την μνήμη και την κοινωνικό-πολιτισμική τάξη του καθενός, μέσω της επεξεργασίας της όψης του. (εγκατάσταση της αστικής τάξης) Η προσθήκη εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών, στο 1/3 της σταθερής αρχιτεκτονικής δομής, ανασυστήνουν το περιεχόμενο και την μνήμη του αντικειμένου, όπως αυτά αναδεικνύονται με την παρεμβολή των σύγχρονων υποκειμένων.

-Η μνήμη συγκροτείται με την ταξινόμηση των παρελθοντικών σταθερών δομών. (2/3 όψης -Η σχέση αναπτύσσεται σε απόσταση) Η μνήμη συγκροτείται με την ταξινόμηση και την ταυτόχρονη προσθήκη σύγχρονων εφήμερων δομών. (1/3- η σχέση αναπτύσσεται με τον συγχρονισμό των επιμέρους - εγγύτητα)

-Ο προσανατολισμός του βλέμματος στην σταθερή και εφήμερη δομή ξεχωριστά-Ο προσανατολισμός του βλέμματος στην ανασύνθεση και τον συσχετισμό των σταθερών και εφήμερων δομών.

Ο δρόμος της Πατησίων είναι το πεδίο εφαρμογής αυτής της κατηγορίας των συμπτώσεων, όπως και αναρίθμητων άλλων που συνιστούν τη ροή της ζωής μέσα της. Οι συμπτώσεις αυτές συγκροτούν την σχέση που αναπτύσσεται σε συμπληρωματικά αντιθετικές αναλογίες. Ο χώρος και ο χρόνος, οι συνήθειες και οι αποκλίσεις, το κενό και το πλήρες, το εφήμερο και το σταθερό διαπλέκονται και συνυφαίνονται στον χώρο του άξονα της. Από την άλλη, το διαφεύγον και το γνώριμο, το οικείο και το ξένο, το ασχημάτιστο και το ορατό συνδιαμορφώνουν τη σχέση μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου. Η αφαίρεση και η προσθήκη, η αλλοίωση και η διατήρηση των αρχιτεκτονικών μορφών συγκροτούν την φορά της σχέσης εξουσίας.

Η πλήρης κατάληψη του άξονα από τα σταθερά αντικείμενα του παρελθόντος και η εφήμερη δράση του σύγχρονου υποκειμένου δημιουργεί την μεταξύ τους ετεροχρονισμένη αντίφαση. Το παρελθόν, όπως εκφράζεται από το βαρύ φορτίο των σταθερών δομών και τις όψεις τους, εξουσιάζει και προσανατολίζει την μελλοντική δράση του υποκειμένου και την κάθε στιγμή του. Από την άλλη, η εφήμερη δράση και παρεμβολή του σύγχρονου υποκειμένου, στο ισόγειο της όψης του αντικείμενου, γεννά νέες αρχιτεκτονικές μορφές που αντιτίθενται στις σταθερές όψεις των δομών. Η ισόγεια στάθμη, του αντικείμενου αποτελεί τον καμβά των σύγχρονων γεγονότων και της ιστορίας, όπως αυτά αναδεικνύονται στις εφήμερες μορφές. Τα εφήμερα πολεμοφόδια κυριαρχίας του χώρου, συγκροτούν το πεδίο μάχης και διεκδίκησης των μορφών, καθώς συμβάλουν στην κατάκτηση του αντικειμένου από κάποιον δρόμο. Έτσι, το εδραιωμένο σταθερό τοπίο της Πατησίων

αλλοιώνεται, ανασυστήνεται και μετασχηματίζεται διαρκώς, τόσο στη μορφή και στην εικόνα του, όσο και στο περιεχόμενο και την μνήμη που περιλαμβάνεται σε αυτήν. Η ετεροχρονία της σχέσης παύει να υφίστανται, ενώ η κυριαρχία του αντικειμένου επέρχεται σε ένα γόνιμο συγχρονισμό του με το υποκείμενο. Στην συγκεκριμένη περίπτωση λοιπόν, το σύγχρονο υποκείμενο κυριαρχεί έναντι του παρελθοντικού αντικειμένου.

³⁰ De Certeau Michel, Επινόωντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.248

³¹ Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.32

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Το κρίσιμο, όμως σημείο κυριαρχίας του ενός έναντι του «άλλου», δεν περιορίζεται στην σύλληψη του αντικειμένου καθαυτού, αλλά στην κυριαρχία ενός ευρύτερου αντικειμένου- αυτού του χώρου της Πατησίων. Εγκαταλείποντας, λοιπόν την κλίμακα του αντικείμενου-κτιρίου, επανερχόμαστε στην Πατησίων συνολικά ως εκτεταμένο χώρο μορφών. Σχετικά με τις θέσεις της πολεοδομίας, θα εντοπίσαμε με εξαιρετική συντομία, μια έμφαση διαλόγου της Πατησίων με το παρελθόν. Τόσο η σχέση της με το πρώτο Σχέδιο της Αθήνας, όσο και οι τωρινές επεμβάσεις πολεοδομικού χαρακτήρα στοχεύουν στην ανάδειξη της ιστορικότητας της. Όλα διυλίζονται μέσα από την αρχαιότητα στην Ελλάδα - κάτι σημαίνει αυτό.

-Το μέλλον της Πατησίων ορίστηκε μέσω ενός κατασκευασμένου παρελθόντος. Το κέντρο (η Ακρόπολη) ως μοναδικός προσανατολισμός του βλέματος, η γραμμική χάραξη του άξονα ως καταπίεση και κυριαρχία της κίνησης του σώματος και η γεωμετρικά αυστηρή δομή ως «μνημειακό» αυτοαναφορικό αντικείμενο διαμορφώνουν την άνιση σχέση εξουσίας του χώρου της Πατησίων έναντι του υποκειμένου.

-Το μέλλον της Πατησίων ορίζεται μέσω ενός κατασκευασμένου παρελθόντος. Ο σύγχρονος κυρίαρχος λόγος *"από την μια στην παραγωγή ενός ίδιου χώρου, όπου η ορθολογική οργάνωση, θα πρέπει να καταπνίξει όλες τις σωματικές, ψυχοηθικές ή πολιτικές μολύνσεις που θα μπορούσαν να την εκθέσουν σε κίνδυνο- από την άλλη στην υποκατάσταση των άπιαστων, πεισμώνων αντιστάσεων των παραδόσεων από ένα συγχρονικό σύστημα ή από έναν ου χρόνο, μια αχρονία"*³⁰

Έτσι, η απομάκρυνση των εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών αποσκοπεί στην ανάδειξη του άξονα -ως διατηρητέου "μνημείου". *" Άρα ο κύριος άξονας της αποκατεστημένης πόλης στο βάθος της γνώσης, που αναζητείται εδώ, είναι η επανεκτίμηση της συνιστώσας του χρόνου στην αίσθηση της και η παγίδευση των απείρων τρόπων συμμετοχής του χρόνου στη βίωση της"*³¹

Μέσα στον ενδιάμεσο χώρο της Πατησίων, συντελείται η συνθήκη κυκλοφορίας του υποκειμένου, ενώ έξω από αυτόν υπάρχει η ακινησία μιας τάξης- ένα οργανωσιακό σύστημα στοιχισμένων κτιρίων εν στάσει. Η περιπλάνηση σε αυτόν τον χώρο *"γενικεύει την εμπειρία του κόσμου: να είμαστε έξω απ' αυτά τα πράγματα που μένουν εκεί, αποσπασμένα και αδιάφορα, απόλυτα, και μας εγκαταλείπουν δίχως να έχουν καμία συμμετοχή σε τούτο τον χωρισμό- να τα αποστερούμαστε, ξαφνιασμένοι απ' την εφήμερη και ήρεμη ξενότητα τους... Δεν έχουν άλλη κίνηση πέρα από εκείνη που προκαλούν ανάμεσα στις μάζες τους οι τροποποιήσεις της προοπτικής στιγμή τη στιγμή- μεταβολές - οφθαλμαπάτη. Δεν αλλάζουν θέση,*

³² De Certeau Michel, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.278

³³ Στο ίδιο, σ.279

³⁴ De Certeau Michel, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.250

³⁵ Στο ίδιο, σ.253

μονάχα η όραση χαλάει και ξαναφτιάχνει αδιάκοπα τις σχέσεις που διατηρούν μεταξύ τους αυτά τα σταθερά πράγματα. ... η γραμμή, που με ευθεία τέμνει τον χώρο και μεταμορφώνει τη γαλήνια ταχύτητα του εδάφους σε ταχύτητα φυγής”³²
Το όριο του μετώπου μάς επιτρέπει να βλέπουμε, ο δρόμος, να διασχίζουμε. *“Δύο συμπληρωματικοί τρόποι χωρισμού. Ο ένας δημιουργεί την απόσταση του θεατή: δεν θα αγγίξεις· όσο περισσότερο βλέπεις τόσο λιγότερο πιάνεις – το χέρι στερείται την κατοχή για μια μεγαλύτερη διαδρομή του ματιού. Ο άλλος αράζει, επ’ άπειρον, την εντολή να περάσεις: είναι η γραπτή τάξη, γραμμένη μονοκοντυλιά, αλλά ατέρμονη... προσταγή απόσπασης, αποκοπής, που σε αναγκάζει να πληρώσεις μια αφηρημένη οφθαλμική κυριαρχία του χώρου εγκαταλείποντας κάθε ιδιότοπο”³³*

_ΟΡΓΑΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

“Η ζωή στα αστικά κέντρα αφήνει περιθώρια για βγουν ξανά στην επιφάνεια όσα είχε αποκλείσει το πολεοδομικό σχέδιο. Η γλώσσα της εξουσίας «αστικοποιείται», πλην όμως το «άστ» είναι παραδομένο σε αντιφατικές κινήσεις, που αλληλοαντισταθμίζονται και συνδυάζονται έξω από την πανοπτική εξουσία. Η Πόλη γίνεται το κυρίαρχο θέμα των πολιτικών θρύλων, αλλά δεν είναι πια ένα πεδίο προγραμματισμένων και ελεγχόμενων τελέσεων”³⁴

Η κοινωνική δυναμική με τις καθημερινές πρακτικές του βιωμένου χώρου, αποδοκιμάζει το γεωμετρικό χώρο, επανεξετάζοντας και μετασχηματίζοντας τον στο σύνολο του. Οι πρακτικές είναι εκδηλώσεις οικειοποίησης του ουδέτερου χώρου του άξονα που αντικρούονται με το “δεδομένο” του χώρου και των αντικειμένων του. Όπως αυτές εκφράζονται από τις εφήμερες αρχιτεκτονικές μορφές- *“πολύμορφές και πολυμήχανες, αντιστεκόμενες και πείσμονες- διαδικασίες που ξεφεύγουν από την πειθαρχία και χωρίς ωστόσο να βρίσκονται έξω από το πεδίο όπου ασκείται”³⁵* διασταυρώνονται και συνθέτουν μια πολλαπλή ιστορία. Θραύσματα μορφών και αλλοιώσεις χώρων συντελούν στην δημιουργία ενός επιπλέον εφήμερου τοπίου, που παραμένει επ’ άπειρον άλλο, μέσα στο ήδη υπάρχον σταθερό χώρο της Πατησίων. Στον γεωμετρικό χώρο του άξονα, λοιπόν, παρεισφρύνει ένας οργανικός χώρος που μετακινείται διαρκώς- ένας κινητικός χώρος, που εκμεταλλεύεται την δυναμική του χώρου.

Ταυτόχρονα εγκαθίσταται μια νέα τάξη πραγμάτων - μια επιμέρους χωρικότητα - μετατοπισμένη από την αυστηρή γεωμετρική των σταθερών αντικειμένων. Αυτή συντίθεται σε ένα επιπλέον στρώμα μορφωμάτων, αποκτώντας αυτονομία στην οργάνωση των μορφών της, ενώ καταλαμβάνει το σύνολο της ισόγειας στάθμης των εκατέρωθεν μετώπων του άξονα της Πατησίων. Η τάξη αυτή δημιουργεί αφηγήσεις, συνδέοντας διάσπαρτα σημεία που αντιστέκονται στην αυστηρότητα των προσδιορισμένων σταθερών θέσεων των αντικειμένων του χώρου. Περιπλέκει πορείες και κατευθύνσεις φαινομενικά οργανωμένες, αλλά όχι αυστηρά προσδιορισμένες. Λειτουργεί με πολλές κεντρικότητες, διαφορετικές μεταξύ τους και αντιστέκεται στο μοναδικό κέντρο της οπτικής φυγής προς την Ακρόπολη. Επίσης, επανεξετάζει τις ρυθμικές εναλλαγές στο εσωτερικό του άξονα, με την ποσοτική και ποιοτική αυξομείωση της οπτικής εναλλαγής των συμβάντων, καθώς το βλέμμα διέρχεται από την κατάσταση ομοιομορφίας σε κατάσταση αστάθειας. Έτσι, ο μεταβαλλόμενος χώρος που συνθέτουν τα εφήμερα πολεμοφόδια, ενισχύει την διείσδυση του βλέμματος και όχι την απόκρουσή του. Η απόσταση

του υποκειμένου με τις μορφές είναι κοντινή και σε επαφή. Το βλέμμα καθδράρει τα επιμέρους στοιχεία· μολύνει, γνωστοποιεί και αναγιγνώσκει το ερέθισμα του. Ακολουθώντας, η μόλυνση διέρχεται στο περιεχόμενο και το νόημα του χώρου. Η τάξη των εφήμερων μορφών, λοιπόν οργανώνει εξίσου- με την συμβολική έκφραση έναν “κεντρικό άξονα”. *“Η καθήλωση ενός (εφήμερου) αντικειμένου του ενδιαφέροντος στο χώρο έχει ως αποτέλεσμα καθορισμένες μορφές σχέσεων, που ομαδοποιούνται γύρω απ’ αυτό. Κάθε ακίνητο αγαθό γύρω από το οποίο λαμβάνουν χώρα διαπραγματεύσεις και συναλλαγές κάθε είδους αποτελεί πράγματι έναν τέτοιο σταθερό κεντρικό άξονα ασταθών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων”*.³⁶

Δυο ενδιάμεσοι κεντρικοί άξονες, ο σταθερός και ο κινητικός, συνδιαμορφώνουν το ελεύθερο πεδίο μάχης για την εξουσία του χώρου της Πατησίων. Δυο “τάξεις” (στα 2/3 και στο 1/3 αντίστοιχα) μορφοποιούνται στα εκατέρωθεν σκηνικά του πεδίου. Δυο “είδη” μορφών αναδεικνύουν την χρονικότητα τους- το παγιωμένο παρελθόν και το στιγμιαίο παρόν. Δύο χωρικότητες συντελούν στην δημιουργία της μεταξύ τους σχέση εξουσίας. Η μια αντιμάχεται την άλλη, και ταυτόχρονα συλλειτουργούν και συμπορεύονται μαζί στον ίδιο χώρο- στην Πατησίων. *“Πρέπει, λοιπόν, να υπάρχει μια, έστω κατ’ επίφαση, τάξη - ως απαραίτητη αίσθηση μονιμότητας- για να καταλυθεί. Πρέπει συνεχώς να απειλείται, ώστε να δικαιολογηθεί η επανάκτηση της. Η απαίτηση της τάξης προσδίδει νόημα στην αμφισβήτηση της”*.³⁷ Η “τάξη” των εφήμερων μορφών δεν θα είχε νόημα χωρίς την τάξη των σταθερών μορφών, όπως και αντίστροφα. Οι σχέσεις εξουσίας είναι σχέσεις ισορροπίας του υποκειμένου με το αντικείμενο. *“Ο συμβολισμός της σκηνης είναι, λοιπόν, έντονος, οι ιδεολογικές της προεκτάσεις προφανείς, όπως και οι υποθήκες της για το μέλλον”*.³⁸

“Αντί, λοιπόν, να αντιπαραθέτουμε αυτές, θα ήταν καλύτερα να τις τοποθετούμε παράλληλα, σαν δύο τρόπους γνώσης, άνισους ως προς τα θεωρητικά και πρακτικά αποτελέσματα τους... όχι όμως ως προς το είδος των διανοητικών λειτουργιών που και οι δύο προϋποθέτουν, και οι οποίες διαφέρουν όχι τόσο κατά την φύση όσο κατά τους τύπους των φαινομένων στα οποία εφαρμόζονται”.³⁹

³⁶ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.153

³⁷ Φιλίππιδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.33

³⁸ Στο ίδιο, σ.52

³⁹ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.87

ΚΑΤΩΦΛΙ

Α'

[ΡΗΞΗ]

[ΑΓΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ]

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ

“Οι συνήθειες και κοινωνικές συμβάσεις, δεν εμφανίζονται αμέσως, αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου, εντάσσουν και καταγράφουν αξίες και χρηστά ήθη. Η αρχιτεκτονική, μάλλον υπηρετείται καταλληλότερα από πιο βραδείες εξελικτικές διεργασίες. Ο σύγχρονος πολιτισμός, δεν μπορούσε ακόμα να παράγει μια πόλη όπως το Bordeaux εντός διημέρου ή την συμφωνία του Μπετόβεν σε πέντε λεπτά”⁴⁰ Τα κτίρια ως σύμβολα, αποτελούν αυτές τις μακρόχρονες συμβάσεις που έχουν καθιερωθεί στον χρόνο και τον χώρο, αλλά έχουν μεταβιβαστεί στο λεξιλόγιο κάποιας εξουσίας επιτήρησης του χώρου που ορίζει τους κανόνες σε αυτόν. Οργανώνουν και προσανατολίζουν την κίνηση, καθοδηγούν το βλέμμα και επιβάλουν το περιεχόμενο τους. Ωστόσο, στον χώρο της κανονικότητας, που συνεχώς επινοεί νέες κατηγορίες εθιμοτυπίας, υπάρχουν εξαιρέσεις, όταν τα πράγματα – συχνά για ανεξακρίβτους λόγους- ξεφεύγουν από τα καθιερωμένα. Έτσι διασαλεύεται ή τάξη των πραγμάτων. Οι μεγάλοι και οι μικροί κύκλοι της ζωής της πόλης, απορρυθμίζονται, κάποτε εκτροχιάζονται. Κάτι αλλάζει, έστω στιγμιαία, και αποκαλύπτει το έως τότε επίτηδες κρυμμένο, ή έστω χωρίς επισήμανση. Η ανάδειξη του τότε αλλάζει τις διαστάσεις του κοινωνικού χώρου, αλλά και τις νοοτροπίες. Όταν αλλάζει μια αντίληψη ή τροποποιείται, αυτό δεν αποτελεί, άραγε, γόνιμο έδαφος για κάθε απρόβλεπτη συμπεριφορά, που ενδέχεται να οδηγήσει σε κάτι νέο;

Συγκριτικά με τα σύμβολα *“οι πεζοί δύσκολα φέρονται σαν μηχανές που πειθαρχούν σε προκαθορισμένους κανόνες κίνησης· διαθέτουν ελαστικότητα στην κίνηση και στην ταχύτητα ροής, ή σε επιλογή εναλλακτικών κατευθύνσεων. Και αν η οδική συμπεριφορά τους θυμίζει κάποτε κάτι τέτοιο, έστω στις διαβάσεις με φωτεινούς σηματοδότες, στην υπόλοιπη πορεία τους στην πόλη απολαμβάνουν μεγάλο βαθμό ελευθερίας κινήσεων”⁴¹* Η αρρυθμία του βηματισμού από το απρόβλεπτο της διαδρομής, τα τυχαία βλήματα στο απρόσμενο και άγνωστο αντικείμενο, τα εμπόδια του χώρου και η στροφή της κίνησης και του βλέμματος του υποκειμένου, δεν έχουν παρά να μας υποδείξουν πως όλα αυτά συνθέτουν μια χωρικότητα που αντιστέκεται στην κανονικότητα που τα σύμβολα επιβάλουν. Η στιγμιαία ρήξη του υποκειμένου με τον χώρο των αντικειμένων επέρχεται αυτόματα από την ίδια την τέλεση της κίνησης του.⁴² ενώ τα κτίρια μπορούν να ενέχουν το συμβατικό και το εφευρετικό, και οι συμβάσεις να χρειάζονται πολύ χρόνο για να καθιερωθούν· αλλά δύναται να καταστραφούν πολύ γρήγορα.

Έτσι, η αμφισβήτηση των συμβόλων, οδηγεί προς την ενδόμυχη ανάγκη που προκύπτει για την αναζήτηση, του «εγώ» στο «άλλο», με το άλλο να παραμένει στον χώρο των αντικειμένων. Αν μορφοποιούσαμε αυτήν την σχέση δεν θα μπορούσε παρά να επιτελείται σε ένα χωροποιημένο νέφος σημειακών αντικειμένων – φαινομενικά χαοτικών στην διάταξη τους και άρρηκτα συνδεδεμένων μεταξύ τους.

E36. Λίγο πριν την Καταστροφή, 2016

⁴⁰ Rowe Colin, Koetter Fred, Collage city, Αθήνα: Παπαζήση, 2020, σ.56

⁴¹ Φιλίππιδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.166

⁴² Η ρήξη της μεταξύ τους σχέσης είναι ακαριαία. Η ρήξη δεν συνεπάγεται την απομάκρυνση του από το αντικείμενο, αλλά παράγεται από την άμεση αλληλεπίδραση του με αυτό. Η ρήξη μπορεί περιέλθει και με την εκ των προτέρων αυθόρμητη κατάκτηση, παρεμβολή, αλλοίωση και τεμαχισμό του αντικειμένου, όταν αυτό δεν καθίσταται ακόμα γνωστό.

ΚΑΤΩΦΛΙ

B

[ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ] [ΑΓΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ-ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ]

3.3.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

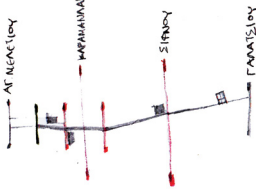
Ε37. Πατησίων 210-...,2022

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Ο ενδιάμεσος χώρος του άξονα της Πατησίων, από αυστηρά σχεδιασμένος, μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου και Αγίου Μελετίου, μεταβάλλεται σε οργανικά ανεπτυγμένο χώρο, στην ενότητα μετα-ξύ των κάθετων οδών Αγίου Μελετίου και Γαλατσίου. Σε αυτό συμβάλει η μεταβολή της χάραξης της οδού από ευθεία σε τεθλασμένη γραμμή, με τα επιμέρους μέρη της να αναπτύσσονται σε διάφορες κατευθύνσεις στον χώρο και η εκ των υστέρων της οικιστικής εγκατάστασης εκατέρωθεν αυτής, ρυμοτομική χάραξη των οικοδομικών τετραγώνων. Η μετάβαση στην ενότητα αυτή γίνεται αντληπτή, ήδη από την μείωση του πλάτους της ευθείας χάραξης της Πατησίων στο σημείο της οδού Αγίου Μελετίου και την ταυτόχρονη διαφοροποίηση της τομής του άξονα. Στο ανάπτυγμα της δεν διασπάται από κάποιο ισχυρό όριο, αλλά στο φαινομενικά οργανικό σύστημα της παρεμβάλλονται ως σημεία αναφοράς-κεντρικότητες τρεις πλατείες στα δυτικά της και ένα πάρκο στα ανατολικά. Οι χρήσεις γης δεν διαφοροποιούνται σε επιμέρους περιοχές αλλά διαπλέκονται στο σύνολο της. Η περιοχή καταλαμβάνεται κυρίως από την χρήση κατοικίας στους ορόφους των κτιρίων και από την εγκατάσταση καταστημάτων τοπικής εξυπηρέτησης με την χρήση εμπορίου και φαγητού στο ισόγειο. Τα καταστήματα αλυσίδας που κυριαρχούσαν στην προηγούμενη ενότητα συνεχίζουν σε αυτήν μέχρι το τέλος της ευθείας χάραξης, δηλαδή στην πλατεία Αμερικής -όπου και συγκεντρώνονται γύρω από αυτήν.

Στην προσπάθεια αναζήτησης αναλογιών και συσχετίσεων των επιμέρους γραμμών της τεθλασμένης οδού και των σημείων αναφοράς, κατασκευάζεται μια σχεδιαστική υπόθεση. Έτσι, φέρνοντας μια νοητή ευθεία χάραξη σε συνέχεια του άξονα που προηγούνταν, η ενότητα χωρίζεται σε τρία ίσα μέρη: Αγίου Μελετίου-Καραμανλάκη, Καραμανλάκη- Σίφνου, Σίφνου- Γαλατσίου, με σημεία καμπής τις οδούς, Καραμανλάκη και Σίφνου. Στην πρώτη υποενότητα η ευθεία χάραξη της οδού συνεχίζεται προς βορρά μέχρι και την πλατεία Αμερικής. Από εκείνο το σημείο εκκινεί η τεθλασμένη γραμμή του δρόμου έχοντας κατεύθυνση προς την ανατολή μέχρι την κάθετο σε αυτήν οδό Κύπρου. Στην συνέχεια της τεθλασμένης, η επιμέρους γραμμή που έπεται έχει άμεση συσχέτιση με την οδό Καραμανλάκη, καθώς την τέμνει περίπου στο μέσο της. Αυτή η επιμέρους γραμμή της οδού, μεταξύ των οδών Κύπρου και Σκαλιστήρη, παρεμβάλλεται μεταξύ των δύο υποενοτήτων. Είναι παράλληλη στην ευθεία χάραξη του άξονα και μετατοπισμένη προς την δύση, ενώ στο νότιο άκρο της περιλαμβάνεται το πάρκο Κύπρου. Από

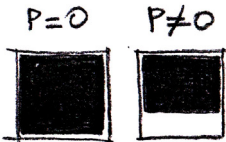
Ε38. Χαράξεις και σχέσεις αντικειμένων (Κ_Β),2022

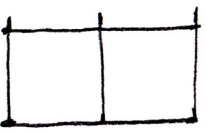
την οδό Σκαλιστήρη η χάραξη της οδού εκτρέπεται με κατεύθυνση προς δύση έως την οδό Σίφνου που συνορεύει με την πλατεία Κολιάτσου. Στο σημείο αυτό η τρίτη υποενότητα συνεχίζει με την χάραξη της οδού να παραμένει σταθερή μέχρι και την λεωφόρο Γαλατσίου και να έχει μια μικρή απόκλιση από την προηγούμενη χάραξη με κατεύθυνση προς ανατολή. Σε αυτήν την ενότητα περιλαμβάνεται και η πλατεία Αγίου Λουκά. Παρατηρείται λοιπόν πως κάθε μια από αυτές τις ενότητες, όπου η κατεύθυνση της χάραξης του ενδιαμέσου χώρου και το πλάτος τους διαφέρει μεταξύ τους, παραλαμβάνει μια από τις πλατείες ενώ το πάρκο μεσολαβεί μεταξύ δύο εκ αυτών.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

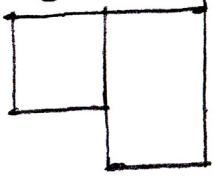
Το ενδιαμέσο κενό της τεθλασμένης γραμμής του δρόμου οριοθετείται από το ασυνεχές σύστημα των αντικειμένων-κτιρίων. Η αποσπασματική και διάσπαρτη οικιστική ανάπτυξη του άξονα ανά ενότητες περιοχών και η σταδιακή προσθετική εγκατάσταση των αντικειμένων σε αυτές συνθέτουν τις πολυπόικιλες διακυμάνσεις των εκατέρωθεν ορίων της Πατησίων. Οι διακυμάνσεις διαφάνονται από την σχέση του κενού και του πλήρους μεταξύ των αντικειμένων, ειδικότερα όπως εντοπίζονται στο ισόγειο κάθε κτιρίου. Από την μία, η ρυμοτομική γραμμή των γειτνιαζόντων οικοπέδων συχνά παρεκκλίνει, συντελώντας εξαρχής στην δημιουργία ενός ασυνεχούς μετώπου, με τα αντικείμενα να έχουν μεταξύ τους αυξομειώσεις στην δομή τους όπως διαφάνεται στον άξονα. Από την άλλη, ακόμα και αν η ρυμοτομική γραμμή των εκατέρωθεν οικοπέδων είναι συνεχής, δημιουργούνται επιπλέον διαφοροποιήσεις μεταξύ των αντικειμένων εν συνεχεία. Σε αυτό συμβάλει η σχέση της δομής του αντικειμένου με το οικοδομικό τετράγωνο. Συγκεκριμένα διακρίνονται αντικείμενα όπου η ρυμοτομική γραμμή συμπίπτει με την οικοδομική, οριοθετώντας αυστηρά το μέτωπο του δρόμου, και αντικείμενα όπου η οικοδομική γραμμή είναι σε εισχώρηση από την ρυμοτομική γραμμή με την παρουσία στοάς, επιτρέποντας την διέλευση του κενού του δρόμου σε αυτά. Στην ενότητα αυτή κατά βάση εγκαθίστανται και διατηρούνται αντικείμενα της περιόδου της αντιπαροχής, όπου τα στοιχεία της δομής, το ύψος τους και η επεξεργασία της όψης δεν διαφοροποιούνται έντονα στο κάθε αντικείμενο ξεχωριστά, συντελώντας αυτό, στην δημιουργία ενός ενιαίου και ομοιόμορφου χαρακτήρα της όψης των μετώπων εκατέρωθεν του συνόλου της. Παρόλα αυτά η σύντομη χρονική περίοδος που μεσολαβεί για την εγκατάστασή τους, δημιουργεί επιμέρους μεταβολές όπως ορίζονται από την αλλαγή του γενικού οικοδομικού κανόνα. Αυτός ορίζει την ογκοπλαστική διαμόρφωση του αντικειμένου και τη σχέση του με τον δρόμο. Η ύπαρξη ή απουσία στοάς, η εισχώρηση της γωνίας του όγκου όταν βρίσκεται το οικόπεδο στην συμβολή δρόμων, ο αριθμός των ορόφων και η παρουσία ή μη του ρετιρέ δημιουργούν, ένα επιπλέον "παιχνίδι" κενού και πλήρους στον ενδιαμέσο χώρο. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι άμεσα συνδεδεμένα με την χρονική περίοδο εγκατάστασης του αντικειμένου καθώς και με την θέση που αυτό βρίσκεται στην τεθλασμένη γραμμή. Επιπλέον, στο ομοιότροπο μέτωπο εκατέρωθεν του άξονα παρεμβάλλονται μερικά αντικείμενα άλλων χρονικών περιόδων. Η διαφοροποίηση του αριθμού των ορόφων και του ύψους τους σε σχέση με το συνεχές των πολυκατοικιών της αντιπαροχής, οργανώνει μια εξίσου πολυπόικιλη κορυφογραμμή του μετώπου, ενώ επιτρέπει την ορατότητα στις μεσοτοιχίες των υψηλότερων κτιρίων. Τέλος, κτίρια που ξεχωρίζουν και

ΣΥΝΕΧΗΣ

ΑΣΥΝΕΧΗΣ

αποκόπτονται από το ομοιογενές σύστημα της ενότητας είναι οι φοιτητικές εστίες Παντείου Πανεπιστημίου, τα κτίρια γραφείων και ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας, τα σούπερ μάρκετ στεγασμένα κυρίως σε πρώην δομές σινεμά και θεάτρων και το κενό κελυφος του πολυκαταστήματος Hondos Center.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Το υποκείμενο έχει την δυνατότητα διάβασης στα εκατέρωθεν πεζοδρόμια της Πατησίων που ακολουθούν την τεθλασμένη γραμμή του δρόμου· ενώ αυτά δεν έχουν απαραίτητα σταθερό πλάτος και ούτε βρίσκονται παράλληλα στο σύνολο της οδού. Η ιδιαιτερότητα της διάβασης σε αυτήν την ενότητα εναπόκειται στο γεγονός ότι το πεζοδρόμιο μεταβάλλεται ανάλογα την δομή του κτιρίου, ακολουθώντας τους κανόνες που αυτό ορίζει. Έτσι, το υποκείμενο βρίσκεται άλλοτε παράλληλα και εκτός του κτιρίου και άλλοτε στο εσωτερικό του αντικειμένου- στην στοά. Ανάλογα την διάταξη που οργανώνουν τα αντικείμενα στο κάθε οικοδομικό τετράγωνο, αυτό αλλάζει μορφή και χωρικήτητα από το ένα οικοδομικό τετράγωνο στο άλλο, με αποτέλεσμα να μην παραμένει ποτέ σταθερό στο ανάπτυγμα του άξονα και να μην υπάρχει κανένας συγκεκριμένος κανόνας ρυθμικότητας τους παρά μόνο ο κανόνας των σταθερών αντικειμένων και αντίστοιχα των διατάξεων, όπως αυτά έχουν αποκρυσταλλωθεί στο σύστημα των αντικειμένων της Πατησίων. Σε ένα οικοδομικό τετράγωνο από διαφορετικές δομές αντικειμένων που συντίθενται στο μέτωπο της οδού, τα σημεία καμπής μεταξύ των δομών αποτελούν όρια της κίνησης με αποτέλεσμα το πεζοδρόμιο να συστρέφεται και να ακολουθεί το επόμενο αντικείμενο. Έτσι, η κίνηση του υποκειμένου διακόπτεται από τα εμπόδια των δομών και ο προσανατολισμός του διαρκώς αλλάζει κατεύθυνση κατά την διάβαση του. Η κίνηση του υποκειμένου είναι εξίσου ορισμένη στον χώρο με αυτήν που τελούσε στην προηγούμενη ενότητα, αλλά όχι συνεχής και σταθερή, λόγω των απροσπέλαστων εμποδίων που την διακόπτουν διαρκώς.

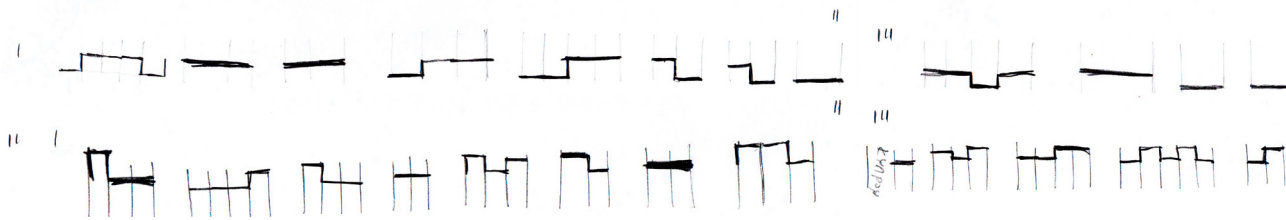
ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ / ΑΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ - Όψη / ΚΑΤΟΨΗ

Η περιπλοκότητα ανάπτυξης του χώρου σε αυτήν την ενότητα συνδράμει στην ποικιλία των κινήσεων του υποκειμένου στον ενδιάμεσο κενό χώρο της Πατησίων και της άμεσης και σε κοντινή απόσταση σχέσης του με τα αντικείμενα της. Από την μια, το πλάτος της οδού διαφοροποιείται ανάλογα την τεθλασμένη γραμμή ενώ η ταυτόχρονη τοπική σχέση με την δομή του αντικειμένου (-δηλαδή το υποκείμενο να βρίσκεται στο εσωτερικό του ή εξωτερικά και παράλληλα αυτού-), συντελεί στην δυνατότητα ή μη ανάγνωσης του συνόλου του (απέναντι) αντικειμένου. Από την άλλη, τα ομοιότροπα μέτωπα εκατέρωθεν του άξονα δημιουργούν μια συνεχής όψη χωρίς έντονες διαφοροποιήσεις του ύψους μεταξύ των αντικειμένων, ενώ σε μερικά σημεία του αυτό δεν διαφαίνεται καθώς τα πεζοδρόμια τα οποία βρίσκονται εκτός στοάς καταλαμβάνονται από μια σειρά δεντροστοιχίας. Η οπτική επαφή του συνόλου του αντικειμένου, λοιπόν, δεν είναι πάντοτε εφικτή ενώ η ομοιομορφία των μετώπων δεν συντελεί εύκολα στην περαιτέρω παρατήρηση του καθένα ξεχωριστά.

Το συνεχές μέτωπο των αντικειμένων στα 2/3 του μετώπου αντιτίθεται στην ασυνεχή εναλλαγή των δομών τους στην ισόγεια στάθμη. Η μεταξύ των δομών ανομοιογένεια, όπως προκύπτει από την εν σειρά κατάταξη διαφορετικών αντικειμένων, συνθέτει

το σταθερό «άμορφο και ασχημάτιστο» όριο των εκατέρωθεν μετώπων του άξονα-ταυτόχρονα ορίζει τον δομικό χώρο του ενδιάμεσου κενού, δηλαδή εκείνο το πεδίο δυνατοτήτων για την δράση και την κίνηση του υποκειμένου. Η διαφοροποίηση των δομών στο ισόγειο συμβάλει στην διαρκή μετατόπιση της κατεύθυνσης του υποκειμένου. Καθώς αναπτύσσει την κίνηση του στον χώρο, καθοδηγείται από το εν συνεχεία ανάπτυγμα της εναλλαγής των δομών, ενώ αυτές λειτουργούν ως εμπόδιο του σώματος και της όρασης του. Η όραση εδώ είναι άμεσα συσχετισμένη με την κάτοψη της ενότητας δηλαδή τον τρόπο που αυτή υποβάλει στο σώμα να κινηθεί, και τις δυνατότητες που αυτή παρέχει για την χρησιμότητα του χώρου της Πατησίων. Η σχέση υποκειμένου – αντικειμένου λοιπόν αναζητείται στην ισόγεια στάθμη του άξονα δηλαδή στο περιορισμένο ορατό κομμάτι της οδού, αυτό της στάθμης του ματιού του υποκειμένου.

3.3.2 ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ- ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ-ΘΡΑΥΣΜΑ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ (ΚΑΤΑ)-ΣΤΡΟΦΩΝ

ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ - ΔΟΜΟΘΕΣΙΑ

Η ιστορική εξέλιξη αποκρυσταλλώνεται στα σταθερά αντικείμενα, ενώ αυτά διαμορφώνουν την σύγχρονη εικόνα και μορφή της ενότητας μεταξύ των οδών Αγίου Μελετίου – Γαλασίου στον άξονα της Πατησίων. Τα αντικείμενα αποτελούν θραύσματα εναπομείναντα στον χώρο, που αναδεικνύουν μέσω της μορφολογίας τους, την χρονική περίοδο εγκατάστασής τους. Η φαινομενικά άναρχη εικόνα του συνόλου της ενότητας, δεν αναδεικνύεται τόσο από την διαφορετικότητα των όψεων -καθώς τα αντικείμενα που κυριαρχούν είναι περίπου της ίδιας περιόδου με παρεμφερή χαρακτηριστικά, αλλά κυρίως από την διαφοροποίηση της δομοπλασίας στο ισόγειο των αντικειμένων. Αυτό προκύπτει από την διατήρηση της άναρχης ρυμοτομικής χάραξης των οικοπέδων και με την αντικατάσταση σε αυτά της υπάρχουσας δομής από νέα.

Ο αριθμός των οικοπέδων της Πατησίων είναι πεπερασμένος, η “δομοθεσία” αποκτά επομένως μια ουσιαστική αποτελεσματικότητα, ανεξάρτητα από τις αρχές ή τις μεθόδους από τις οποίες εμπνέεται. Στο επίπεδο της εξατομίκευσης, η

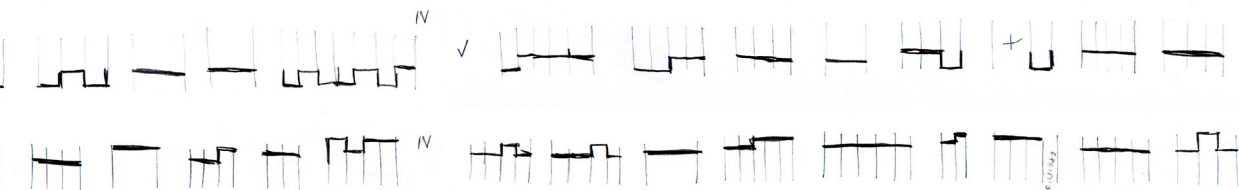
δομή του αντικειμένου κατέχει μια διακεκριμένη θέση, και υπάρχει μια ομολογία ανάμεσα στο σύστημα των δομών στο πλαίσιο κατηγοριών μεγαλύτερης κλίμακας. Το σύστημα της δομοθεσίας καθ' όλο το ανάπτυσμα της οδού, "δεν είναι παρά ένας κίναβος αυστηρός και ασυνεχής. Το σύστημα μπορεί να συνίσταται από τάξεις θέσεων, οπότε είναι αρκετό να υπάρχει ένα απόθεμα ελεύθερων θέσεων, αρκετών για να τοποθετηθούν τα παιδιά που γεννιούνται ή μπορεί να συνίστανται από τάξεις σχέσεων, όπου σημασία δεν έχουν «οι ατομικές δομές» (ως θέσεις που μπορεί να είναι γεμάτες ή άδειες) αλλά οι καθιερωμένες σχέσεις ανάμεσα στους πραγματικούς ή δυνάμει νεκρούς και τους πραγματικούς ή δυνάμει ζωντανούς".⁴³

⁴³ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.74

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ- ΡΥΘΜΙΚΟΤΗΤΑ

Το αντικείμενο λοιπόν εξαρτημένο των χαρακτηριστικών του οικοπέδου και της θέσης αυτού στον άξονα οργανώνει μια ιδιαίτερη αυτοτελή δομή. Η μεταξύ σχέση των δομών των αντικειμένων, όπως οργανώνονται σε ένα οικοδομικό τετράγωνο δημιουργούν συγκεκριμένες δομικές διατάξεις στον χώρο. Η ιδιότητα των διατάξεων είναι συναρτησίει των χαρακτηριστικών της, δηλαδή της επιμέρους δομοθεσίας των αντικειμένων της και των κανόνων που αυτά ορίζουν.

Έτσι, έχουμε τις εξής δομικές διατάξεις όπως προκύπτουν στα οικοδομικά τετράγωνα της Πατησίων:

Οι δομικές διατάξεις οργανώνονται από σύνολα αντικειμένων, που διακρίνονται σε δύο ευρύτερες ομάδες: είτε με κοινά δομικά χαρακτηριστικά, είτε οι δομές τους διαφοροποιούνται και εναλλάσσονται. Η επιμέρους διαφοροποίηση των δομικών διατάξεων εναπόκειται στο ποσοστό των δομών ανά οικοδομικό τετράγωνο, στην ρυθμικότητα εναλλαγής του κάθε είδους δομής και στις διαστάσεις του κάθε οικοπέδου δηλαδή στην επιφάνεια του πλήρους ή του κενού της δομής.

Από το αντικείμενο στον άξονα καταστροφών

Η σύνθεση των επιμέρους δομικών διατάξεων συντελούν στην δημιουργία του συστήματος της δομής της ισόγειας στάθμης της ενότητας της Πατησίων. Καθώς στην προηγούμενη ενότητα του δρόμου, η δομή ήταν αυστηρά γεωμετρική - δύο παράλληλες εκατέρωθεν αυτού ευθείες, σε αυτήν την ενότητα η δομή συντίθεται από ένα όριο ακανόνιστου σχήματος που διαφέρει από το ένα σημείο στο άλλο του ίδιου μετώπου αλλά και μεταξύ των εκατέρωθεν μετώπων του άξονα. Η περίπλοκη σχέση του πλήρους και του κενού των δομών διαμορφώνουν αντίστοιχα την σχέση του ενδιάμεσου χώρου του άξονα. Για παράδειγμα, σε μια επιμέρους χάραξη της

⁴⁴ Levi-Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήση, 1977, σ.69

⁴⁵ Thom Rene, Μαθηματικά πρότυπα της μορφογένεσης, Πνευματικός, 1990

τεθλασμένης γραμμής που εγκαθίσταται ένα σύνολο διατάξεων διαφορετικής δομής αντικειμένων, αυτά διαφοροποιούν το σημειακό πλάτος της χάραξης και ενισχύουν την πολυπλοκότητα του χώρου σε αυτήν. Τα αντικείμενα, λοιπόν, εν σειρά δημιουργούν μια φαινομενικά οργανική διάταξη με την εισχώρηση του κενού του δρόμου σε αυτά ή τον αποκλεισμό του. Ο ενδιάμεσος χώρος της Πατησίων διαφοροποιείται τόσο από την κάθε δομή του αντικειμένου, όσο και από την διάταξη που συνθέτουν σε κάθε οικοδομικό τετράγωνο αλλά και το σημείο που αυτά βρίσκονται στην τεθλασμένη γραμμή της οδού. Δημιουργείται, λοιπόν, η πολυσύνθετη και πολύμορφη δομή του ενδιάμεσου κενού της Πατησίων.

Η ανάπτυξη του χώρου της Πατησίων έχοντας το «σύννεφο» θραυσμάτων-δομών-θέσεων, λειτουργεί με την «λογική» του καλειδοσκοπίου: το όργανο που περιέχει επίσης θρύψαλα και θραύσματα, με τα οποία επιτυγχάνονται δομικές διατάξεις. *“Μέσα στο καλειδοσκόπιο δημιουργείται ένα ον εκ νέου τύπου που συνίστανται σε διατάξεις, που με το παιχνίδι των αντικατοπτρισμών τα είδωλα ισοδυναμούν με τα αντικείμενα... αυτές οι διατάξεις ενεργοποιούν δυνατότητες των οποίων ο αριθμός, αν και πολύ μεγάλος, δεν είναι απερίοριστος: περιορίζεται από την περιστροφή του οργάνου, δηλαδή από την σύμπτωση τυχαίου περιστατικού, και από έναν νόμο, τον νόμο που διέπει η κατασκευή του καλειδοσκοπίου”.*⁴⁴

Η σύγχρονη εικόνα της σταθερής δομής της Πατησίων, είναι το παροντικό πάγωμα της θέσης του “καλειδοσκοπίου”- δηλαδή μια τυχαία δομική διάταξη από αυτές που μπορεί να τον μορφοποιήσουν. Όμως, η παροντική χαρακτηριστική δομή της Πατησίων προεικονίζει μια διαδικασία που βρίσκεται ακόμη καθ’ οδών. Τυχαία περιστατικά- ιστορικών συμβάντων και νόμοι που ορίζονται από την λειτουργία της “φυσικής” εξέλιξης του άξονα, συλλειτουργούν με τις εσωτερικές δυναμικές καταστροφές του συστήματος – δηλαδή τις συνεχόμενες μεταβολές της δομικής αναδιάρθρωσης του που είναι αναπόφευκτες από την δράση των υποκειμένων σε αυτόν. Η διάταξη αυτή, λοιπόν, δεν εξασφαλίζει την μόνιμη διατήρηση της μορφής και την σταθερότητα του δομικού χώρου του άξονα. Αναπάντεχα, με την αντικατάσταση ενός αντικείμενου από κάποιο άλλο, η μεταβολή δεν περιορίζεται στο οικόπεδο που υφίστανται, αλλά επιδρά ευρύτερα με την καταστροφή του δομικού κενού του ενδιάμεσου χώρου της Πατησίων.

3.3.3 ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ- Η ΑΛΛΙΩΣ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ

Ο όρος καταστροφή εκφράζει κάθε βίαιη ρήξη που επιτρέπει σε ένα σύστημα να επιζήσει, ενώ κανονικά θα όφειλε να πάψει να υπάρχει. Η καταστροφή εκφράζεται έτσι ως ελιγμός επιβίωσης ενός συστήματος που εγκαταλείπει την ομαλή του χαρακτηριστική, επιβίωση που συντελείται κάθε φορά με άλλη μορφή προκαλώντας μορφογένεση. Κάθε μορφολογία προκύπτει από μια διένεξη, μια σύγκρουση, διαδικασία που εντάσσεται στην εξάλειψη και δημιουργία μορφών-τη μορφογένεση. Η απόπειρα της συνίστανται στο να εξηγήσει το ξεπήγασμα του διακριτού στοιχείου σε ένα συνεχές περιβάλλον ως μορφογένεση, την εμφάνιση ασυνεχειών εκεί όπου τα πράγματα έχουν μια συνέχεια, μια ομαλότητα. Ο όρος καταστροφή είναι λοιπόν συνώνυμος με τον όρο ασυνέχεια, αλλά χρησιμοποιείται για να δοθεί η ιδέα μιας δυναμικής που υπολανθάνει στα φαινόμενα.⁴⁵ Στο σύστημα της Πατησίων, λοιπόν, εγκλείεται ένα δυναμικό δομικών αντικειμένων και βάσει

αυτού γίνονται οι διεργασίες και οι “καταστροφικές” μεταβολές του συστήματος. Η μορφή του άξονα, στηρίζεται σε δομές προικισμένες με την ιδιότητα της δομικής ευστάθειας. Αλλά τι συνέβη απέναντι στις αδιάκοπες διαταραχές που προσβάλλουν εσωτερικά το σύστημα και ποια είναι τα στοιχεία που συντελούν στην “καταστροφή” του;

⁴⁶ Η κατεδάφιση του έγινε το 2016, ενώ η διατήρηση της δομής του ισόγειου καταστήματος προέκυψε από την παρεμβολή της ομάδας Monumenta.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η δομή των σταθερών αντικειμένων της Πατησίων δεν μεταβάλλεται με τέτοια συχνότητα που να είναι διακριτή η “καταστροφή” του δομικού του χώρου. Η ιδιότητα της σταθερότητας της δομής του άξονα είναι άμεσα συνδεδεμένη με την σταθερότητα των επιμέρους δομών. Παρόλα αυτά δύο σχετικά πρόσφατα παραδείγματα συναντάμε σε αυτήν την ενότητα, όπου μετέβαλλαν σημαντικά το δομικό κενό. Στην συμβολή των οδών Πατησίων 298 και Γρηγοροβίου 2, η κατεδάφιση ενός νεοκλασικού της ώριμης περιόδου συντέλεσε στην δημιουργία ενός κενού οικοπέδου. Ταυτόχρονα η διατήρηση της δομής της όψης του ισόγειου καταστήματος αποτελεί ένα όριο της κίνησης, αλλά διάτρητο και διαπερατό.⁴⁶ Ακόμα, στην οδό Πατησίων 290, το κενό οικόπεδο πήρε την χρήση ιδιωτικού κέντρου υγείας. Η δομή του κτιρίου ακολουθεί το συνεχές μέτωπο των κτιρίων με την παρουσία στοάς στο ισόγειο. Η μεταβολή όμως δεν περιορίστηκε στο οικόπεδο καθεαυτό, αλλά επήλθε με την απομάκρυνση του τοίχου του γειτνιαζόντος αντικειμένου, όπου διέκοπτε κάθετα την κίνηση της συνεχούς στοάς στα νότια του οικοδομικού τετραγώνου.

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΔΟΜΩΝ

Για την “καταστροφή” του ενδιάμεσου χώρου του άξονα δεν προϋποθέτεται η απαραίτητη δομική μεταβολή της σχέσης κενού- πλήρους. Η “εξ επαφής σύγκρουση” των γειτνιαζόντων σταθερών δομικών αντικειμένων, όπως αυτή διακρίνεται στο σημείο καμπίς τους με την ασυνέχεια των επιμέρους στοιχείων των μορφών τους, συντελεί στην δημιουργία γέννησης νέων μορφών-τέτοιων που αναδεικνύουν την “καταστροφή” του. Ανάλογα τα δομικά χαρακτηριστικά των γειτνιαζόντων αντικειμένων, η μεταξύ τους σχέση διαμορφώνεται στο σημείο καμπίς με την δημιουργία σημειακής ή επιφανειακής νέας δομής.

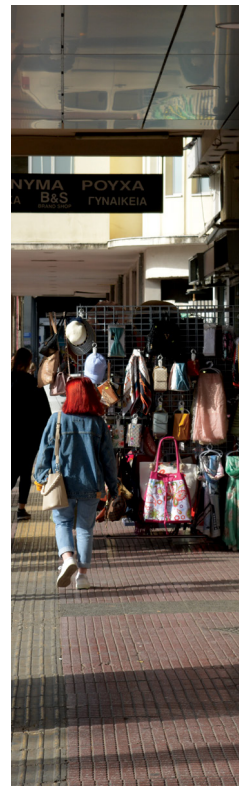
Οι στοές εν συνεχεία συνθέτουν μεταξύ των δύο αντικειμένων μια διπλή κολώνα που προκύπτει από τις επιμέρους δομές. Σε αυτήν διαφαίνεται η άνιση στάθμη των κτιρίων ήδη από την μεταβολή του ύψους της στοάς του κάθε αντικειμένου. Στην συμβολή της με του ορόφους, η συνθήκη αυτή διαπερνά και στους συνεχείς εξώστες του αντικειμένου, όπου παρεκκλίνουν μεταξύ τους. Τόσο οι διαστάσεις και η υλικότητα της κάθε δομής της κολώνας (το υλικό, η υφή, το χρώμα)(πέτρινος τοίχος), όσο και οι επιπλέον προσθέσεις εφήμερων αρχιτεκτονικών μορφών σε αυτές (αφίσες, επιγραφές, εξοπλισμός αντικειμένου) συντελούν σε ένα κολλάζ θραυσμάτων αντικειμένων· ή αλλιώς μια νέα αυτόνομη αρχιτεκτονική δομή που αποκόπτεται από το κάθε αντικείμενο ξεχωριστά, και μεταλλάσσει ενισχυτικά το σύστημα του δομικού χώρου. Η ίδια συνθήκη μορφογένεσης σημειακής δομής, συμβαίνει και στα αντικείμενα εν συνεχεία χωρίς στοά.

Από την άλλη, όταν οι δομές των γειτνιαζόντων αντικειμένων είναι μετατοπισμένες μεταξύ τους (δηλαδή ο δομικός χώρος εναλλάσσεται στις κατηγορίες: πλήρες-

κενό, κενό – μετατοπισμένο κενό, πλήρες- μετατοπισμένο πλήρες) στο σημείο καμπής δημιουργείται μια επιφάνεια. Η επιφάνεια αυτή αποτελεί ένα χωρικό όριο που συχνά “διεκδικείται” από τις χρήσεις των καταστημάτων των, εκατέρωθεν σε αυτό, αντικειμένων. Έτσι, η μορφοποίηση του με την προσθήκη εφήμερων ή σταθερών αρχιτεκτονικών μορφών, έχει άμεση σχέση από το είδος χρήσης των εκατέρωθεν καταστημάτων του ισογείου ή και την απουσία κάποιας χρήσης σε αυτά. Η επιφάνεια συχνά, αποτελεί την συνέχεια της βιτρίνας του καταστήματος που βρίσκεται στην στοά, με την εγκατάσταση μιας σταθερής γυάλινης δομής που εκτίθενται εντός αυτής τα προϊόντα. Ακόμα αν απουσιάζει η σταθερή δομή, στη γωνία του δομικού κενού που δημιουργείται από τις δομές, τοποθετούνται τα προϊόντα της κάθε χρήσης καθώς επίσης την επιφάνεια καταλαμβάνει η επιγραφή της ονομασίας του καταστήματος εντός στοάς. Όταν όμως το κατάστημα στην στοά είναι κλειστό, η γωνία συχνά εκμεταλλεύεται από την χρήση του καταστήματος που βρίσκεται στο μετατοπισμένο από αυτήν αντικείμενο. Επιπλέον, εφήμερες αρχιτεκτονικές μορφές (γκράφιτι, αφίσες, κ.α.) εγκαθίστανται στην επιφάνεια, ανεξάρτητα της χρήσης των ισογείων καταστημάτων. Έτσι, έχουμε το σημειακό όριο να αποτελεί μια ιδιαίτερη συνθήκη μορφογένεσης άμεσα συσχετισμένο με τις δομές των αντικειμένων, ενώ το επιφανειακό όριο λειτουργεί επίσης ως στοιχείο μορφογένεσης εξαρτημένο της χρησιμότητας των γειτνιαζόντων δομών.

Μια άλλη περίπτωση μορφογένεσης, που προκύπτει άμεσα από την χρήση του χώρου των καταστημάτων, συντελείται στις δομές των σταθερών αντικειμένων που είναι εν συνεχεία ίδιες και σε εισχώρηση από την ρυμοτομική γραμμή. Στην ενδιάμεση δομή εντός της συνεχόμενης στοάς διακρίνεται η κατάληψη του κενού της χώρας από την χρήση του καταστήματος, τοποθετώντας σε αυτήν τον λειτουργικό εξοπλισμό (τραπέζο-καθίσματα) όταν πρόκειται για εστίαση, ή βοηθητικά αντικείμενα για την προβολή των προϊόντων όταν πρόκειται για εμπορική χρήση. Επίσης, τα προϊόντα συχνά καταλαμβάνουν την όψη της στοάς αλλά και το σύνολο της κάτοψης της, με αποτέλεσμα να συντελούν επίσης σε εμπόδια της κίνησης και να δημιουργούν επιπλέον συστροφές και προσανατολισμούς στον ενδιάμεσο κενό χώρο της Πατησίων. Δημιουργείται λοιπόν ένας διάδρομος που ορίζεται από τις εφήμερες δομές του άξονα, μετατοπισμένος από την μια δομή στην άλλη, ενώ αυτή παραλλάσσεται κατά την διάρκεια της ημέρας καθώς με το κλείσιμο του καταστήματος οι εφήμερες δομές αφαιρούνται και τοποθετούνται άλλες σε άλλα σημεία του άξονα. Παρόλα αυτά διακρίνεται σε αυτήν την κατηγορία, μερικές φορές η στοά να οριοθετείται και να απομονώνεται από σταθερές δομές (γυάλινα πετάσματα, μόνιμες τέντες, φυτεμένες γλάστρες), που δεν μεταβάλλονται στον χρόνο και ρυθμίζουν εξίσου σημαντικά την κίνηση στο εσωτερικό της Πατησίων.

Τέλος, θραύσματα δομικών αντικειμένων αποτελούν και τα αντικείμενα του αστικού εξοπλισμού στον ενδιάμεσο χώρο της οδού. Οι κάδοι απορριμμάτων, οι καλώδιο-κατανεμητές, οι πλάκες πεζοδρομίου και τα μεταλλικά στοιχεία οριοθέτησης της ζώνης του, τα φωτιστικά του δρόμου, οι τηλεφωνικοί θάλαμοι, τα περίπτερα, οι κολώνες ηλεκτροδότησης, τα καλώδια των τρόλεϊ κ.α. αποτελούν επιμέρους σταθερές δομές που συνθέτουν τον χώρο της Πατησίων. Κάποια από αυτά βρίσκονται σε χρήση, ενώ άλλα απλώς διατηρούνται οι μορφές τους και έχουν παραμείνει στον ιστό της Πατησίων. Είναι δομικά στοιχεία διαφόρων αναγκών εξυπηρέτησης, ανάλογα της χρονικής περιόδου εγκατάστασής τους. Με την διατήρησή τους και την αυξητική τάση τους με νέα αντίστοιχα δομικά στοιχεία, ενισχύουν στην πληθωρικότητα των ειδών των δομικών μορφών στον άξονα.

Στον άξονα της Πατησίων, λοιπόν, υπάρχουν διάφορα επίπεδα δομικών αντικειμένων, σταθερών και μεταβλητών στο χρόνο και τον χώρο. Καθώς διακρίνεται μια έντονη εναλλαγή και ετερότητα της δομής του κάθε αντικειμένου, αυτό έχει ως αποτέλεσμα η μεταξύ τους πολυπλοκότητα ανάπτυξης στον χώρο, να συντελεί στην διαφοροποίηση του ενδιάμεσου χώρου της Πατησίων σε κάθε σημείο της οδού. Ενώ η ιδιότητα της δομής του καθενός αντικειμένου είναι συνάρτηση των χαρακτηριστικών του (μορφή, χρήση, λειτουργία), η δομοθεσία και οι διατάξεις που οργανώνουν, διαπλέκουν την μεταξύ των διαφόρων δομικών διατάξεων σχέση στον χώρο της οδού. Το συσσωμάτωμα των δομικών διατάξεων, όπως αυτές συγκρούονται, αλληλεπικαλύπτονται και συλλειτουργούν, οργανώνει και μορφοποιεί την δομή της οδού, ενώ η ίδια η συνθήκη διαπλοκής τους γεννάς νέες μορφές στον άξονα. Όσο οι δομικές διατάξεις είναι ασυνεχείς, τόσο η δυναμική του δομικού χώρου της ενισχύεται και η μορφογένεση λαμβάνει χώρα σε αυτόν. Οι νέες εσωτερικές δομές μεταβάλλουν, παραποιούν και "καταστρέφουν" τον άξονα. Με την καταστροφή του ανασυσταίνεται διαρκώς η μορφή, η εικόνα του και ο χώρος του, με την μεταβολή του δομικού κενού και πλήρους των δομών. Έτσι, η ιδιότητα της δομής του άξονα, δίνεται ανεξάρτητα από κανόνες, απομακρυσμένους από τα χαρακτηριστικά των επιμέρους δομικών αντικειμένων, αλλά άμεσα συσχετισμένη με την αναπτυγμένη πολυπλοκότητα που αυτά συνθέτουν τον χώρο του. Η δομή του λειτουργεί εξίσου αυτόνομα στον χώρο. Ο άξονας της Πατησίων διαρκώς καταστρέφεται, μορφοποιείται, αναδομείται εκ των έσω, συμβάλλοντας στην επιβίωση του συστήματός του.

⁴⁷ Η κατεύθυνση του άξονα της Πατησίων έχει δύο κατευθύνσεις βορρά - νότου και αντίστροφα. Εδώ όμως ο προσανατολισμός είναι άμεσα συσχετισμένος με την εμπειρική κίνηση του υποκειμένου που διατυπώνεται διαφορετικά ανάλογα την μεριά του δρόμου που βρίσκεται (ανατολή-δύση) και την κατεύθυνση στον άξονα (βορρά - νότο).

⁴⁸ Κολοκυθά-Αντωνάκης Σουζάνα, Ο Λαβυρίνθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, ΑΠΘ, 1998, σ.69-71

⁴⁹ Στο ίδιο, σ.66-67

⁵⁰ De Certeau Michel, Επιπλώνοντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.286

⁵¹ Στο ίδιο, σ.286-287

⁵² Στο ίδιο, σ.287

3.3.4 ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΞΟΝΑ- ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΟΔΟΣ-ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ - [ΑΜΦΙΣΗΜΙΑ]

Η γωνία που σχηματίζουν οι δύο τεμνόμενοι άξονες των οδών Αγίου Μελετίου και Πατησίων (και αντίστοιχα οι άξονες Γαλασίου και Πατησίων), με την σταδιακή μείωση του πλάτους και της τομής της οδού, σηματοδοτεί την είσοδο του υποκειμένου στο εσωτερικό του αντικειμένου, δηλαδή στην κλειστή χωρική ενότητα- ή την δαιδαλώδη δομή της Πατησίων. Η περιπλάνηση του υποκειμένου, δεσμευμένη από τον περιορισμό της κίνησης του στο πεζοδρόμιο, εμφανίζει τις δυνατότητες του χώρου σε τέσσερις διαφορετικούς "προσανατολισμούς": δύο κινήσεις εκατέρωθεν του δρόμου προς ίδια κατεύθυνση, και άλλες δύο πάλι εκατέρωθεν στην αντίθετη κατεύθυνση από την προηγούμενη.⁴⁷ Το φαινομενικό χάος των δομικών διατάξεων συνθέτει ένα πολύπλοκο σύστημα χωρικών ορίων και δομικών κενών. Ο προσανατολισμός στις τέσσερις κατευθύνσεις, λοιπόν, δημιουργεί διαφορετικές χωρικές στην καθεμιά. Η κατεύθυνση (βορρά-νότο) και η πλευρά (ανατολικά ή δυτικά του άξονα) που βρίσκεται το υποκείμενο επηρεάζει την εμπειρία του στον χώρο.

ΔΙΑΒΑΣΗ-ΚΙΝΗΣΗ- ΔΟΜΙΚΟ ΚΕΝΟ "ΛΑΒΥΡΙΝΘΟΥ"

Καθώς το υποκείμενο διαβαίνει στο εσώκλειστο σύστημα της δομής της Πατησίων, το ενδιάμεσο κενό "με όλες τις πολυπλοκότητες του, παρεμβάλλεται ορίζοντας διαδρομές, αναδιπλώσεις, δρόμους που ελίσσονται, ή κλίμακες που ξεδιπλώνονται στο χώρο, συνδέοντας διαφορετικά επίπεδα"⁴⁸ "Το ενδιάμεσο, μετριέται και μετράει, τα βήματα, τις πολυπλοκότητες του λαβυρίνθου, τον τρόπο αλλά και την έκπληξη, το κρύψιμο και το φανέρωμα, τον φόβο αλλά και την κρυφή γοητεία των εμποδίων".⁴⁹ Η κίνηση του σώματος και του βλέμματος, είναι η γενέτειρα του κάθε λαβυρίνθου. Η κίνηση είναι ο "ενδείκτης" του σώματος μέσα στον χώρο. Οργανώνει, διασχίζει, διανύει και συνδέει τα διαφορετικά σημεία, τις θέσεις, τις δομές και τους χώρους. Διασταυρώνει τα σταθερά αντικείμενα και "ζωογονείται κατά κάποιο τρόπο από το σύνολο των κινήσεων που εκτυλίσσονται στα όριά του"⁵⁰ Η τέλεση της κίνησης του υποκειμένου στο εσωτερικό του αντικειμένου, προσανατολίζει τον χώρο, τον "εγχρονίζει" "και τον οδηγεί να λειτουργήσει ως πολυδύναμη ένσητα αποτελούμενη από συγκρουσιακά προγράμματα ή συμβολικές εγγυήτες".⁵¹ Ο ενδιάμεσος χώρος της ενότητας "συλλαμβάνεται στην αμφισημία μιας πραγμάτωσης, μεταβάλλεται σ' έναν όρο που υπάγεται σε πολλαπλές συμβάσεις, τοποθετείται ως το ενέργημα ενός παρόντος (ή ενός χρόνου) και τροποποιείται από τους μετασχηματισμούς που οφείλονται σε διαδοχικές γεινιάσεις".⁵² Η κίνηση επομένως, μετασχηματίζει τις μεταβαλλόμενες σχέσεις των αντικειμένων, πολλαπλασιάζει και γεννά αδιάκοπα χώρους και δομές, με την επιταχυνόμενη διαδοχικότητα της ενέργειας της. Η ενέργεια της κίνησης συντελεί στην "καταστροφή" της σχέσης- δηλαδή στην ανανέωση της δυναμική της εγγυήτας του υποκειμένου με το αντικείμενο.

ΔΟΜΙΚΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑ ΑΤΥΧΗΜΑ - ΡΥΘΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΙΝΗΣΗΣ - [ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ]

Η σχέση του δομικού κενού με το δομικό πλήρες οργανώνει τις *“λαβυρινθώδεις διαδρομές, που παλινδρομούν ανάμεσα στη καθημερινή ζωή και στην ιστορία των χώρων και των ανθρώπων”*.⁵³ Η φαινομενικά ασχημάτιστη επεξεργασία των ορίων του ισογείου εκατέρωθεν του άξονα είναι άμεσα συνυφασμένη με την διαφοροποίηση των επιμέρους δομικών διατάξεων που βρίσκονται διαρκώς εν εξέλιξη. Ο χώρος *“δεν έχει ούτε τη μονοσημία ούτε τη σταθερότητα ενός «ιδιού»”*.⁵⁴ Το ασυνεχές σημειακά μεταβαλλόμενο όριο⁵⁵ που συντίθεται, τόσο από τις σταθερές και τις εφήμερες δομικές διατάξεις του χώρου, όσο και η ασυνέχεια των διαρθρωμένων επιφανειών, των υλικωτήτων και των επιπέδων των δομών, πρόκειται για εμπόδια, που υπαινίσσονται απρόβλεπτες διατάξεις, με κάποιο κρυφό σύστημα οργάνωσης. Τα εμπόδια είναι το αδιαπέραστο στοιχείο του χώρου που προκαλεί την διακοπή και την αντίσταση του βλέμματος και της κίνησης του υποκειμένου. Αυτά μεταθέτουν την έννοια της προσκόλλησης, της στάσης και της διακοπής της κίνησης στον χώρο. Η συνέχιση της διαδρομής, *“απαιτεί συνεχή εγρήγορση, κατά την διάσχιση του και τη διαδρομή ανάμεσα στους διαδοχικούς χώρους”*.⁵⁶ Επίσης, τα εμπόδια συντελούν στην καθυστέρηση του χρόνου, την χρονοτριβή της κίνησης και της διαδρομής, άρα και την παραμονή του βλέμματος σε αυτό και την στάση του σώματος. Ο χρόνος των εμποδίων, δημιουργεί την καθυστέρηση και την εγρήγορση του χρόνου διάβασης, ενώ ταυτόχρονα η ρυθμικότητα της κίνησης δεν είναι ούτε σταθερή ούτε γραμμική· ο στιγμιαίος χρόνος της διάβασης στο κάθε σημείο της Πατησίων, συντελείται με αραιώσεις και εντάσεις της κίνησης στον χώρο, άμεσα συνυφασμένος με τον κανόνα των δομών-εμποδίων. Τα εμπόδια των δομικών διατάξεων, λοιπόν, οδηγούν στην διαύγεια του βλέμματος, στην ανάγνωση των αντικειμένων και την αρχιεπιθέτηση της διαδρομής μέσω των ίδιων των δομών.

ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΟΠΤΙΚΕΣ ΦΥΓΕΣ-ΟΠΤΙΚΗ ΔΙΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΧΑΟΥΣ-ΑΠΟΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ- [ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ]

Το υποκείμενο διαβαίνει στο εσωτερικό της δομής της Πατησίων (του άξονα «καταστροφών»), όπου αυτή συντίθεται με την αλληλεπικαλυπτόμενη ή εναλλάξιμη πολυπλοκότητα των δομικών διατάξεων, την ποικιλία των χωρικοτήτων που αυτές δημιουργούν, και το παιχνίδι κενού-πλήρους που συμβαίνει στα εκατέρωθεν σταθερά μέτωπα. Οι καταστροφές που διενεργούνται στο εσωτερικό της δομής της Πατησίων, συντελούν σε συνεχείς μεταβολές του προσανατολισμού της κίνησης του κατά την διάβαση στο ενδιάμεσο κενό. Με την αμφισβήτηση και την προσπέραση του αντιστεκόμενου εμποδίου, επέρχεται η (κατά)στροφή της κίνησης και του βλέμματος του υποκειμένου. Το εμπόδιο συντελεί στην μεταβολή της κατεύθυνσης του· ενώ η διαρκής σύγκρουση με τα εμπόδια των αντικειμένων όπως τοποθετούνται στον χώρο της Πατησίων, ορίζουν το συνεχές της συνθήκης αυτής. Η αλλαγή του προσανατολισμού του δεν προκύπτει από τον προσδιορισμό της θέσης του σε σχέση με το σύνολο της Πατησίων (τοπολογική), αλλά από μία ξεκάθαρα τοπική σχέση με τον χώρο της· άμεσα προερχόμενη και συνδεδεμένη με τα εμπόδια των δομικών διατάξεων της. Καθώς, λοιπόν, για την ολοκλήρωση της διαδρομής σε αυτήν την χωρική ενότητα, επιτελούνται τέσσερις βασικές κατευθύνσεις, εδώ

⁵³ Κολοκυθά-Αντωνακάκη Σουζάνα, Ο Λαβύρινθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, ΑΠΘ, 1998, σ.69

⁵⁴ De Certeau Michel, Επινόωντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.287

⁵⁵ Η αναφορά στην πολυπλοκότητα της μεταβολής του ορίου δεν περιορίζεται μονάχα στο επίπεδο της κάτοψης του χώρου, αλλά αναφέρεται στις τρεις διαστάσεις και στον τρόπο βίωσης μέσα στον χρόνο. Η εναλλαγή του πλάτους του δρόμου, οι ανισοσταθμίες του ύψους της στοάς, η στενότητα του χώρου και η περικλειστή κατά βάση χωρική ενότητα της οδού καθιστούν το μυστήριο του χώρου στο εσωτερικό της και της διαδρομής σε αυτόν.

⁵⁶ Κολοκυθά-Αντωνακάκη Σουζάνα, Ο Λαβύρινθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, ΑΠΘ, 1998, σ.67

⁵⁷ Κολοκυθά-Αντωνάκη Σουζάνα, Ο Λαβύρινθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, ΑΠΘ, 1998, σ.69-71

⁵⁸ Μιχαήλ Α. Παναγιώτης, Αισθητική Θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης, Αθήνα: Τύποις Πυρσού, 1946

διακρίνεται πως σε κάθε μια από αυτές, η κατεύθυνση επιμερίζεται σε πολλαπλούς προσανατολισμούς εσωτερικά της δομής. Έτσι, η κατεύθυνση του αλλάζει από σημείο σε σημείο, σύμφωνα με την βασική κατεύθυνση και τα εμπόδια που συναντά σε αυτήν - "προσανατολίζεται" δηλαδή σύμφωνα με τον κανόνα των δομών. Δημιουργούνται επομένως αντίστοιχα διατάξεις προσανατολισμού της κίνησης, όπως οι διατάξεις των δομικών κενών και πλήρων, οι οποίες φυσικά δεν μπορούν να αποτυπωθούν, καθώς δεν αφήνουν το ίχνος τους στον χώρο, καθώς επίσης συχνά έχουν αρκετές αποκλίσεις σύμφωνα το σκοπό του κάθε υποκειμένου.

Η συνεχόμενη μεταβολή της κατεύθυνσης του σώματος καθιστά την ταυτόχρονη μεταβολή της οπτικής φυγής του βλέμματος του υποκειμένου. Η διαρκής στροφική κίνηση του, συντελεί στην δημιουργία πολλαπλών οπτικών φυγών προς πάσα κατεύθυνση και σημείο του χώρου. Η όραση δεν περιορίζεται σε ένα μοναδικό κέντρο κατεύθυνσης του βλέμματος, με αυτό να διαφεύγει, αλλά δημιουργούνται πολλαπλές κεντρικότητες κατεύθυνσης του, με το βλέμμα να περιορίζεται και να προσκολλάται- δηλαδή να παραμένει στον χώρο των εμποδίων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός της κλειστότητας του δομικού συστήματος της αλληλοσυσχέτισης της Πατησίων, όπου οι διάφορες οπτικές φυγές αντίστοιχα σταματούν από τις δομικές διατάξεις όπως αυτές έχουν διανεμηθεί και εδραιωθεί στον χώρο. Η πολλαπλότητα των οπτικών φυγών είναι λοιπόν, άμεσα συσχετισμένη με τον βασικό προσανατολισμό στον άξονα, καθώς αυτές διαφοροποιούνται από την αλληλουχία των δομών στην κάθε μια κατεύθυνση. Η ίδια η αποτελεσματικότητα της ασυνεχούς αλληλουχίας των αντικειμένων και της κατανομής τους στον χώρο είναι που αναγάζει στο υποκείμενο τον προβληματισμό της αλληλοσυσχέτισης του με τον χώρο των δομών των αντικειμένων της Πατησίων, μέσω της πολλαπλότητας της κατεύθυνσης του βλέμματος. Τα εμπόδια λειτουργούν ως "ερωτήσεις" και στοιχεία αμφισβήτησης. Με την προσπέραση ενός εμποδίου, το βλέμμα πέφτει στο επόμενο εμπόδιο του χώρου, συντελώντας στο διαρκές της αντίστασης και της ενεργοποίησης του βλέμματος, της αμφισβήτησης τους και της παρατήρησης τους. Η διαδικασία συνδιαλλαγής με αυτά επαναλαμβάνεται δυναμικά σε όλο το ανάπτυγμα του άξονα.

Η ιδιότητα της δομής της Πατησίων, είναι αυτή που οδηγεί στην συνεχή διεργασία της «καταστροφής» του βλέμματος ενώ αφήνει το προσοδοφόρο έδαφος στην κινητική αφήγηση του χρόνου και του χώρου. Η αλληλοεπικάλυψη των εμποδίων, με τις αραιώσεις και πυκνώσεις των κοινών ή μη χαρακτηριστικών τους, έχει *"το χαρακτηριστικό της υπερεπίθεσης, όπου η μια μορφή τίθεται υπεράνω της άλλης με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται το βάθος, η προοπτική, αυτός ο τρόπος αναπαράστασης, υπαινίσσεται το κενό, τον ενδιάμεσο χώρο"*⁵⁷ Το τρισδιάστατο κολλάζ των δομών στον χώρο, λειτουργεί σε πολλά επίπεδα προοπτικά, "ο ορίζοντας γίνεται ασαφής και άυλος, το άμορφο του χώρου το αόρατο βάθος μας υποβάλλεται...". Το βλέμμα διοχετεύεται στο κενό και σταματά στο πλήρες. *"Οι εναλλασσόμενες αυτές προχωρήσεις και επιστροφές του βλέμματος γεννούν ένα ατέρμονο κύμα εντυπώσεων, και σμίγουν όλες μαζί στην εντύπωση ενός απείρου και ενιαίου χώρου"*⁵⁸.

Η σχέση λοιπόν αναπτύσσεται σε μια ατέρμονη διαδικασία συνάρθρωσης και μετασχηματισμού της κίνησης του σώματος και του βλέμματος με τα αντικείμενα της Πατησίων. Αυτή ανασυσταίνεται, ανασυνθέεται και επαναπροσδιορίζεται μέσω

της αντίστασης του ορατού· και το άγνωστο της διαδρομής με την σύγκρουση των εμποδίων μετατίθεται διαρκώς προς την ανάγνωση του. *“Το σύστημα είναι εκείνο που επιβάλλει κατά κύριο λόγο, «την ιδιότητα της δομής»- εκείνο που προϋποτίθεται είναι η γνώση του συστήματος”*. Το ασυνεχές εμπόδιο της δομής του άξονα, λοιπόν λειτουργεί ως το ξαφνικό, το απρόσμενο και το άγνωστο, το αναπάντεχο ως το δυναμικό στοιχείο που υπολανθάνει στα φαινόμενα. Είναι λοιπόν - ο εξωτερικός παράγοντας της σχέσης - το στοιχείο εκείνο που μετασχηματίζει την δράση του υποκειμένου φέρνοντας το σε επαφή με το ανοίκειο και το άλλο του αντικείμενου, όχι λόγω της ετεροχρονίας όπως αναφερθήκαμε στην προηγούμενη ενότητα, αλλά λόγω της διαρκούς στιγμιαίας μεταβολής του στον χώρο και της διφορούμενης σχέσης του με την δράση του υποκειμένου. Η δομή συγχρονίζεται με την δράση του υποκειμένου, η εμπειρία του στον χώρο καθίσταται πολυεπίπεδη, η αξία της διαδρομής εναπόκειται στο όριο και το εμπόδιο δεν παύει να είναι ουσιαστικό.

Το ασχημάτιστο, το απροσδιόριστο, το ανολοκλήρωτο του σχήματος, το φαινομενικά χαστικό του χώρου της Πατησίων λειτουργεί ως αυτό που δεν είναι γνώριμο, το απρόβλεπτο της κανονικότητας της διαδρομής, το Ξένο που τυγχάνει παρατήρησης. *“Βλέπουμε, λοιπόν, το ασχημάτιστο, αυτό που εμποδίζει την κατάταξη του, που αρνείται να παραδοθεί σε κατηγορία, περισσεύματα που δεν χωράνε που δεν βρίσκουν θέση στα γνωστά... Βλέπουμε, όσο είμαστε μέσα στον κόσμο του εμποδίου, όσο μένουμε στον κόσμο της έλλειψης- βλέπουμε, όσο κάτι σε αυτό που απασχολεί την όραση μας δεν φαίνεται ολόκληρο, όσο κάτι δεν φαίνεται καλά”*⁵⁹ Βλέπουμε όσο τα εμπόδια αυξάνουν, όταν επικρατεί το Ξένο και όσο καθυστερεί η οικειοποίηση του. Βλέπουμε εκεί που δεν υπάρχει προσανατολισμός και κατεύθυνση, όσο ο στόχος του βλέμματος δεν είναι συγκεκριμένος, όταν δεν έχουμε σκοπό. Βλέπουμε όσο είμαστε σε αβεβαιότητα, όσο αναβάλουμε και μεταθέτουμε σε αναμονή την αναζήτηση- την αναζήτηση του «εγώ» στο «άλλο».

Η ιστορία δεν διαφεύγει από το ανάπτυγμα της. Η ανεπτυγμένη πολυπλοκότητα του δαιδαλώδους χώρου αυτής της ενότητας της Πατησίων, δεν θα μπορούσε να έχει προκύψει από ένα μονάχα “σχεδιαστή”, παρά μόνο με την δυναμική και συγκρουσιακή συμβολή δημιουργίας στον χώρο πολλών υποκειμένων- ή από τον πολυμήχανο “Δαίδαλο”. *“Επιδεξιότητα-χειροτέχνημα - σφυρηλάτηση-επεξεργασία-τέχνασμα-παιχνίδι με την κίνηση, η διάσχιση και η κατάλυση των εμποδίων”*⁶⁰ και κάπου εκεί ανάμεσα ο νόμος του τυχαίου συνθέτουν τον χώρο της οδού. Η χωρική ενότητα του άξονα χαρακτηρίζεται από την σπασμωδική ασχημάτιστη και ασχεδίαστη ομοιογένεια- ομοιογένεια: που συγκροτείται μέσω της αδιάκοπης και ασυνεχούς ετερογένειας των επιμέρους στοιχείων- που συμβάλει στην συνεχή εσωτερική αυτοκαταστροφή του χώρου- που ενεργοποιεί τα θραύσματα σε καταστροφικές δομές - δομές που οδηγούν στην καταστροφή της κίνησης και του βλέμματος του υποκειμένου.

⁵⁹ Αντώνης Αριστείδης, Η ανασύσταση του βλέμματος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Α, ΑΠΘ, 1998, σ.88

⁶⁰ Κολοκυθά-Αντωνακάκη Σουζάνα, Ο Λαβύρινθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΟΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, ΑΠΘ, 1998, σ.64

ΚΑΤΩΦΛΙ

Β'

[ΠΑΥΣΗ]
[ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ]

ΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΟ “ΑΤΕΡΜΟΝΟ” ΠΛΗΡΕΣ

Οι τρεις πλατείες λειτουργούν ως τοπόσημα - αυτοαναφορικές κεντρικότητες του δομημένου συστήματος αλλά και σαν χωρικά συμβάντα του περίπλοκου και ασυνεχούς χώρου, καθώς εναλλάσσονται στις επιμέρους χαράξεις του άξονα, συντελώντας σε έναν κανόνα της ρυθμικότητας της κίνησης σε αυτόν. Επομένως είναι σημεία που προδίδουν την αίσθηση της τοπολογικής σχέσης του με τον χώρο στο εσωτερικό της οδού. Ταυτόχρονα, οι κάθετοι οδοί σε όλο το ανάπτυγμα λειτουργούν σαν ανοίγματα προς το εξωτερικό της χωρικής ενότητας. Πάλι σε αυτήν την περίπτωση προκύπτει η αίσθηση του τοπολογικού σημείου, όχι όμως λόγω της ρυθμικότητας τους, καθώς αυτή δεν ορίζεται από κάποιον κανόνα στον χώρο, αλλά μέσω της ονοματοθεσίας τους, η οποία εμπνέεται από εκείνη την ονοματοθεσία των ελληνικών νησιών. Αντίστοιχα λειτουργούν και οι στάσεις των μέσων μαζικής μεταφοράς. Και στις τρεις περιπτώσεις αυτά τα χωρικά χαρακτηριστικά συμβάλουν στον προσανατολισμό του υποκειμένου στον χώρο, λειτουργούν σαν στάσεις-ή παύσεις της κίνησης του ανάμεσα στα εμπόδια και οργανώνουν τις διαδρομές του σε αυτόν. Είναι εμπόδια όρια στο συνεχές του χώρου, όπου “οριοθετούν μεν, αλλά πάντα αμφίθυμα. Παιζουν διπλό παιχνίδι. Κάνουν το αντίθετο απ’ ό,τι λένε. Παραδίδουν τη θέση στον ξένο, δίνοντας παράλληλα την εντύπωση πως τον πετάνε έξω. Ή πάλι, όταν σημειώνουν μια παύση της κίνησης, η παύση αυτή δεν είναι σταθερή, παρά ακολουθεί τις παραλλαγές των συναντήσεων μεταξύ προγραμμάτων. Οι οροθεσίες είναι όρια μεταφέρσιμα και μεταφορές ορίων, είναι κι εκείνες μεταφοραί”⁶¹ Επομένως, υπαινίσσονται και λειτουργούν ως εξόδους ή φυγές της κλειστότητας της δομής, αντιστέκονται στην αβεβαιότητα του ανοίκειου, στην αμφισβημία της κατεύθυνσης, στην αντίσταση των εμποδίων και την αμφισβήτηση της περιπλοκότητας του χώρου των εμποδίων, όπου το υποκείμενο ερωτοτροπούσε με το ασυνεχές των αντικειμένων της οδού. Θα λέγαμε, λοιπόν, πως λειτουργούν σαν τον «μίτο»- το εργαλείο εκείνο για την διαφυγή από την κλειστή χωρική ενότητα.

Αν όμως το βλέμμα του υποκειμένου περιοριστεί στην ασφάλεια που του παρέχει το «εργαλείο», τότε η διάβαση εναπόκειται στην βοήθεια ενός χάρτη⁶² διαφυγής, δηλαδή στην ατέρμονη διαδικασία προσανατολισμού του και προσδιορισμού του σύμφωνα με τον προορισμό. Το υποκείμενο δηλαδή βρίσκεται στην αναζήτηση του σκοπού, παρακάμπτοντας την αξία της πορείας των εμποδίων - από την Αγίου Μελετίου μετατοπίζεται στην Γαλατσίου. Έτσι, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την σχέση του με την δομή του χώρου της Πατησίων, καθώς το βλέμμα περιορίζεται

Ε41. Πέρασμα, 2021

⁶¹De Certeau Michel, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική, ΣΜΙΛΗ, 2010, σ.306-307

⁶² Δες για την σχέση χάρτης/ διαδρομή, Στο ίδιο, σ. 286-303

στο γνώριμο, το προσδιορισμένο και το υπόλοιπό της οδού διαφεύγει. Ο "κανόνας" και η ρυθμικότητα προδικάζει την διαδικασία της περιπλάνησης και την ανάπτυξη της σχέσης. Η σχέση δεν αναπτύσσεται στον χώρο των εμποδίων, αλλά περιορίζεται στην αναμονή διαφυγής από αυτά, μεταθέτοντας το υποκείμενο εκτός του χώρου των υπαρχόντων αντικειμένων σε άλλα συστήματα. Υπάρχει ο κίνδυνος, το υποκείμενο να πέσει νεκρό από τον μινώταυρο- δηλαδή το αντικείμενο να του διαφύγει και η σχέση να καταστεί άνιση. Αντίθετα, οι έξοδοι διαφυγής- δηλαδή οι πλατείες - αντλούν την δυναμική της ιδιότητας τους στο γεγονός ότι το κενό του χώρου τους έρχεται σε αντίστιξη με το συνεχές περίπλοκο δομικό σύστημα των εμποδίων. Το "εργαλείο" δηλαδή μπορεί να είναι προσοδοφόρο στην διαχείριση του για την ανάπτυξη της σχέσης υποκειμένου- αντικειμένου, μονάχα με την ταυτόχρονη σχέση των δύο αυτών χωρικοτήτων. Έτσι, η αβεβαιότητα της συνδιαλλαγής με τα εμπόδια του χώρου επιφέρει το σκοπό. Η διαφυγή του είναι αποτελεσματική, το εμπόδιο έχει κατακτηθεί και ο σκοπός έχει επιτελεστεί. Το βλέμμα παραμένει ενεργό και η σχέση αντικειμένου-υποκειμένου, ουσιαστική.

ΚΑΤΩΦΛΙ

Γ

[ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ] [ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ – ΑΓΙΑΣ ΛΑΥΡΑΣ]

3.5.1 ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΟ ΚΕΝΟ

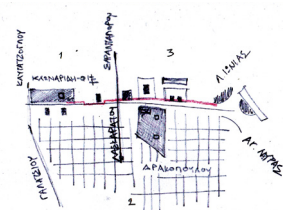
Η χάραξη του δρόμου της Πατησίων, στην χωρική ενότητα μεταξύ των κάθετων οδών Γαλατσίου/Καυτατζόγλου - Αγίας Λαύρας/ Λεωφόρου Ιωνίας, έχει μια ελαφρά καμπυλότητα προς τα δυτικά, με το μέγιστο σημείο της καμπύλης να βρίσκεται στο μέσο της απόστασης της οδού. Από το σημείο αυτό, κάθετα της Πατησίων διέρχεται η οδός Σαρανταπόρου (δυτικά) και η συνέχεια αυτής, οδός Λασκαράτου (ανατολικά), δημιουργώντας ένα ισχυρό όριο διακοπής τους συνεχούς μετώπου. Τα δύο πάρκα, Κλωναρίδη-Φιξ και Δρακοπούλου, βρίσκονται εκατέρωθεν του ισχυρού ορίου και καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση του μετώπου της οδού· με το πρώτο να γεινιάζει στην συμβολή των οδών Καυτατζόγλου-Πατησίων στα δυτικά της οδού, και το δεύτερο κοντά στην οδό Λασκαράτου ανατολικά της.

Η σταδιακή οικιστική ανάπτυξη της χωρικής ενότητας εκατέρωθεν του άξονα, διακρίνεται σε ένα βασικό τριμερή χωρισμό του συνόλου του δομημένου χώρου της, καθώς αυτό διαφαίνεται με την διαφοροποίηση των αντικειμένων που έχουν εγκατασταθεί σε καθεμία από τις υποενότητες. Η πρώτη υποενότητα βρίσκεται στην περιοχή μεταξύ των οδών Καυτατζόγλου και Σαρανταπόρου, όπου διακρίνεται μια εναλλαγή του πλήρους και του κενού των αντικειμένων της μεταξύ των δύο οικοδομικών τετράγωνων. Από την μια, τα αντικείμενα μεταξύ των κάθετων οδών Χάνεση και Ιακωβίδου, βρίσκονται σε υποχώρηση από την ρυμοτομική γραμμή, αφήνοντας στοά. Από την άλλη, στο σύνολο του οικοδομικού τετραγώνου μεταξύ των οδών Ιακωβίδου και Σαρανταπόρου, εγκαθίστανται αντικείμενα, με απουσία στοάς. Με την παρεμβολή ενός κενού οικοπέδου (οδό Πατησίων 327) και ενός κτιρίου του μεσοπολέμου (οδό Πατησίων 333) σε αυτό, το συνεχές όριο του μετώπου διακόπτεται και η κορυφογραμμή του εναλλάσσεται σύμφωνα με το ύψος του κάθε αντικείμενου· ενώ η ρυμοτομική τους γραμμή βρίσκεται εμπροσθεν των υπολοίπων με αποτέλεσμα το πλάτος του πεζοδρομίου να μεταβάλλεται. Η δεύτερη υποενότητα καταλαμβάνει όλο το ανατολικό μέτωπο της οδού, καθώς γεινιάζει με την εγχάραξη του ιδιωτικού συνοικισμού Κυπριάδου, με αυτόν να μην γίνεται σήμερα εύκολα αντιληπτός από την οδό Πατησίων. Τα αντικείμενα μεταξύ των οδών Γαλατσίου και Λασκαράτου δημιουργούν ένα συνεχές μέτωπο με στοά. Το ύψος της κορυφογραμμής του μετώπου εναλλάσσεται από την παρεμβολή κτιρίων χαμηλότερου ύψους, ενώ επίσης αυτό διακόπτεται από ένα κενό οικόπεδο.⁶³ Η στοά σταματά στην μεσοπολεμική πολυκατοικία που βρίσκεται στην συμβολή των οδών Πατησίων και Λασκαράτου. Στην συνέχεια της οδού Λασκαράτου μέχρι το τέλος της οδού Πατησίων, τα αντικείμενα δημιουργούν ένα αυστηρό συνεχές όριο στον ενδιάμεσο χώρο του άξονα, καθώς η εισχώρηση του όγκου στο ισόγειο δεν συμβαίνει. Επίσης, η κορυφογραμμή του μετώπου στο σύνολο της παραμένει σταθερή σε ύψος, με την απόκλιση αυτού από το ύψος δύο κτιρίων.⁶⁴

Ε42. Κουτί, 2021

⁶³ Τα κτίρια που διατηρούν χαμηλότερο ύψος σε σχέση με τις υπόλοιπες πολυκατοικίες βρίσκονται στους αριθμούς της οδού Πατησίων 320, 332, 334, 338· ενώ το κενό οικόπεδο βρίσκεται στην οδό Πατησίων 314

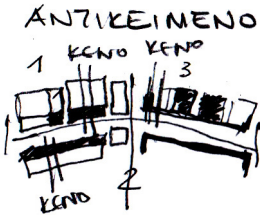
⁶⁴ Κτίρια που διατηρούν χαμηλότερο ύψος βρίσκονται στους αριθμούς της οδού Πατησίων 364, 374.

⁶⁵ Αναφέρονται στην Πολυκατοικία «Χαρά»- Πατησίων 337 και στην Πολυκατοικία Μέλαθρον- Πατησίων 339

Τέλος, η τρίτη περιοχή, μεταξύ των οδών Σαρανταπόρου και Λεωφόρου Ιωνίας, χαρακτηρίζεται από την μεγέθυνση των διαστάσεων και της επιφάνειας των οικοδομικών τετραγώνων, καθώς και του πλάτους των δρόμων ανάμεσα σε αυτά. Τα αντικείμενα βρίσκονται εν συνεχεία απουσία στοάς, με δύο από τα έξι οικοδομικά τετράγωνα, να χαρακτηρίζονται από τον ενιαίο σχεδιασμό του αντικειμένου σε αυτά.⁶⁵ Η διακοπή του μετώπου γίνεται από το κενό οικόπεδο στην συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Πατησίων. Οι χρήσεις στο σύνολο της ενότητας εκατέρωθεν της οδού είναι κυρίως αυτής της κατοικίας στους ορόφους, με κατάσταση στο ισόγειο εμπορικής χρήσης και εστίασης. Επιπλέον, τράπεζες, αλυσίδες σουπερ μάρκετ, χώροι εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας εγκαθίστανται στο ανάπτυγμα του συνόλου της.

Η διάβαση του υποκειμένου στο πεζοδρόμιο της οδού διαφοροποιείται αισθητά ανάλογα την πλευρά που βρίσκεται στον άξονα, με το πεζοδρόμιο να παραμένει κατά βάση σταθερό στο πλάτος της καθεμίας. Στην δυτική πλευρά η διάβαση γίνεται παράλληλα του πάρκου για μεγάλη απόσταση, ενώ στην συνέχεια το υποκείμενο εισέρχεται στο εσωτερικό των αντικειμένων-στην συνεχή στοά. Με την έξοδο του από αυτήν, η κίνηση του μεταβάλλεται στην παράλληλη διάβαση εκτός των αντικειμένων, ενώ εκτρέπεται λόγω της παρεμβολής των ασυνεχών ρυμοτομικών γραμμών μέχρι την οδό Σαρανταπόρου. Από εκείνο το σημείο έως το τέλος της οδού, το πλάτος του πεζοδρομίου είναι το μέγιστο του συνόλου του άξονα, ενώ αυτό καταλαμβάνεται από δεντροστοιχίες σε παρτέρια. Στα ανατολικά η κίνηση του γίνεται παράλληλα και εντός στοάς, μεταξύ των οδών Γαλατσίου και Λασκαράτου, ενώ στην συνέχεια έως το τέλος της οδού η διάβαση είναι παράλληλα και εκτός των αντικειμένων, με το πεζοδρόμιο να έχει πολύ μικρότερο πλάτος σε σχέση με το αντίστοιχο στην απέναντι πλευρά του δρόμου. Υπάρχει λοιπόν, μια έντονη διαφοροποίηση του πλάτους των πεζοδρομίων μεταξύ των δύο πλευρών του άξονα, άρα και του χώρου κίνησης του υποκειμένου. Η διάβαση δεν παύει να είναι όμως αυστηρά οργανωμένη στο πεζοδρόμιο και συσχετισμένη με την σταθερότητα των αντικειμένων που περικλείουν τον ενδιάμεσο κενό χώρο του άξονα.

3.5.2 ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΣΤΟ ΚΕΝΟ (ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΩΣ)

Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΟΡΙΟΥ

Η ιδιαιτερότητα της ενότητας αυτής βρίσκεται στο γεγονός της υπερίσχυσης του ποσοστού του κενού έναντι του πλήρους στον χώρο της οδού. Ο ενδιάμεσος χώρος της με το μεγάλο πλάτος του δρόμου και των πεζοδρομίων, η μεγάλη επιφάνεια των πάρκων και τα κενά που προκύπτουν από αυτά στο συνεχές μέτωπο των αντικειμένων, η πληθώρα διάσπαρτων κενών οικοπέδων, το παρεκκλίνον ύψος της κορυφογραμμής των μετώπων, με τα καθ' ύψος κενά της ανισοσταθμίας των κτιρίων, καθώς και μερικά ανενεργά κελύφη αντικειμένων συντελούν στην ένταση της αίσθησης του κενού του χώρου της οδού. Από την άλλη, σε ένα μεγάλο ποσοστό της επιφάνειας του χώρου εκατέρωθεν του άξονα, ο τρόπος παραγωγής του δεν χαρακτηρίζεται από την δυναμική συμβολή πολλών υποκειμένων -όπως συνέβαινε στις προηγούμενες ενότητες- αλλά είναι το αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας λίγων παραγόντων, με την εγκατάσταση ειδικών χρήσεων από αυτούς και την παραγωγή μιας σχεδιασμένης ρυμοτομικής κλειστής χωρικής ενότητας. Αυτά

καθορίζουν σημαντικά τη σύγχρονη ανάπτυξη της πολεοδομικής εικόνας. Έτσι, τα σταθερά αντικείμενα της ιδιωτικής κατοικίας, τα ενιαίου σχεδιασμού κτιριακά συγκροτήματα, οι χώροι των πρώην εργοστάσιων και η ιδιωτική πρωτοβουλία εγχάραξης πολεοδομικής ενότητας λειτουργούν ως κυρίαρχα στοιχεία μεγάλων παρεμβάσεων στον χώρο, που προφανώς έχουν αλλοιωθεί στον χρόνο, αλλά τα ίχνη τους δεν παύουν να διαφαίνονται στο σύνολο του άξονα και να αποτελούν καθοριστικά του σύγχρονου χαρακτήρα της περιοχής.

Στην ανάλυση των προηγούμενων χωρικών ενότητων της Πατησίων, διακρίνονται τα δύο διαφορετικά και συνεκτικά συστήματα αντικειμένων, με την παρατήρηση μας να επικεντρώνεται στο δομικό πλήρες όπως αναπτύσσονταν στον χώρο (γεωμετρικός χώρος-οργανικός χώρος) και τις ποιότητες που παρήγαγε αυτό. Αντίθετα σε αυτήν την ενότητα διακρίνουμε θραύσματα κενού χώρου που προδίδουν την ανάπτυξη του, και οδηγούν στο συσχετισμό του με τον τρόπο παραγωγής του και όχι απαραίτητα με το αποτέλεσμα του. Με τη στοιχειώδη αυτή παρατήρηση της παρουσίας του κενού του χώρου και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας παραγωγής του, ως βασικά χωρικά χαρακτηριστικά της ενότητας, η μελέτη της σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου επικεντρώνεται σε αυτά. Το κενό λοιπόν μελετάται με την συμβολή σε αυτό ενός υποκειμένου κάθε φορά, προσπαθώντας να διακρίνουμε τους διάφορους τρόπους παραγωγής και συμπλήρωσης του χώρου.

ΑΠΟ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΣΤΟ ΚΕΝΟ

Τα εμπόδια αποτελέσαν τα στοιχεία εκείνα που έθεταν ερωτήματα και διατηρούσαν ενεργή την σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο κατά την διάβαση του στον άξονα της Πατησίων. Το κενό όμως έχει την ιδιότητα του μη αντικειμένου, του αδόμητου, του μη λειτουργικού και του ενδιάμεσου χώρου. Η ανάπτυξη της σχέσης, λοιπόν, μεταβάλλεται με την αντιστοιχία του ερωτήματος να μεταθέτεται από το εμπόδιο στο κενό.

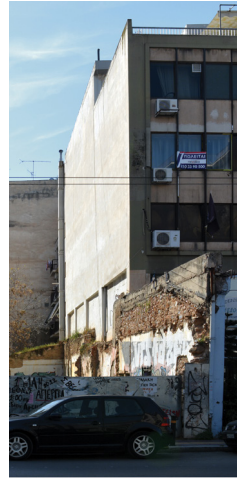
“Όταν λέμε όμως κενοί, τι εννοούμε ακριβώς: κενοί, δηλαδή άδειοι, ή κενοί περιεχομένου, άρα ουδέτεροι. Μήπως οι χώροι με σημασία πρέπει να διαθέτουν από πριν κάτι; Και αυτό το κάτι να ανατραπεί απρόβλεπτα; Αρκεί για παράδειγμα, το παιχνίδι επίσημο με λαϊκό, δηλαδή κάτι που αρχικά δημιουργείται εκ των άνω και κατόπιν το οικειοποιούνται εκ των κάτω επιφέροντας αλλαγές στη μορφή και στη χρήση; Η μπορεί το μάτι να μη διακρίνει τίποτα, και όμως μια τοποθεσία ένα σημείο αποκτά Ξαφνικά νόημα”⁶⁶

ΤΟ ΚΕΝΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ

Τα κενά οικοπέδα στις οδούς Πατησίων 327 και Πατησίων 314, περιβάλλονται εκατέρωθεν από αντικείμενα που δημιουργούν το περικλειστο του άυλου χώρου. Έτσι, το κενό σε αυτά αποκτά εξίσου την ιδιότητα της δομής, καθώς περικλείεται και ορίζεται από τα δομικά αντικείμενα. Η κάθετη συμβολή, του κενού των οικοπέδων με το κενό του ενδιάμεσου άξονα, αποκτά μια ουσιαστική σχέση αλληλοδιείσδυσης. Το απρόσμενο του κενού οικοπέδου στο συνεχές μέτωπο τραβά την όραση σε αυτό και το μόνο που επιτρέπεται να εισέλθει είναι το βλέμμα του υποκειμένου. Αυτό διοχετεύεται στον χώρο, ενώ ταυτόχρονα παρεμποδίζεται από τα αντικείμενα που το ορίζουν. Η ματιά μπορεί να εξέλθει από την αξιοπερίεργη χωρικότητα συντόμως, προδίδοντας το κενό ως ένα δομικό εμπόδιο, που όμως υπαινίσσεται την παρουσία

⁶⁶ Φιλίππιδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΟ, 2009, σ.107

κάποιοι αντικειμένου στον χώρο το οποίο πλέον δεν υφίστανται, έχει ανατραπεί και δεν υπάρχει γνώση γι' αυτό. Αυτή η συνθήκη θα καθιστούσε το κενό αδιάφορο και απλώς απρόβλεπτο. Παρόλα αυτά η περαιτέρω παρατήρηση τους έχει να προσδώσει στοιχεία που ενισχύουν την γνώση, εκδηλώνουν το περιεχόμενο και αποκαλύπτουν το αντικείμενο που δεν υφίστανται πλέον στον χώρο. Και στις δύο περιπτώσεις υπαινίσσεται ένα ολικά κατεστραμμένο αντικείμενο, το οποίο όμως διατηρεί ακόμη το ίχνος της αρχικής του μορφής αποτυπωμένο στις επιφάνειες των τοίχων του, που διατηρούνται και γειτνιάζουν είτε αλληλεπικαλύπτονται με τις μεσοτοιχίες των εκατέρωθεν σε αυτό πολυκατοικιών. Στις επιφάνειες διακρίνεται η τομή του κτιρίου, τα διάφορα στρώματα υλικότητων και η μια διάσταση του επιμερισμού του εσωτερικού χώρου του αντικειμένου που βρίσκονταν σε αυτό-αποτελούν δηλαδή κάτι σαν τα ευρήματα αρχαιολογικής ανασκαφής, με το αποτύπωμα να είναι αντεστραμμένο από την κάτοψη στην τομή. Το δομικό κενό, λοιπόν, υποδεικνύει την απουσία κάποιου στοιχείου και βρίθι περιεχομένου. Επίσης, η οριοθέτηση των κενών οικοπέδων με την τοποθέτηση φράχτη, απομονώνει την πρόσβαση σε αυτό, εμποδίζοντας οποιαδήποτε λειτουργία και χρήση του χώρου. Η διασύνδεση του όμως με τον ενδιάμεσο χώρο του δρόμου, γεννά ενδιαφέρουσες χωρικές σχέσεις που γειτνιάζουν με αυτό, καθορίζονται από την ύπαρξη του και παραλαμβάνουν λειτουργίες. Στο κενό οικόπεδο της Πατησίων 327, η διατήρηση των τοίχων και η προεξοχή τους στον δρόμο, περιορίζει το πλάτος του πεζοδρομίου με το κενό να εισβάλλει επιθετικά στον ενδιάμεσο χώρο της. Εκατέρωθεν και εκτός των τοίχων έχουν εγκατασταθεί εφήμερες κατασκευές που εξυπηρετούν καταστήματα εστίασης· αυτές δεν προσδιορίζουν το κενό του χώρου αλλά δημιουργούνται από την δυναμική που αυτό έχει συμβάλει. Από την άλλη, το κενό οικόπεδο επί της οδού Πατησίων 314, με την εισχώρηση του στο συνεχές μέτωπο, συντελεί στην διακοπή της συνεχόμενης στοάς των αντικειμένων που βρίσκονται εκατέρωθεν, ενώ στην συμβολή των δύο κάθετων δομικών κενών, του οικοπέδου και του δρόμου, παραλαμβάνει μια εφήμερη λειτουργική χρήση. Μικροπωλητές μετακινούμενοι εκμεταλλεύονται την συμβολή του δομικού κενού και την διακοπή της στοάς, εκθέτοντας το εμπόρευμα τους. Η αξία σε αυτήν την τέλεση εναπόκειται στο γεγονός ότι εκμεταλλεύεται η δυναμική του κενού χώρου, αλλά η χρήση του δεν το συμπληρώνει. Παραμένει κενός, καθώς η χρήση σε αυτό διαθέτει μια περιοδικότητα στον χώρο (συνήθως κάθε καλοκαίρι), συντελώντας στην δημιουργία περιεχομένου και νόηματος, αλλά όχι γεμίματος του κενού και εγκατάστασης δομής σε αυτό. Εδώ, λοιπόν, η έννοια της χρονικότητας της χρήσης είναι αυτή που διατηρεί το κενό του χώρου και ανασκευάζει το νόημα του. Τέλος το κενό οικόπεδο στην συμβολή των οδών Σαρανταπόρου και Πατησίων, δεν είναι έκδηλο του νόηματος και του περιεχομένου που διαθέτει. Κάθε στοιχείο που αυτό μπορεί να διαθέτει και να μας καταμαρτυρεί αυτό που προϋπήρχε πριν την ανατροπή του, έχει αποκρυφτεί και συμπληρωθεί από διαφορετικούς παράγοντες από αυτούς της φύσης του ανθρώπου. Οι αϊτανθοί έχουν καταλάβει το κενό του οικοπέδου, με αυτό να συμπληρώνεται από άλλου είδους μηχανισμούς συμπλήρωσης που δεν μπορούν να αναγνωστούν.

ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΝΟ ΣΤΟ ΠΛΗΡΕΣ

ΤΟ ΚΕΝΟ ΩΣ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Το κενό δεν προκύπτει μονάχα από την απουσία αντικειμένου, και ούτε είναι το περίσσειμα ανάμεσα στα δομικά αντικείμενα, καθώς μπορεί να αποτελέσει συνθετικό εργαλείο και σχεδιαστική χειρονομία του χώρου. Το σχεδιασμένο κενό διευθετεί τις ζώνες κίνησης, καθοδηγεί σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις και κεντρικότητες, και οργανώνει ελεύθερους χώρους για να αναπτυχθεί σε αυτό η δραστηριότητα. Στην ρυμοτομική χάραξη του πολεοδομικού συστήματος της συνοικίας Κυπριάδου, ο σχεδιασμός του προέκυψε από την δημιουργία του κενού των δρόμων, με αυτούς να καταλήγουν σε ακτινωτές πλατείες και να τις συνδέουν μεταξύ τους. Σε αυτόν τον σχεδιασμό εναπόκεινται και οι κάθετοι δρόμοι στα ανατολικά του άξονα. Η μεταβολή του πλήρους των αντικειμένων στον χρόνο που οριοθετούν το κενό του συστήματος είναι αυτό που μεταλλάσσει τις διαστάσεις του κενού, όμως το νόημα και το περιεχόμενο του σχεδιασμένου κενού παραμένει σταθερό και επιτελεί τον σκοπό για τον οποίο συγκροτήθηκε. Ακόμα, στα παραδείγματα των αντικειμένων που καταλαμβάνουν ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, το κενό αποτελεί σχεδιαστικό εργαλείο. Στο συγκρότημα πολυκατοικιών του Μεγάλου Μέλαθρον, το κενό διαχωρίζει σε τρεις βασικούς

όγκους το σύμπλεγμα πολυκατοικιών επί της οδού Πατησίων, σηματοδοτώντας την κίνηση προς τις εισόδους του κάθε αντικειμένου ξεχωριστά. Ταυτόχρονα οδηγεί στον τέταρτο όγκο που βρίσκεται παράλληλα της Πατησίων και πίσω από αυτούς, δημιουργώντας έναν ιδιωτικό ενδιάμεσο κενό δρόμο. Και εδώ το ενδιάμεσο κενό του δρόμου εισβάλλει στο εσωτερικό του οικοδομικού τετραγώνου, καθώς ο σχεδιασμός του κενού του χώρου του το επιτρέπει. Αντίθετα, με το προφανές του δομικού κενού του Μεγάρου, στην Πολυκατοικία Χαρά το κενό συντελεί στην δημιουργία ενός εσωτερικού αίθριου που έχουν πρόσβαση όλοι οι κάτοικοί της. Παρόλη την αχρηστία του χώρου που διακρίνεται, το κενό του δεν παύει να είναι συμπληρωμένο νοήματος.

Τέλος, το σχεδιασμένο κενό των εξωστών στις πολυκατοικίες εμφανίζει ενδιαφέρον δείγματα συμπλήρωσης του. Ο μεταβατικός χώρος, ενώ εναπόκειται στην ιδιωτική κατοχή του χρήστη, η προβολή του στο δημόσιο είναι αναπόφευκτη και χαρακτηριστική. Έτσι, η ιδιωτική ζωή στο εσώκλειστο του αντικειμένου εκτίθεται στην δημόσια σφαίρα του δρόμου, με το να επεκτείνεται σε αυτό. Το κενό του μπαλκονιού, άλλοτε έχει την ιδιότητα της ρευστής λειτουργικότητας, όπως το άπλωμα των ρούχων, την αναψυχή με την τοποθέτηση καθισμάτων, και άλλοτε παραλαμβάνει την ιδιότητα της αισθητικής ικανοποίησης και αντίληψης του ιδιοκτήτη του. Πληθώρα φυτών σε γλάστρες, ψεύτικα λουλούδια από πλαστικό, διακοσμητικά στοιχεία διαφόρων λογίων καταλαμβάνουν το χώρο και μεταφέρουν την αντίληψη για τον κόσμο του ιδιοκτήτη στο δημόσιο βίο. Το ερώτημα είναι αν αυτό εν τέλει αντιπροσωπεύει την έκθεση του στο δημόσιο βλέμμα ή την επέκταση της οικειοποίησης του στο ημιδημόσιο αυτό μεταβατικό χώρο που διεκδικεί. Ανεξάρτητα όμως της αιτίας που συντελεί στην συμπλήρωση του κενού του χώρου, αποτελεί άλλο ένα ερέθισμα που βοηθά το βλέμμα στην πειραιτέρω παρατήρηση και όχι στον εφησυχασμό του.

ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΠΑΡΚΟ ΦΙΞ ΚΑΙ Η ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ ΠΑΡΚΟ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Το Πάρκο Κλωναρίδη-Φιξ ήδη από τον ορισμό της ιδιότητας του, της χρήσης του ως πάρκο, οριοθετείται αυστηρά το κενό του χώρου του. Σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει η έννοια της αναμονής για την συμπλήρωση του, ούτε η ανάγκη προσδιορισμού του περιεχομένου-αυτά υφίστανται. Το κενό του χώρου του περιλαμβάνει τις δράσεις, τις λειτουργίες και κάθε είδος περιεχομένου που μπορεί να του προσδοθεί από τα υποκείμενα. Όμως, αυτά περιορίζονται στον τρόπο διαχείρισης και ύπαρξης μέσα σε αυτό. Ο σκοπός που του έχει προσδοθεί είναι συγκεκριμένος και δεν επιδέχεται μεταβολές, συντελώντας σε αυτό να παραμένει σταθερό στον χρόνο και τον χώρο. Είναι εκείνος ο χώρος, λοιπόν, που ενώ παραλαμβάνει κάθε είδος περιεχομένου και νοήματος ταυτόχρονα το πετάει έξω από αυτόν. Η διατήρηση του ονόματος του, παραπέμπει στον ιδιοκτήτη, στην χρήση και στην μορφή του εργοστασίου που διέθετε· αποτελεί δηλαδή μια συνθήκη που ανεγείρει στην μνήμη αυτό που ήταν ο χώρος πριν καταστεί κενός. Η ονομασία, λοιπόν και η νέα του ιδιότητα του προσδίδουν συγκεκριμένη μορφή. Το κενό δεν παραμένει ανοιχτό- είναι πλήρες.

Αντίθετα, στο πάρκο Δρακοπούλου υφίσταται μια διαφορετική συνθήκη που προσδίδει την έννοια της ουσίας του κενού και εμφανίζεται ήδη από το γεγονός της διεκδίκησης του. Από την μια η τοπική κοινωνία προσπαθεί να διατηρήσει

⁶⁷ Η έκταση του πάρκου, είναι κληροδότημα του Δρακοπούλου, από το 1977, στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό για κοινωνικές σκοπούς. Το Π.Δ. 573/83 χαρακτηρίζει το σύνολο της έκτασης, χώρο πρασίνου και διατηρητέα τα κτήρια που βρίσκονται σε αυτό. Το 1991 ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός πετυχαίνει τον αποχαρακτηρισμό των κτηρίων της εριουργίας, το 2003, ξανατροποποιείται το ρυμοτομικό, ακυρώνοντας το χαρακτηρισμό των κτηρίων του εργοστασίου ως χώρου πρασίνου από την δημοτική αρχή, ενώ το 2004 η κυβέρνηση εγκρίνει τον αποχαρακτηρισμό με υπουργική απόφαση. Τον Ιούλιο του 2009, αγνοώντας την απόφαση του 2006 της Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, η τότε δημοτική αρχή υπέγραψε μνημόνιο συνεργασίας με τον πρόεδρο του ΕΕΣ, με τον σκοπό η έκταση να χρησιμοποιηθεί για πολυώροφα κτίσματα, εμπορικές χρήσεις, γραφεία και δημόσιες υπηρεσίες του δήμου και του ΕΕΣ. Στις 12/8/2009, εισέβαλαν συνεργία και προχώρησαν στην κατεδάφιση ορισμένων από τα διατηρητέα κτίρια. Στις 13/9/2009 η Επιτροπή Κατοίκων για τη διάσωση του Κτήματος Δρακοπούλου, διοργάνωσε δεντροφύτευση και σχεδιασμό του υπαίθριου χώρου, με στόχο να παραμείνει η συνολική έκταση του κτήματος ενιαίος κοινόχρηστος χώρος πρασίνου. ΣΑΔΑΣ ΠΕΑ Κτήμα Δρακοπούλου | ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ "αρχιτέκτονες" 1 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013 [Έρευνα: Ο. Σημαιοφορίδου]

⁶⁸ Αντίθετα, τα μερικά ίχνη στον χώρο της έκτασης όσο και η ονοματοθεσία του είναι υπολείμματα που διατηρούν την μνήμη του χώρου ακόμα, δηλαδή το περιεχόμενο που διέθετε. Η αλλαγή της ονομασίας ως κίνησης

αντίδρασης και διεκδίκησης του θα είχε ενδιαφέρον, αλλά ταυτόχρονα θα ενεργοποιούσε την συνθήκη "συμπλήρωσης" της "ανοικτότητας" του.

⁶⁹ Αυτό επίσης αναδεικνύεται και από την εκπόνηση των διπλωματικών εργασιών των φοιτητών της σχολής αρχιτεκτόνων μηχανικών του ΕΜΠ, όπου σε μεγάλη συχνότητα επιλέγουν να σχεδιάσουν το κενό του πάρκου Δρακοπούλου, ενώ αυτό δεν έχει συμβεί μέχρι τώρα στο πάρκο Φιξ. Αυτό ίσως αποτελεί ακόμη μια τέτοια αυθόρμητη ανάγκη συμπλήρωσης και προσδιορισμού του χώρου αυτού, έναντι του πάρκου Φιξ, βλέποντας το δεύτερο ως ολοκληρωμένο.

⁷⁰ Νταβανά Αθηνά, Το ερείπιο και το Ιερό, διάλεξη ΕΜΠ, 2021

⁷¹ Αντονάς Αριστέιδη, Η αναβολή της κατεδάφισης, σ.8-9

⁷² Εδώ αναφέρομαι στην ανάλυση της δεύτερης χωρικής ενότητας της Πατησίων, όπου ο χώρος των εμποδίων δεν σηματοδοτούσε την ταυτόχρονη ολοκλήρωση του, αλλά ήταν ένα παιχνιδι κενού – πλήρους, μιας ατέρμονης συνδιαλλαγής με τα δομικά αντικείμενα, που δεν έθεταν την σχηματοποίηση του βλέμματος αλλά δημιουργούνταν η συνθήκη της αναζήτησης του βλέμματος σε αυτόν.

το κενό του χώρου προτείνοντας την χρήση πάρκου και από την άλλη διάφοροι κρατικοί φορείς και ιδιώτες, κάνουν μια συνεχή προσπάθεια επανεξέτασης της λειτουργίας του χώρου με την εγκατάσταση σε αυτόν δομών με την χρήση δημόσιων υπηρεσιών.⁶⁷ Η εκδήλωση των δύο παραγόντων για την διευθέτηση της χρήσης και της λειτουργίας του, αναδεικνύει το γεγονός της ανάγκης δημιουργίας περιεχομένου και νοήματος, αμφότερων. Τόσο η διατήρηση του ως πάρκο, όσο και η χρήση του με άλλες λειτουργίες διεκδικούν το προσδιορισμό του περιεχομένου του, οριοθετούν το κενό του χώρου-του δίνουν υπόσταση, κατεύθυνση και μορφή. Η συνθήκη αυτή μας υποδεικνύει πως ο χώρος δεν έχει προσδιοριστεί και δεν έχει συμπληρωθεί, είναι μεταβατικός και ανολοκλήρωτος.⁶⁸ Το πάρκο Δρακοπούλου στην κατάσταση που βρίσκεται στην παρούσα φάση, νομοθετικά και χρηστικά, είναι κενό- δηλαδή ανοικτό να περιλάβει κάθε είδος περιεχομένου και νοήματος, σε αντίθεση με το πάρκο Κλωναρίδη-Φιξ.⁶⁹

Στα μέχρι τώρα παραδείγματα κενών χώρων της ενότητας της Πατησίων, διακρίνουμε μια διττή σχέση της έννοιας του κενού. Μερικοί χώροι φαινομενικά είναι κενοί, αλλά επί της ουσίας το περιεχόμενο και η μορφή τους είναι πλήρως προσδιορισμένα. Την ίδια στιγμή που υποδέχονται οτιδήποτε ξένο στο εσωτερικό τους, ταυτόχρονα την ίδια στιγμή το πετάνε έξω. Είναι χώροι πλήρεις και σταθεροί, δεν επιδέχονται μεταβολές στην χρήση και την λειτουργία τους, καθώς παραμένουν αναλλοίωτοι στο νόημα τους. Αντίθετα, διακρίνονται κενοί χώροι, που το νόημα του κενού τους παραμένει. Είναι χώροι ανοιχτοί σε κάθε είδος περιεχομένου και μεταβλητοί για οποιαδήποτε δράση του υποκειμένου. Δεν αποτελούν όριο και ούτε κατευθύνουν την χρήση και την λειτουργία τους, αλλά συμβάλουν στην διαδικασία δημιουργίας ορίων, στον διαφορετικό τρόπο συμπλήρωσης τους και στην γέννηση πολλαπλών περιεχομένων, νοημάτων και μορφών. Είναι εκείνοι οι χώροι που παραμένουν ατέρμονα ανοιχτοί και ανολοκλήρωτοι, μεταλλάσσονται και υποδέχονται οτιδήποτε θέλει να εισέρθει σε αυτούς. Εκδηλώνουν δειλά την απουσία αυτού που βρίσκονταν εκεί και αναμένουν τον επόμενο προσδιορισμό τους. Το κενό του χώρου θα το παρομοιάζαμε με ένα κενό κουτί, που εμπεριέχει την συνθήκη του περικλειστού εγγεγραμμένου. Μπορεί να υποδεχτεί οτιδήποτε χωράει σε αυτό όταν παραμένει κλειστό, ενώ υποδέχεται τα πάντα όταν παραμένει ανοιχτό.

3.5.3 ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ

ΤΟ ΕΡΕΙΠΙΟ

Κάνοντας ένα βήμα πίσω, προτού το αντικείμενο καταστραφεί και το οικόπεδο πάρει την μορφή του κενού, αυτό συχνά βρίσκεται σε μορφή ερείπιου. Η διαδικασία ανάλυσης της σχέσης γίνεται με το βλέμμα προς το ερείπιο.

Η βίλα Δρακοπούλου και η βίλα Κλωναρίδη αποτελούν κτίρια της περιοχής που παραμένουν ερείπια σε μια μερική καταστραμμένη συνθήκη ερήμωσης. Αυτά φέρουν χαρακτηριστικά φθοράς του χρόνου στην δομή και την επιφάνεια τους, με την παρουσία βλάστησης να αναβλύζει από το εσωτερικό τους και να τα αποκρύπτει. Τα κτίρια στην αρχική φάση ερείπωσης, παύουν να στεγάζουν, ενώ στην συνέχεια παύουν να ορίζουν. Τα ίχνη τους παραμένουν ορατά, το

Ε46. απέναντι σελίδα, Βίλα Κλωναρίδη, 2022

εσωτερικό τους άδειο, και το περιεχόμενο κενό, καθώς η μνήμη τους διαφεύγει του υποκειμένου. Διαχωρίζουν και διαχωρίζονται, από το περιβάλλοντα χώρο της Πατησίων, λειτουργούν εξίσου με τα υπόλοιπα κτίρια της και μόνο το βλέμμα είναι αυτό που μπορεί να τα αναστήσει. Η παραμονή τους στον χώρο των αντικειμένων και όχι η ολοκληρωτική καταστροφή τους, δηλώνει την παρουσία τους· και αυτά συνεχίζουν να έχουν και να αποκτούν νόημα, διότι ακόμα έλκουν το ενδιαφέρον και εξάπτουν την παρατήρηση. Το ερείπιο *“αν τέρπει το μάτι και εκπαιδεύει το νου, τίποτε δε μπορεί να το καταστήσει χωρίς νόημα. Μόνο και μόνο η αναχαίτιση της παρατήρησής του, το καθιστά άχρηστο και ανύπαρκτο, δίχως νόημα. Όμως τα μάτια που κοιτούν, το ανασταίνουν. Η όραση ταξιδεύει σε άπιαστα σημεία του οικοδομήματος, χωρίς βέβαια να τα αγγίζει ή να τα θίγει. Ωστόσο, τα ωραιοποιεί, τα ανακατασκευάζει και τα επουλώνει”*⁷⁰ Το κενό του ερειπίου, εξίσου συμπληρώνεται και ολοκληρώνεται με κάθε βλέμμα σε αυτό- αποκτά νόημα και περιεχόμενο μέσω του ορατού.

Το ερείπιο *“παρουσιάζεται ευθύς ως ύλη προς ολοκλήρωση· κι ωστόσο - από την άλλη πλευρά- είναι πριν από αυτό κάτι που είναι αδύνατον να ολοκληρωθεί. ... κίτζεται μέσα στην ενατένιση, δηλαδή στα εφευρήματα του βλέμματος, σ’ εκείνα που ανασύρει το βλέμμα του περιπατητή ως πλέον ξεχασμένα. Το ερείπιο κίτζεται από εκείνο το βλέμμα που ανατρέπει τη διαφορά ξεχασμένου και αξιοθαύμαστου, εισάγοντας στον κόσμο της σημασίας το ασήμαντο. Το ερείπιο αναγνωρίζεται μόνον ως άχρηστο. Ο χαρακτηρισμός του σημαδεύει μίαν αιφνίδια μεταβολή του χαρακτήρα του· το άχρηστο μετουσιώνεται σε χρήσιμο. Το βλέμμα που βλέπει το ερείπιο είναι βλέμμα που ανασταίνει. Και αν δεχθούμε ότι το ερείπιο γεννιέται σε στιγμές τέτοιων ανακαλύψεων θα πρέπει να δεχθούμε επίσης ότι την ίδια τη στιγμή της γέννησης, το ερείπιο πεθαίνει. Το ερείπιο διαγράφεται την ίδια ώρα που κάποιος καταγράφεται. Γεννιέται την ίδια ώρα που δολοφονείται ως τέτοιο”*⁷¹

Με την παράθεση αυτού του αποσπάσματος, η έννοια του ερειπίου, λοιπόν, δεν περιορίζεται μονάχα στην ενατένιση του βλέμματος σε δομές που έχουν φθαρθεί και αλλοιωθεί στον χρόνο, αλλά σε οποιαδήποτε δομή μπορεί να αποτελεί ασήμαντο γεγονός για το βλέμμα και να καταστεί σημαντικό για αυτό. Το ερείπιο είναι το ασχημάτιστο του βλέμματος, αυτό που δίνει την δυνατότητα να καταστεί σχηματοποιημένο και να ολοκληρωθεί από αυτό. Είναι δηλαδή εκείνο το στοιχείο του χώρου που ανατρέπει την “αναζήτηση” του βλέμματος στον χώρο των “εμποδίων”⁷² και το οδηγεί στην συμπλήρωση της ύλης. Τα παραπάνω κενά οικόπεδα θα λέγαμε πως είναι εξίσου “ερείπια”, ή το ερείπιο είναι κενό.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΕΡΕΙΠΙΟΥ-ΓΙΑΠΙ

Μάλιστα διακρίνεται η ανάγκη διάσωσης, διατήρησης και επανάχρησης του ερειπίου. Αναφερόμενος πάλι στην βίλα Κλωναρίδη, η εκκίνηση διαδικασιών εκπόνησης της μελέτης για την “πλήρη αποκατάσταση” του κτιρίου, σε συνδυασμό με την “ανάπλαση” του Πάρκου Φιξ που βρίσκεται αυτή, προελαύνουν σε μια διαδικασία καθορισμού της «τελικής» μορφής και τον προσδιορισμό του περιεχομένου, τόσο του αντικειμένου, όσο και του ευρύτερου χώρου που βρίσκεται αυτό. Η διάσωση του αντικειμένου διαχωρίζεται από την έννοια του ερειπίου σε ένα επόμενο μεταβατικό στάδιο προς την ολοκλήρωση του - το γιατί. Το αντικείμενο χάνει την αρχική του ταυτότητα από την στιγμή που έχει περιέλθει στην ερείπωσή του, η διάσωση του όμως δεν σημαίνει την διατήρηση της αρχικής ταυτότητας

⁷³ Αντονάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης, σ.2

⁷⁴ Φιλίππιδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, ΠΙΘ, 2009, σ.59

⁷⁵ Αντονάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης, σ.3

⁷⁶ Εξάλλου, στην Ελλάδα είναι συχνό φαινόμενο η εκπλήρωση της ανάγκης για δημόσιο χώρο να συνεπάγεται με την αυστηρή οριοθέτηση του ως κενό, δηλαδή ως προσδιορισμένο, που δεν συνεπάγεται καμία δομή στο εσωτερικό του. Έτσι, ο δημόσιος κενός χώρος φαντάζει να μην συνδέεται με τα «φιντάσματα του παρελθόντος» - γκρεμίζοντας ερειπωμένα κελύφη για την εύρεση τέτοιων χώρων.

⁷⁷ Αντονάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης, σ.9

⁷⁸ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.62

του. Το κτίριο δεν παραμένει ποτέ ίδιο καθαυτό, ακόμα και στην διάρκεια ζωής του πριν την ερείπωση, με τις τροποποιήσεις σε αυτό να οδηγούν σε κάτι νέο, ενώ ταυτόχρονα να επαναλαμβάνει κάτι από το παλιό του εαυτού. *“Η επανάχρηση εγκαινιάζει επαναληπτικούς χρονικούς κύκλους, σηματοδοτώντας ταυτόχρονα τα όρια ομοιοτήτων και διαφορών”*.⁷³ Τα κατασκευαστικά μέλη του διατηρούνται, και καλούνται να στεγάσουν το παρόν στην απουσία του παρελθόντος. *“Πίσω από την έννοια της διατήρησης, όμως, κρύβεται αυθαιρεσία της αξιολόγησης του παρελθόντος, θέλοντας και μη με σύγχρονα κριτήρια, όπως είναι η αξία του τεκμηρίου, η διαχείριση της μνήμης και η αισθητική του παλιού και του φθαρμένου”*.⁷⁴ *“Το ερείπιο συνδέεται άρρηκτα με την αντίσταση στη διαγραφή κάποιου μνημικού υπολείμματος, εγγεγραμμένου στο σώμα του. Και θα ήταν υπερβολικά βιαστικό να δεχθούμε ότι η επανάχρηση προσβάλει και βεβηλώνει με αφέλεια αυτό το εγγεγραμμένο μνημικό περιεχόμενο του κτιρίου. Σίγουρα όμως η επανάχρηση διαχειρίζεται τη μνήμη με διαφορετικό τρόπο από εκείνον της αρχαιολογικής προσέγγισης. Το παλιό δεν διαγράφεται όταν ενσωματώνεται στο νέο. Αποκτά κάποιον ιδιαίτερο χαρακτήρα”*.⁷⁵ Η μορφή, το περιεχόμενο και το νόημα του “ερείπωμένου” αντικειμένου ανασυσταίνονται. Όσο αυτό στέκει αγέρωχο στον χώρο και επαναχρησιμοποιούμενο, η ύλη και η μνήμη του διατηρείται και επαναπροσδιορίζεται. Σε αντίθεση της γόνιμης σχέσης του υποκειμένου με το υπό επανάχρηση αντικείμενο της βίβας Κλωναρνίδη, λοιπόν, το γεινιάζον εργοστάσιο Φιξ σε αυτήν, με την κατεδάφιση του ερειπίου του ως ενοχλητικό και την δημιουργία στην θέση του ενός πάρκου, έχει να μας υποδείξει πως το προσδιορισμένο κενό του χώρου του, επιφέρει την κλειστότητα του σε περιεχόμενα και νοήματα και δεν μπορεί να παραλάβει όλες αυτές τις εκλάμψεις, τις μεταβολές και τις μετουσιώσεις του βλέμματος του υποκειμένου που προσφέρει το ερείπιο προς επανάχρηση.⁷⁶ Το φαινομενικά κενό του πάρκου, λοιπόν, είναι επίφοβο στην διαφυγή του βλέμματος, ενώ με την διατήρηση του ερειπίου του εργοστασίου που βρισκόταν σε αυτό, το βλέμμα μπορεί να παράμενε στην ενατένιση του αντικειμένου.

Η φάση της επανάχρησης του αντικειμένου, όπου αναμένεται να αποκατασταθεί, δηλαδή να περιέλθει στην νέα του μορφή, έχει διττή φύση στην προσλαμβάνουσα αυτού από το βλέμμα του υποκειμένου. Από την μια η ολοκλήρωση του δεν έχει ακόμη συμβεί, αναστέλλεται είναι σε αναμονή, με το βλέμμα στο ερείπιο να αναγνωρίζει την έλλειψη του χώρου του. Από την άλλη όμως η παραμονή για την συμπλήρωση οδηγεί στην τελεσεμένη ολοκλήρωση του κτιρίου, αποτρέπει την έλλειψη να εισέλθει σε αυτό καθώς πρόκειται να προσδιοριστεί, να αποκτήσει περιεχόμενο, συγκεκριμένη μορφή και νόημα. Το γιατί θα λέγαμε είναι ακόμη πιο κοντά στην ολοκλήρωση του βλέμματος.

ΥΒΡΙΔΙΟ

Προχωρώντας ένα βήμα παρακάτω, όπου το ερείπιο βρίσκεται ακόμα πιο κοντά στην ολοκλήρωση του βλέμματος, με το να αποκτά πλέον κάποια νέα μορφή, αυτό συμβαίνει στον κινηματογράφο Άντζελα επί της οδού Πατησίων 324. Το παλιό κέλυφος του κινηματογράφου παραμένει στην διατήρηση της αρχικής του μορφής, ενώ στο εσωτερικό του προστίθενται και ανυψώνεται μια πολυώροφη πολυκατοικία, με την οικοδομική γραμμή της να βρίσκεται σε εισχώρηση. Το ενδιάμεσο κενό του χώρου της Πατησίων διατηρείται με την στοά να παραμένει ως έχει. Το κενό όμως που δημιουργούνταν από την προηγούμενη μορφή του αντικειμένου, με την

Ε47. απέναντι σελίδα, Κινηματογράφος Άντζελα, δεκαετία '90

Ε48. Πολυκατοικία Άντζελα, 2022

ανισοσταθμία της κορυφογραμμής του με τα γειτνιάζοντα κτίρια συμπληρώνεται-βρίσκεται προς την ολοκλήρωση. Το κτίριο ακόμη είναι στο στάδιο του γιαιπιού, η επανάχρηση έπεται, αλλά η μορφή έχει ήδη καταλάβει το κενό του χώρου. "Στο σώμα που φέρει αυτήν την μεταμόρφωση του αχρήστου σε χρήσιμο, του ασήμαντου σε σημαντικό μένει κάτι από την πάλη χρησιμότητας και αχρηστίας. Κάτι που θα χαρακτηρίζει το ερείπιο εις το εξής. Το σώμα του παλεύει να παραδοθεί στο πριν ή στο μετά του ερειπίου, στο ασήμαντο ή στο σημαντικό, στο ως έχει ή σε κάποια προβολή που μπορεί να το ολοκληρώσει. Στη χρησιμότητα τείνει κάθε προσπάθεια που επιχειρεί να ολοκληρώσει το ερείπιο (να κατασκευάσει από το θραύσμα κάποιο όλον), στην αχρηστία κάθε κίνηση που επιχειρεί να το παγιώσει ως έχει. Κι ωστόσο το ως έχει ήδη ολοκληρώνει, ήδη φθερίεται από μόνο του όταν οργανώνεται ως βλέμμα".⁷⁷

Η επανάχρηση του δεν σημαίνει την εξαφάνιση κάθε ίχνους προηγούμενης ζωής σε αυτό αλλά συμβάλει στην δημιουργία νέου τρόπου ζωής διατηρώντας ταυτόχρονα ένα μέρος της μνήμης που προηγούνταν. Κατά τον Simmel, "η κίνηση της ζωής συνοψίζεται τόσο στη γενεσιουργό «δυναμική» της -αυτό που ονομάζει «περισσότερη ζωή»- όσο και στον υπερβατικό της χαρακτήρα, τη δυνατότητά της να είναι κάτι «περισσότερο- από-ζωή», δηλαδή να συγκροτείται ως μορφή. Η πρώτη «στιγμή» της ζωής αφορά το υλικό της, το οποίο δεν είναι άλλο, από τα -περιεχόμενα της πραγματικότητας. Η δεύτερη μορφοποιητική «στιγμή» αποσκοπεί στην αποκατάσταση της ενότητας των περιεχομένων, τη διαφοροποίηση τους αλλά κυρίως στο γεγονός ότι αποκτούν δομή, δηλαδή τρόπο σχέσης με άλλα περιεχόμενα".⁷⁸ Το ερείπιο έχει αποκατασταθεί, η ζωή εμπεριέχεται μέσα του, τα περιεχόμενα και τα νοήματα του παρελθόντος και του παρόντος συνυπάρχουν στο ίδιο δοχείο και το κενό του χώρου έχει συμπληρωθεί. Η ζωή του αντικειμένου αρχίζει χωρίς αρχή και χωρίς τέλος, μεταβάλλεται διαρκώς από την μια κατάσταση στην άλλη. Η νέα αυτή δομή, δεν μπορεί παρά να έχει ενδιαφέρον. Διαθέτει μια αξία αναλλοίωτη και αναντικατάστατη που ταλαντεύεται σε όρους μνήμης, ιστορίας και αισθητικής. Το αντικείμενο μετουσιώνεται και εξελίσσεται, βρίσκεται σε προνομιακή θέση από αυτά που καταστρέφονται ή διατηρούνται σταθερά.

⁷⁹ Heidegger Martin, Κτίζειν Κατοικείν Σκέπτεσθαι, Πλέθρον, 2008, σ.22-23

⁸⁰ Norberg-Schulz Christian, Genius loci. Το πνεύμα του τόπου, ΕΜΠ, 2009, σ.24

⁸¹ Ο όρος "κατασκευή" αντικαθιστά τον όρο του "αντικείμενου", καθώς το βλέμμα του υποκείμενου του το σχηματοποιεί- δίνει συγκεκριμένη μορφή- το κατασκευάζει- αντίστοιχα ο όρος "υποκείμενο" αντικαθίσταται από τον όρο "κατασκευαστή".

⁸² Ετυμολογική ανάλυση της λέξης κατασκευαστής-κατασκευή: 1) Κατασκευή: Η διαδικασία κατά την οποία δημιουργείται κάτι / Ο τρόπος με τον οποίο έχει δημιουργηθεί κάτι, το σύνολο των ειδικών τεχνικών χαρακτηριστικών του / η μορφή αντικειμένου, όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία δημιουργίας του (σχηματοποίηση) / οτιδήποτε επινοείται από τον άνθρωπο 2) Κατασκευαστής: κατά + σκευάζω < σκεύος> δημιουργώ με συγκεκριμένη τεχνική / πλάθω στο μυαλό μου 3) Κατά - δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθετικό: κατεύθυνση- κίνηση / χρονική διάρκεια / έχει διεύθυνση προς τα κάτω / γίνεται, συμβαίνει 4) Σκευάζω< σκεύος> αντικείμενο με διαφορετικό κατά περίπτωση σχήμα και διαστάσεις

3.5.4 ΤΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ ΩΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΣ- ΤΟ ΝΕΟ ΘΡΑΥΣΜΑ

Το υποκείμενο, είτε στην διαδικασία της συμπλήρωσης του κενού χώρου με την γέννηση νέου αντικειμένου, είτε στην διάσωση και διατήρηση του υπάρχοντος αντικειμένου, σχηματοποιεί το κενό θέτοντας όρια και δίνοντας το μορφή. Η «έξοδος» από τον κόσμο των εμποδίων και των ερειπίων, οδηγεί προς τη δημιουργία. Το κενό είναι ένας ατελής χωρικός κάναβος, που μπορεί να παραλάβει κάθε σταθερή είτε εφήμερη μορφή δίνοντας της νόημα. Όμως αυτός που συμπληρώνει το κενό, το καθορίζει του δίνει κάποιο συγκεκριμένο σχήμα. Αντίστοιχα, αυτό συνέβη με το σχεδιασμό της κηπούπολης Κυπριάδου, τα συγκροτήματα πολυκατοικιών, τα πάρκα και τα εργοστάσια, όπου όλα αυτά αποτέλεσαν κενούς χώρους που τους δόθηκε μορφή και σχήμα, περιεχόμενα και νόημα από ένα μονάχα υποκείμενο στο καθένα, καθορίζοντας σημαντικά την εξέλιξη του χώρου της Πατησίων. Η ανάγκη προσδιορισμού του "εαυτού" του υποκειμένου και η εγκαθίδρυση του αισθήματος του "ανήκειν" στον χώρο των αντικειμένων, με την συμπλήρωση ή την εκ νέου δημιουργία ενός αντικειμένου σε αυτόν και την ενσωμάτωση της θέσης του ως κομμάτι της οδού Πατησίων, λειτουργεί ως μία κλειστή χωρικότητα, αποκομμένη από τα υπόλοιπα συστήματα αντικειμένων, που περιορίζεται στα στοιχεία που της προσδίδει το ατομικό "εγώ". Είναι, λοιπόν, ένα εξίσου κλειστό σύστημα, οργανωμένο και πλήρες περιεχομένου που δεν επιδέχεται μεταβολές, δεν αναπλάθεται και δεν επιτρέπει το βλέμμα να εισέλθει σε αυτό. Η συμπλήρωση του κενού είναι μια συστημική διαδικασία παραγωγής του χώρου.

*"Τα κτίσματα μεταλαμπαδεύουν και συμβολίζουν την υπαρξιακή αναζήτηση της ανθρώπινης φύσης. Η υλική υπόσταση είναι το μέσο αυτής της ουσιαστικής αναζήτησης;"*⁷⁹ ενώ *"η ταυτότητα ενός ανθρώπου καθορίζεται από τα σχήματα που αναπτύσσει γιατί αυτά προσδιορίζουν τον κόσμο που του είναι αντιληπτός."*⁸⁰ Παρόλα αυτά, κάτι τέτοιο θα ήταν ύποπτο, καθώς η διαδικασία της αναζήτησης δεν σημαίνει την απαραίτητη έννοια του διαρκούς της αναζήτησης στο "άλλο"- το υποκείμενο μπορεί να παραμένει στο συνεχές κόσμο της αναζήτησης της προσωπικής του σφαίρας, άρα στάσιμο, απομακρυσμένο από το "άλλο"- δηλαδή από τον κόσμο των αντικειμένων και την Πατησίων. Από την άλλη, τα σχήματα όταν γίνονται ανορθωμένες μορφές στον ιστό της οδού, δεν περιορίζονται στο ατομικό "εγώ", αφορούν και συνδιαλέγονται με τα υπόλοιπα υποκείμενα, ενώ αναδιαμορφώνουν με τα αντικείμενα της οδού, την μορφή και την εικόνα της Πατησίων. Όσο λοιπόν βρίσκεται στον διαρκές κόσμο των εμποδίων, των ερειπίων, της σχέσης του με το "ξένο" και το "άλλο", - αξιολογώντας και προσλαμβάνοντας τα - ίσως η αναζήτηση είναι ουσιαστική και η συμπλήρωση του κενού χώρου να μην καθίστανται ατομική αλλά υποκειμενική. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, παράγεται ένα νέο αντικείμενο- ένα επιπλέον θραύσμα-μια ολότητα στον κενό χώρο της Πατησίων. Αυτό αντίστοιχα παραλαμβάνει μια "θέση"- είναι ένα κλειστό σύστημα, που αποτελεί κομμάτι του ευρύτερου συστήματος θέσεων των αντικειμένων της Πατησίων. Βρίσκεται δηλαδή ανάμεσα στο συνεχές των θραυσμάτων του χώρου της ή αλλιώς στο ασυνεχές σύστημα των αντικειμένων της. Η ανασυγκρότηση και η εδραίωση της ζωής, λοιπόν, γίνεται με την "σκοποθεσία" της ανορθωμένης μορφής σε αντικείμενο, και το υποκείμενο τελεί και μετατίθεται στον ρόλο του κατασκευαστή⁸¹ νέων αντικειμένων- δηλαδή κατασκευών.⁸²

E49. απέναντι σελίδα, Κόκκινη Πατησίων, 2020

ΚΑΙΤΑΡΑΣ
PROFESSIONAL SERVICES AND MORE

33

ΚΑΤΩΦΛΙ

Γ'

[ΔΙΑΚΟΠΗ]

[ΑΓΙΑΣ ΛΑΥΡΑΣ]

3.6.1 ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΣΗ

Ο φαύλος κύκλος της κατασκευής του βλέμματος και η στιγμιαία διάσπαση του από τα αντικείμενα της Πατησίων.

“Οπτικοποίηση, συμπλήρωση και συμβολισμός είναι πλευρές της γενικής διαδικασίας εγκατάστασης”⁸³ αλλά και ταυτόχρονης νέκρωσης της όρασης του υποκειμένου. Το ασχημάτιστο κενό όταν παύει να λειτουργεί ως ερώτημα προς επίλυση, όταν βρίσκεται στην διαδικασία της ανακάλυψης, της ανάγνωσης και της συμπλήρωσης του, καθίσταται γνώριμο, οικείο και αποκαλύπτεται. Δεν έχει την ιδιότητα του άδειου και παύει να είναι ανοικτό· το περιεχόμενο, το νόημα και η μνήμη που περικλείεται είναι ορισμένα από το βλέμμα. Το κενό τότε είναι μια κατασκευή απόλυτη, που δεν επιδέχεται περαιτέρω πλήρωσης. Το βλέμμα κατασκευάζει το κενό – και το κενό αποκτά νέα ολότητα.

Η ανάγκη σταθεροποίησης του υποκειμένου στον χώρο, εδραιώνει την σταθερότητα του χρόνου σε ένα αμετάβλητο παρόν που η στιγμιαία όραση κατά την περιπλάνηση του, του διαφεύγει. *“Όπως και η ιδέα της σταθερότητας μπροστά σε οποιαδήποτε δράση, αποδραματοποιεί κάθε μετάθεση, ακυρώνει τη μετάθεση ως συνθετική δυνατότητα”⁸⁴* Το βλέμμα σε αυτήν την περίπτωση παραμένει σταθερό στο κενό του χώρου, έχει αποβάλει κάθε έννοια της μεταβολής και της μεταβλητότητας στην ανάγνωση του κενού· σχηματοποιεί και έπειτα δίνει τον προσανατολισμό, την κατεύθυνση-στοχεύει ένα κέντρο-βρίσκεται στον σκοπό του και δεν παρεκκλίνει από αυτόν. Εξάλλου, λόγω αυτής της σταθερότητας του βλέμματος, με την προσήλωση του στην προσωπική σφαίρα, εντύνει τον κίνδυνο εξαπάτησης του για την εικόνα και την μορφή της Πατησίων, όπως παρουσιάζεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η εικόνα της Πατησίων είναι έκδηλη του χαρακτηριστικού της σταθερότητας της λόγω της καθολικής σχηματοποίησης που της έχει προσδοθεί. Το βλέμμα σε αυτήν την περίπτωση κατασκευάζεται.

Η ολοκλήρωση του κενού λειτουργεί όπως η συμπλήρωση ενός κενού τοίχου από μια ενιαία επιφάνεια που καταλαμβάνει το σύνολο του· δημιουργεί έναν νέο κόσμο πάνω στον υπάρχοντα. Τότε караδοκεί ο κίνδυνος φυγής του βλέμματος σε άλλους κόσμους, αποκομμένους από τον κόσμο της Πατησίων. Οι κατασκευές αυτές είναι κατασκευές φυγής του βλέμματος, συρρικνώνουν την μέχρι τώρα μνήμη, με το βλέμμα να μετατοπίζεται ταυτόχρονα στη λήθη του. Κτίζει “πατρίδες”, “κήπους της Εδέμ”, αντικείμενα- που περιορίζονται στην προσωπική σφαίρα αντίληψης του κόσμου. Η πλήρωση του βλέμματος με την παραμονή του στην ιδιοκατασκευή, συμβαίνει όσο αυτό παραμένει σε αυτήν· η απομάκρυνση και η επιστροφή στον

E50, απέναντι σελίδα, Αριθμός Ένα, 2021

⁸³ Norberg-Schulz Christian, Genius loci. Το πνεύμα του τόπου, ΕΜΠ, 2009, σ.20

⁸⁴ Αντωνάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης, σ.26-27

χώρο των αντικειμένων караδοκεί, με την νοσταλγία για την επιστροφή του βλέμματος σε κάποια πατρίδα να διαρκεί ες αεί. Το βλέμμα καθίσταται τυφλό όσο παραμένει στην σχηματοποίηση και η όραση πεθαίνει όσο βρίσκεται στον χώρο των υπόλοιπων αντικειμένων και αναμένει την ταύτιση. Η σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο- του εγώ με το άλλο - δεν υφίστανται ή βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση- διακόπτεται ακαριαία-όπως και η περιπλάνηση στην Πατησίων από το εμπόδιο του ηλεκτρικού σταθμού των Άνω Πατησίων.

Το βλέμμα του λοιπόν, κατασκευάζει και κατασκευάζεται. Το υποκείμενο, όμως, παραμένει ελεύθερο όσο βρίσκεται στη παρατήρηση και την ενατένιση του κενού και του “άλλου”, και δεσμεύεται όσο διέρχεται στον χώρο των κατασκευών που το ίδιο παρήγαγε. Από την περιπλάνηση του στον χώρο των αντικειμένων, με το βλέμμα να σταματά στο “Άλλο”, διέρχεται στην παραπλάνηση του βλέμματος του από την κατασκευή του “Εαυτού”. Το βλέμμα εισέρχεται σε έναν φαύλο κύκλο τύφλωσης, που παραμένει ατέρμονος όσο το υποκείμενο βρίσκεται στην ιδιοκατασκευή του και στιγμιαία να διασπάται όταν αναπόφευκτα επανέρχεται στο χώρο των “άλλων” αντικειμένων, με το βλέμμα τότε να ανασταίνεται.

3.6.2 Η ΑΠΟΚΟΠΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗ

Η κατασκευή, που γεννιέται είναι ένα γεγονός απρόσιτο, που δεν επιδέχεται αλλαγές. Παρόλα, αυτά δεν συνιστά κάτι διαφορετικό από τα υπόλοιπα αντικείμενα, αλλά μια νέα ετεροτοπία που εγκαθίστανται στο ευρύτερο περιβάλλον των αντικειμένων στον χώρο της Πατησίων. Είναι ζωντανή, αναπνέει και εξελίσσεται αυτόνομα στον χώρο- αποτελεί έναν πρόσθετο τελεστή εξέλιξης - συνυφασμένο με τις δυναμικές που παράγουν και τα άλλα αντικείμενα. Είναι ένα ακόμη αντικείμενο που διαμορφώνει τη χωρική εμπειρία των υπολοίπων υποκειμένων, παρεμποδίζει και προσανατολίζει την δράση τους, καθηλώνει την όραση ή δίνει χώρο στο βλέμμα να συνδιαλλαγεί με αυτήν. Επιδέχεται την επερχόμενη αμφισβήτηση, τη βίαια ρήξη, την καταστροφή και την προσπάθεια ανάγνωσης και κατανόησης της, μέσω του υποκειμενικού βλέμματος και τον τρόπο που αυτό κατανοεί τα πράγματα. Παρέχει την δυνατότητα για άλλο ένα ερέθισμα στον χώρο - άλλο ένα ερώτημα προς επίλυση. Η κατασκευή αποκόπτεται από τον κατασκευαστή, και εισέρχεται στον χώρο των αντικειμένων και των υπόλοιπων υποκειμένων.

Το απόλυτο της κατασκευής παύει να περιορίζεται στην προσωπική σφαίρα του κατασκευαστή. Η παγίωση του χρόνου της στον χώρο, δεν σημαίνει την αυτόματη σταθερότητα της δράσης του κατασκευαστή στον χώρο. Η εξαπάτηση του βλέμματος του μπορεί περιέλθει στην τύφλωση του από την ίδια την κατασκευή του και σε ένα στιγμιαίο χάσμα και απόσταση του με τα υπόλοιπα αντικείμενα. Όμως αυτό δεν είναι ολοκληρωτικό, έχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια, καθώς η επιστροφή του στον κόσμο των αντικειμένων της Πατησίων είναι αναπόφευκτη. Το υποκείμενο περιβάλλεται και βρίσκεται πάντοτε στον χώρο των αντικειμένων. Η αποφυγή του χάους των αντικειμένων, που τον κρατούν δέσμιο στον χώρο, δεν εξομαλύνεται με την σχηματοποίηση και ούτε παύει να υφίσταται, καθώς με την προσφορά της νέας κατασκευής του, το χάος ενισχύεται, ενδυναμώνεται, ανασυστήνεται- ο ίδιος συνδράμει σε αυτό και το αναζωογονεί. Η άγνοια της συμπλήρωσης επομένως,

τον επιστρέφει στο αρχικό σημείο εκκίνησης της σχέσης του με τα αντικείμενα, σε αυτό που με την προσπάθεια προσδιορισμού του και οριοθέτησης του χώρου υπέκφυγε. Το ίδιο το κατασκεύασμα, ως αποκομμένο πλέον από τον ίδιο, τον αποτραβά από την λήθη που είχε περιέλθει με την φυγή του βλέμματος του και ανασυγκροτεί στην μνήμη του εκ νέου την εικόνα της Πατησίων. Το βλέμμα του από την μερική θανάτωση, ανασυστήνεται, επιστρέφει στην παραμονή και την παρατήρηση των αντικειμένων της Πατησίων με την κατασκευή του να προσφέρει σε αυτήν την αλλοίωση της, την δυναμική εκείνη εντροπία του χώρου της.

ΚΑΛΗ ΚΑΛΩΣ
ΕΥΤΥΧΟΝΟΥ ΧΟΡΟΣ

ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΓΙΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΕΣ

Nica

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ ΜΝΗΜΗ

ΤΑΞΪΔΙ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ-ΧΡΟΝΟ ΘΡΑΥΣΜΑΤΩΝ

3.7.1 ΠΑΤΗΣΙΩΝ ΕΔΡΑΙΩΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

Αντικείμενο-χώρος / σήμα-έδαφος / μορφή-φόντο / εφήμερο-αιώνιο / στιγμιαίο-διαιρκές / ηλεκτρικό-στατικό / πλήρες-κενό / υπέρ-σχεδιασμένο- αληθινά ασχεδίαστο / σύνθετο- ατυχηματικό/ δημόσιο- ιδιωτικό/ πολιτειακό-ατομικό / χώρος-χρόνος / τάξη-αταξία / αμιγές- συμμιγές /αυτούσιο-πολυσχιδές / ομοιογενές-ετερόκλητο / υλικές συνθήκες - άμεση συναισθηματική εμπειρία

Το υποκείμενο βρίσκεται στον ενδιάμεσο μεταβατικό χώρο της Πατησίων, όπου εκατέρωθεν υπάρχουν μερικά δεκάδες ζεύγη τα οποία αντιτάσσουν δυο προφανώς μη αναστρέψιμες συνθήκες. Αυτές συγκροτούν κάθε φορά την ιδιότητα και την μορφή του αντικειμένου. Η μια συνθήκη είναι καταδικασμένη να θεωρείται κακή, η άλλη καλή, με την επιλογή της μίας έναντι της άλλης να παραμορφώνει το υποκείμενο, σε "αιώνιο έρμαιο" της γλωσσικής αντωνυμίας είτε/ή. Σπανίως θεωρούνται ως δύο "κατασκευάσματα" ίδιου χρώματος, τα οποία έχουν τοποθετηθεί μπροστά από ένα διαφορετικό φόντο. Η διαφοροποίηση της μιας παραμέτρου επιτελεί στην αυθόρμητη ανάγνωση διαφορετικών πραγμάτων. Η απομάκρυνση, όμως, του παραπλανητικού φόντου οδηγεί στην ανάγνωση και παρατήρηση της ομοιότητας τους. Η σύγκριση είναι δυναμικά επινοημένη ή βεβαιωμένη και "η διαδικασία εστίασης και ορισμού ενός επικέντρου της ψευδαίσθησης βρίσκεται σε συνεχείς διακυμάνσεις ως προς τους άξονες της πραγματικότητας".¹

Με την κατάρριψη της αντωνυμίας "και", υποβαθμίζεται η συνέργεια και συσχέτιση των δύο κατασκευών, που τελούνται στους εκατέρωθεν χώρους· και οι δεσμοί τους έρχονται πάντοτε σε σύγκρουσή. Έστω, η θεώρηση και η αντίληψη τους ως συμπληρωματικά στοιχεία - όπως η παρομοιώδης αναφορά στον μηχανισμό της μπαταρίας, που τίθεται σε λειτουργία και από τους δύο πόλους της - προσδοκάται μια συνθήκη ενεργούς ισορροπίας του υποκειμένου: "μεταξύ υποδομής και τεκταινόμενου, διάρθρωσης και γεγονότος, αναγκαιότητας και τυχαιότητας, μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού- (μιας ισορροπίας) συνεχώς επικαλούμενης από δυνάμεις που δρουν προς την μια ή την άλλη κατεύθυνση και σύμφωνα με τις διακυμάνσεις της μόδας, του ύφους και των γενικών κοινωνικών συνθηκών".²

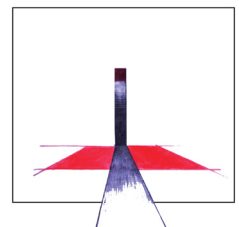
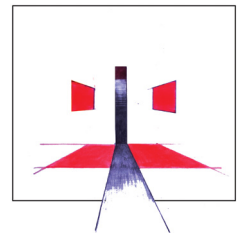
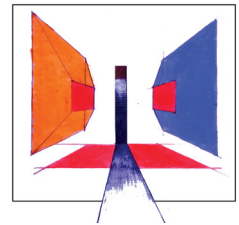
Δημιουργείται, λοιπόν, μια χρήσιμη διαλεκτική του χώρου των αντικειμένων που αντιτίθεται στο χάρμα των κατασκευασμένων δίπολων - στα καθολικά προστάγματα της μονόφθαλμής επιλογής ενός από τους πόλους - στον κίνδυνο ταυτόχρονης παρόρμησης για ουτοπικές θεωρήσεις - στην επακόλουθη αναθεώρηση και επανεκκίνηση του κόσμου· και στην τελική πτώση του "τώρα"· δηλαδή την χρονική παύση της "συνέχιας" της σχέσης του με το αντικείμενο, μεταπηδώντας σε άλλες πραγματικότητες που μπορούν να επιβιώσουν.

E51. απέναντι σελίδα,
Συσώρευση Θραυσμάτων,
2022

E52. Οφθαλμικές Κατασκευές
και ένα κατώφλι, 2021

¹Levi- Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήσης, σ.275

²Στο ίδιο, σ.278

³ Levi- Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήσης, σ.227-228

⁴ Simmel Georg, Περιτλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.62-63

Το κατώφλι της Πατησίων, λοιπόν, ως ουδέτερο, ή ως επί τούτω αναπαράσταση πολιτισμικού σχετικισμού;

ΟΥΔΕΤΕΡΟ ΚΑΤΩΦΛΙ

Μέχρι στιγμής, αυτό που έχουμε αποδείξει είναι ότι η διαλεκτική των δομών θέτει τις συστατικές μονάδες, *“οι οποίες δεν μπορούν να παίξουν αυτό το ρόλο παρά μόνο υπό τον όρο ότι θα έχουν οριστεί μονοσήμαντα, αντιτιθέμενες δηλαδή κατά ζεύγη, ούτως ώστε να σχηματιστεί κατόπιν, μέσω αυτών των συστατικών μονάδων ένα σύστημα το οποίο τελικά θα παίζει το ρόλο του τελεστή της σύνθεσης μεταξύ ιδέας και του γεγονότος, μετασχηματίζοντας το τελευταίο σε σημείο. Το πνεύμα προχωρεί έτσι από την εμπειρική διαφορότητα στην νοητική απλότητα κι ύστερα από την εννοιακή απλότητα στη σημαίνουσα σύνθεση”*.³ Μια προσέγγιση, με άλλα λόγια, που διαχωρίζει το κάθε αντικείμενο από το υπόλοιπο άξονα της Πατησίων, συγκρίνοντας το με το αντιθετικό του και κατατεμαχίζει αναζητώντας την αυτοτελή λειτουργία του, την ιστορική τεκμηρίωση και ταξινόμηση, την θέση του στον χρόνο και τον χώρο· και όχι την δυναμική σχέση του με τα υπόλοιπα αντικείμενα και με το σύγχρονο υποκείμενο.

ΚΑΤΩΦΛΙ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΣ

Αντίθετα αυτό που έχει να μας προσφέρει η διαλεκτική του χώρου δεν περιορίζεται στην ιδιότητα και την δομή του εκάστοτε αντικειμένου, αλλά στην συσχέτιση των αντικειμένων με την ζωή που αυτά εμπεριέχουν. *“Η ζωή θέτει τους όρους κατανόησης του εαυτού της μέσω των μορφών... εμφανίζεται πρώτα αδιαμεσολάβητα σαν μια αφηρημένη ενότητα μέσω της βιωματικής εμπειρίας, η οποία στη συνέχεια γίνεται κατανοητή ως συνειδητή σκοποθεσία, ... η ζωή γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ του παρόντος και του «όχι- ακόμη» του μέλλοντος... η υπέρβαση της πραγματικότητας καθίστανται δυνατή μόνο εάν υπάρχει κάτι στην ίδια την ιστορική πραγματικότητα που δίνει στην υπέρβαση το νόημα και τη δυνατότητα της... ο άνθρωπος ξεπερνά τα όρια που θέτει η κάθε στιγμή της πραγματικότητας”*.⁴

Κ_Α: Όψεις πολιτισμού-διαφεύγον ισόγειο / αλλοίωση- επαναφορά

Κ_Β: Πλατεία - δομημένο / διατάξεις (ρυθμικότητα)-θραύσματα / μεταβολή-μορφογένεση

Κ_Γ: Κενό οικόπεδο - κενό πάρκο / ερείπιο - επανάχρηση (γιατί) / κενό ως εργαλείο οργάνωσης - κενό “ατύχημα”

Έτσι, η σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο στον άξονα της Πατησίων, αναζητήθηκε με την χαρτογράφηση διαλεκτικών χωρικοτήτων, όπου αυτή δεν περιορίζεται μονάχα στη συσχέτιση των μορφών του χώρου με το υποκείμενο, αλλά και στην αναζήτηση του περιεχομένου, του νοήματος, της ιστορίας και της σύγχρονης παρεμβολής του σε αυτά. Μονάχα τότε θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε την σχέση ακόμα πιο πολύ και δεν θα οδηγούμασταν στην αυθαιρεσία μιας εμπειρικής

καταγραφής του χώρου ή στον κίνδυνο μιας μερικής τύφλωσης και κατάκτησης μας από κάποιο αντικείμενο έναντι άλλου. Έτσι, τα ζεύγη χωρικοτήτων του άξονα, με την σχέση όπως αναπτύσσεται σε αυτά, έχουν να μας υποδείξουν πως το κατασκεύασμα του δυισμού κατατροπώνεται από τον ίδιο τον χώρο. Για παράδειγμα μια επιμέρους χωρική ενότητα, δεν περιλαμβάνει μονοσήμαντα μια από τις δύο φαινομενικά αντιτιθέμενες συνθήκες, αλλά στο εσωτερικό της εμπεριέχονται και οι δύο συνθήκες. Αυτό εμφανίστηκε μέσα από το ίδιο εργαλείο, όπου φαινομενικά αντιτιθέμενα αντικείμενα, μορφές, εικόνες, περιεχόμενα και νοήματα στον ίδιο συμβατικό χώρο δρουν δυναμικά, και ενώ για την κατανόηση τους διαχωρίζονταν σε δύο χωρικότητες, εν τέλει εμπεριέχονταν σε έναν ενιαίο χώρο. Εξάλλου, ο χώρος δεν κατακερματίζεται, δεν είναι ποσοτικός, ούτε μετρήσιμος· δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν επιμέρους δυο χωρικότητες σε αυτήν την περιοχή, ο χώρος είναι ενιαίος, αλλά και πολυπαραγοντικός. Επομένως, το υποκείμενο βρίσκεται στο κατώφλι της Πατησίων, ανάμεσα σε αντικείμενα και ανορθωμένες μορφές υπόλοιπων υποκειμένων, που διασταυρώνονται και αλληλεπιδρούν στον χώρο-δημιουργούν υβριδισμούς, αφομοιώσεις, παραμορφώσεις, προκλήσεις, αποκρίσεις, επιβολές, αλληλεπικαλύψεις και υπερθέσεις, συμβιβασμούς και συγκερασμούς.

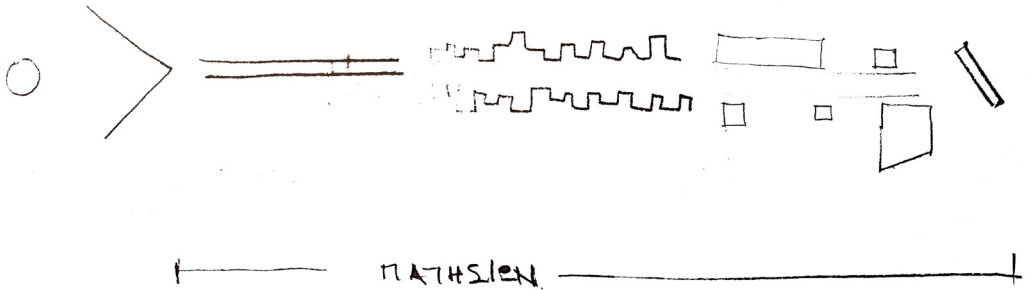
ΤΡΙΑΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ

“Τα αντικείμενα ως ενεργοποιητές και ως κινητήρια μέσα”⁵, επομένως απεικονίζουν αυτήν την κεντρικότητα, μας αποκαλύπτουν μια σχέση που δεν διαμορφώνεται μόνο ως αποδέκτης επινοήσεων. Είναι μια σχέση που δρα και επανατροφοδοτείται μέσω της κίνησης, δεν συνδέει απλώς αντικείμενα, αλλά με την δική της κίνηση προσδιορίζει την ανάπτυξη της Πατησίων. Αντιλαμβανόμαστε την σχέση όχι ως στατικό άθροισμα επαναλαμβανόμενων μορφολογικών στοιχείων, αλλά ένα δυναμικό σύστημα αναπροσανατολιζόμενων κινήσεων και πολλαπλών χρονικοτήτων. Όμως, στον κίνδυνο ρήξης της σχέσης δεν θα δεν μπορούσε παρά να υπάρξει ένα τρίτος παράγοντας που θα την ενεργοποιούσε και θα την κρατούσε διαρκώς σε εγρήγορση. Η περιπλάνηση κατέχει τον ρόλο του συνδετικού κρίκου της σχέσης, του σύγχρονου υποκειμένου με το ξένο αντικείμενο, κατά την διάβαση στην Πατησίων.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ-ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ-ΠΑΤΗΣΙΩΝ ΕΓΩ-ΑΛΛΟ-ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ

Ο χωρισμός της οδού σε επιμέρους χωρικές ενότητες-κατώφλια, εξετάζεται από την ανάλυση των γεγονότων, όπως αυτά κατανέμονται στον χώρο - όχι τυχαία, αλλά με βάση τις ρυθμικές εναλλαγές και τις διατάξεις που επιβάλλονται, από τον τρόπο παραγωγής του χώρου, από τα ποσοτικά, ποιοτικά και αισθητικά χωρικά συμβάντα και από το αποτέλεσμα της μορφής του- δηλαδή στην συνθήκη που βρίσκεται στο τώρα - ή, από την ίδια την ζωή, τη ζωή που είναι προϊόν μιας αέναης σύγκρουσης αντικειμένου-υποκειμένου, αλληλένδετη με την οπτική ένταση που προκύπτει από πολλαπλές ανταγωνιστικές οπτικές φυγές αντίληψης.

γεωμετρικό- οργανικό- κενό / τρόπος παραγωγής σχεδιασμού: σύστημα-μονάδα-σύστημα / συνεχές όριο-ασυνεχές όριο- ασυνεχές κενό / συμμετρία-πολυπλοκότητα -αποσπασματικότητα / ασταθής Όψη - ασταθής κάτοψη- κενό περιεχόμενο / βλέμμα-σώμα-δράση / φαίνεσθαι-είναι... / Ξένο λόγο χρόνου- Ξένο λόγο χώρου- Ξένο λόγο της απουσίας / κανονικό- ακανόνιστο-ασχημάτιστο/ νέα μορφή επιφάνεια -νέα δομή-νέο θραύσμα κατασκευή / Θραύσματα συμβόλων-θραύσματα εμπόδιων-θραύσματα κενών / ευθεία-τεθλασμένη-καμπύλη / όραση - τρόπος - ... / εκ των άνω οργάνωση- μετασχηματισμός της οργάνωσης με φαινομενικά τυχαίο - ιδιωτική πρωτοβουλία εσώκλειστης οργάνωσης

ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ

Η πολυπλοκότητα και η ποικιλία που χαρακτηρίζει την σχέση σε καθεμία ξεχωριστή χωρική ενότητα και η μεταξύ αυτών συσχέτιση, έθεσε τον χώρο για την οργάνωση στρατηγημάτων, που η σχέση θα μπορούσε να αναζητηθεί με τις μεταβολές και εναλλαγές διαφορετικών τρόπων του βλέμματος του υποκειμένου. Κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να αποδοθεί στην μονοσημία ενός χώρου, καθώς το βλέμμα θα ήταν μονοσήμαντο και σταθερό σε αυτόν. Έτσι, στην εκδίπλωση του χώρου της Πατησίων είναι δυνατό να συσχετιστεί άμεσα η μορφή, το περιεχόμενο και το νόημα των αντικειμένων της κάθε ενότητας μέσω της ενατένισης του βλέμματος του υποκειμένου- χωρίς να αναζητηθεί μονάχα η αυτοτελής, άρα η δομική λειτουργία αυτών των δύο παραγόντων, αλλά η συστηματική, δηλαδή αυτή που συνδέει την μεταξύ τους σχέση με δυναμικό τρόπο στον χώρο της. Τα αντικείμενα στην Πατησίων δεν παραμένουν στάσιμα όσο το μάτι βρίσκεται στην ενατένιση τους, όσο η ζωή της πόλης τα περικλείει, όσο παραμένουν ανολοκλήρωτα και ο θάνατος τους αναμένεται. Η ανάλυση της εναλλαγής του βλέμματος του υποκειμένου στην κάθε χωρική ενότητα γινόταν με την εύρεση τέτοιων χωρικών και δομικών στοιχείων που υποδεικνύουν μια επαγρύπνηση και παραμονή του βλέμματος, στοιχεία που προδίδουν το πασιφανές της ιδιότητας τους και της όρασης σε αυτά και άλλα που το οδηγούν στην νέκρωση και την φυγή του, με την ολοκλήρωση του βλέμματος να επιτυγχάνεται με την διακοπή της οδού στον σταθμό των Άνω Πατησίων.

ευθεία γραμμή κίνησης-στροφικός ελιγμός κίνησης-παύση κίνησης / φυγή βλέμματος- παραμονή βλέμματος-ολοκλήρωση βλέμματος / ετεροχρονία-ταυτοχρονία-συγχρονία / δεσμευμένο - ατέρμονα στιγμιαίο - σκοποθεσία

⁶Levi- Strauss Claude, Η άγρια σκέψη, Παπαζήσης, σ.26

⁷Στο ίδιο, σ.227-228

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ ΤΥΧΑΙΟΥ

Διακρίνονται, λοιπόν, διάφορα επίπεδα υπερδιόγκωσης στην ανάλυση της σχέσης στην κάθε ενότητα ξεχωριστά και στο σύνολο του άξονα, όπου κανείς δεν θα μπορούσε να βεβαιώσει ότι η διόγκωση αυτή αποτελεί αντικειμενική ιδιότητα του σχήματος και όχι το αποτέλεσμα των ιδιαίτερων συνθηκών κάτω από τις οποίες έγινε η παρατήρηση. Πως όμως, τόσες επισωρεύσεις αναλογιών μαζεμένες να γεννούν αυτού του είδους αφήγησης της σχέσης στην Πατησίων; Η απάντηση που ικανοποιεί την σκέψη αλλά και την διαχείριση όλων αυτών, δίνεται από ένα απόσπασμα του Levi Strauss:

“Η ανθρωπότητα που προσδεδείει δεν μοιάζει καθόλου με έναν άνθρωπο που ανεβαίνει μια σκάλα, προσθέτοντας σε κάθε του κίνηση ένα ακόμη σκαλοπάτι σε όσα ήδη έχει κατορθώσει να κατακτήσει· θυμίζει περισσότερο τον παίκτη, που η τύχη του είναι μοιρασμένη σε πολλά ζάρια και κάθε φορά που τα ρίχνει, τα βλέπει να σκορπίζονται επάνω στο χαλί, φέρνοντας ισάριθμα διαφορετικούς αριθμούς. Ό,τι κερδίζει κανείς από το ένα ζάρι, κινδυνεύει να το χάσει από το άλλο, και καμιά μόνο φορά η ιστορία γίνεται επικοδομητική, οι αριθμοί δηλαδή προστίθενται και σχηματίζουν ένα ευνοϊκό συνδυασμό.”⁶

Δεν θα λέγαμε, λοιπόν, πως αποτέλεσε μονάχα ένα μονοσήμαντο ευνοϊκό πεδίο όπου η σχέση αναζητήθηκε σε έναν τριμερή χωρισμό του χώρου, αλλά αυτή αναδιπλωνόταν και εξελισσόταν με την παρατήρηση των συμβάντων, των γεγονότων, του χώρου και των χαρακτηριστικών του. Το μοναδικό τέχνασμα που καθόρισε την ανάπτυξη της αφήγησης της στον χώρο, ήταν η καταλυτική επιλογή της κατεύθυνσης της περιπλάνησης του υποκειμένου στον άξονα από νότο προς βορρά. Όμως, το σημείο εκκίνησης δεν αποτέλεσε κάποιο στρατήγημα ή συγκεκριμένο σκοπό, αλλά η επιλογή του ήταν μια ενδόμυχη ανάγκη κατανόησης-λειτουργεί ως σημείο αναφοράς. Υπάρχει λοιπόν ο νόμος του τυχαίου και ο ευνοϊκός συνδυασμός της ιστορικής εξέλιξης της Πατησίων, που συντέλεσαν στη πορεία αυτή.

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΘΡΑΣΥΜΑΤΩΝ

Η προσθετική των διογκωμένων αναλογιών, ο συνδυασμός και η συσχέτιση τους, συγκρότησε την σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο στην κάθε ενότητα, με το βλέμμα να διαμορφώνεται και να μεταλλάσσεται σε καθεμία από αυτές. Όμως, υποστηρίζουμε πως *“ανάμεσα στην πράξιν και τις μορφές πρακτικής παρεμβάλετε ένα μεσάζοντα- το εννοιακό σχήμα-του οποίου μια ύλη και μια μορφή... ολοκληρώνονται ως δομές, δηλαδή ως όντα εμπειρικά συνάμα και κατανοητά.”⁷* Έτσι, εφευρέθηκαν κάποιοι όροι που διαμόρφωναν την σχέση αντίστοιχα, ενώ στην συνέχεια μετουσιώθηκαν σε τρεις βασικούς άξονες εννοιών.

Ε54. Αντικατοπτρισμός
οριοθετημένης κίνησης, 2021

⁸Αντονάς Αριστείδης, Η
ανασύσταση του βλέμματος,
ΑΠΘ, 1998, σ.83

⁹ Στο ίδιο, σ.90

Κ_Α: πολιτισμός - λειτουργία - νόμοι - πολιτεία - κοινωνία - τάξη - νους - επιβολή
- δεσμός - κέντρο - τάξη - δομή- κυριαρχία-καταπίεση->ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Κ_Α': ΡΗΞΗ

Κ_Β: ένταση - σπατάλη - ακανόνιστο - επιθυμία - διαλεκτική - αντίσταση -
αμφισημία - αμφισβήτηση - αβεβαιότητα-χάος-> ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ

Κ_Β': ΠΑΥΣΗ

Κ_Γ: προσδοκία - ανάληψη - σχηματοποίηση - νέκρωση - φυγή - οργάνωση -
συστηματοποίηση - βία - θάνατος -μηδενισμός-> ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ

Κ_Γ': ΔΙΑΚΟΠΗ

ΕΞΟΥΣΙΑ-ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ-ΕΡΕΙΠΙΑ

ή

(Το εγώ και το άλλο - το εγώ με το άλλο - το εγώ στο άλλο)

ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ - ΤΟ ΘΡΑΥΣΜΑ ΚΑΙ Η ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΜΝΗΜΗ

Η αυστηρή συγκρότηση και καταγραφή του βλέμματος στην κάθε ενότητα δεν υπόσχεται *“την κατάθεση κάποιας νέας, επαρκούς, ικανοποιητικής περιγραφής του βλέμματος”*⁸ και δόμησης του σε καθεμία από αυτές, καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν ύποπτο· με την σχέση να είναι αυστηρά δομημένη στο άξονα και το βλέμμα του υποκειμένου να μην παρεκκλίνει από την προοπτική αυτή. Η πορεία θα ήταν προδιαγεγραμμένη και το βλέμμα μας νεκρό. Η πορεία ανάλυσης που ακολουθήσαμε, κάποιος θα υποστήριζε πως οργανώνει κάτι τέτοιο. Αντίθετα, η εναπόθεση των θραυσμάτων στον χώρο και στην καθεμία ενότητα ελλοχεύουν αυτό· δεν συντελούν στην ολοκληρωτική διατήρηση κάποιας εικόνας της σχέσης στο ανάπτυγμα της οδού Πατησίων και αφήνουν το ανοικτό ενδεχόμενο για κάθε απόκλιση του βλέμματος στο σύνολο του χώρου της. Αυτό έρχεται να ενισχύσει η έννοια του θραύσματος ως αναγκαίο συστατικό του χώρου. Έτσι, εκμαιεύαμε θραύσματα στην κάθε ενότητα που ποσοτικά ή ποιοτικά υπερίσχυαν άλλων, βγάζοντας κάποια συμπεράσματα για το βλέμμα και ενισχύοντας βασικές έννοιες στην κάθε μια ενότητα, αλλά αυτά δεν πρέπει να μας παραπλανούν, καθώς δεν παύουν να αποτελούν θραύσματα και όχι το σύνολο του χώρου. Επομένως, οι αναλογίες θραυσμάτων αποτέλεσαν εκείνα τα συστατικά στοιχεία που διαφαίνονται στον χώρο και τα ίδια αναδεικνύουν την εναλλαγή του βλέμματος. Δεν υφίσταται επομένως η απόλυτη καταγραφή του βλέμματος σε έναν αυστηρό πίνακα χωρικών ενότητων και σε κάθε αντικείμενο του χώρου τους, ούτε η απόλυτη σχέση του υποκειμένου με τον χώρο της Πατησίων. Διατυπώσαμε, επομένως κάποιες προτάσεις *“που πολιορκούσαν τα μυστικά των συνεχών μεταβολών, των μεταπτώσεων και των μεταλλαγών του βλέμματος”*⁹. Αυτές, ήταν άμεσα συσχετισμένες με τα συγκεκριμένα θραύσματα του χώρου και της σχέσης όπως εμφανιζόταν σε κάθε ενότητα. Οργανώθηκαν, έτσι, κάποια στρατηγήματα

για την προσφορά στο βλέμμα που επιχειρεί καθεμία ενότητα που συσχετίστηκαν με τις έννοιες ΕΞΟΥΣΙΑ-ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ-ΕΡΕΙΠΙΑ, έννοιες όχι αυθαίρετες, αλλά που προέκυπταν από την προσθετική διαδικασία των θραυσμάτων του χώρου της κάθε ενότητας και τη ζωή που τον περιβάλλει. Αυτές ανέδειξαν την εναλλαγή των διαφορετικών χωρικών ποιτήτων στο ανάπτυγμα της οδού και αντίστοιχα τους αδιάκοπους μετασχηματισμούς του βλέμματος στην καθεμία.

Γ Ρ Α Μ Μ Ι Κ Η Μ Ν Η Μ Η

Τα συμπεράσματα που προέκυπταν από την διαμόρφωση της σχέσης, του χώρου των αντικειμένων με το βλέμμα του υποκειμένου, συγκρότησαν ένα είδος γραμμικής μνήμης. Τόσο η εναλλαγή των χωρικών ποιτήτων, όσο και αυτή του βλέμματος στην κάθε ενότητα, εμφάνιζε διαφορετικές χρονικότητες της σχέσης στον χώρο της Πατησίων.

ΠΑΡΕΛΘΟΝ - ΠΑΡΟΝ - ΜΕΛΛΟΝ

ΓΡΑΜΜΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ-ΟΡΓΑΝΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ-ΚΕΝΟΣ ΑΞΟΝΑΣ
(ή συμβολικά ΑΚΡΟΠΟΛΗ - ΠΑΤΗΣΙΩΝ - ΠΑΡΝΗΘΑ)

Η δράση του υποκειμένου αρχικά είναι δέσμια των αντικειμένων του παρελθόντος, στην συνέχεια βρίσκεται να συγχρονίζεται με την ταυτόχρονη κινητικότητα και ζωή των αντικειμένων σε μια αέναη και ατέρμονη διαδικασία σύγκρουσης, ενώ στο τέλος προσδοκείται η μελλοντική κατασκευή ενός δικού του αντικειμένου-οδηγείται δηλαδή σε μια ενέργεια που έχει ολωσδιόλου υπέρτατη αξία -αλλά τον θέτει ταυτόχρονα στο σημείο μηδέν. Αντίστοιχα το ίδιο συμβαίνει και με την εναλλαγή του βλέμματος του.

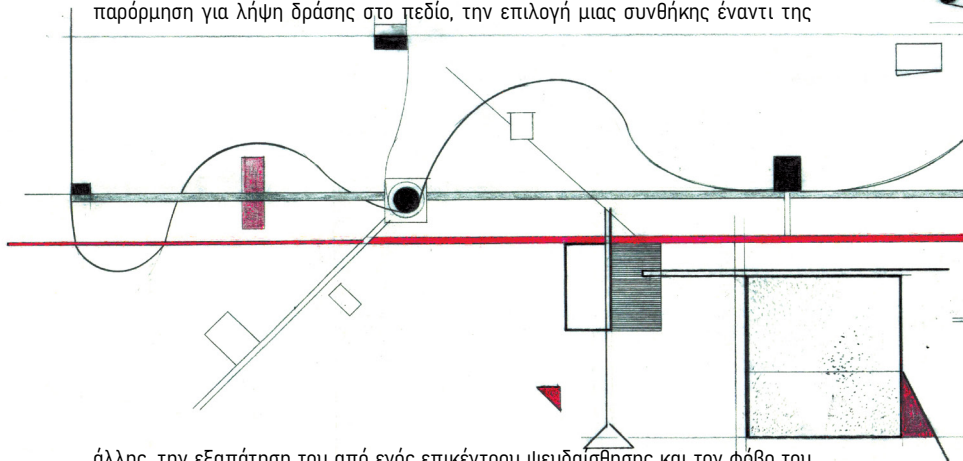
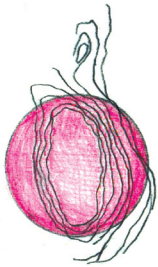
Από την άλλη, η μνήμη αυτή περιορίζεται στην κατανόηση και ανάγνωση της οδού-δεν επιζητά κάποιου είδους μεταλαμπαδεύση της. Περιορίζεται στα θραύσματα που εκμαιεύσαμε και στο σχήμα που αυτά οργάνωσαν. Η μνήμη αυτή δεν αφήνει περιθώρια για την αναθεώρηση της, διαμορφώνει μια εικόνα από αυτά που έχει επιλέξει να συνδιαλέγει και να αναδείξει. Θα λέγαμε λοιπόν, πώς κάτι που μπορεί να συγκροτηθεί γραμμικά, οδηγεί στο σίγουρο "θάνατο". Η αρχή, η μέση και το τέλος, αφομοιώνουν αυτήν την κατάσταση. Η σχηματοποίηση και η νέκρωση του βλέμματος παραμένει σε σταθερή κατάσταση, όσο η συγκρότηση της μνήμης της οδού έχει περιέλθει στην αυστηρή οργάνωση της. Αυτό που συγκροτείται ως συστηματική καταγραφή της μνήμης δεν εμπεριέχει το "άλλο", το απομονώνει και το περιορίζει- δεν μπορεί να υποδεχτεί την ολότητα και η "σκοποθεσία" θραυσμάτων σίγουρα περικλείεται από μια εσωτερική ανάγκη. Είναι εφικτό όμως αυτού του είδους η μνήμη να μην συντελεστεί, όταν πρόκειται για την συζήτηση ενός χώρου;

Το είδος αυτής της γραμμικής μνήμης αποτελεί μια "κατασκευή" ενός θολού θραύσματος στον χώρο- ή μια καλοστημένη απάτη, που όμως πρέπει να αναθεωρηθεί. Πρέπει να λειτουργήσει ως άχρηστη την ίδια ώρα που προσπαθεί να χρησιμοποιηθεί ως γνώση, αλλιώς ο χώρος της οδού θα είναι ες αεί νεκρός στο βλέμμα.

Όμως, αυτή η μνήμη έχει να μας προσδώσει στοιχεία του χώρου και της σχέσης του με τα υποκείμενα, που σε κάθε περίπτωση παρεμβολής του σε αυτά, αν την συγκρατούσαμε, δεν θα οδηγούμασταν σε ισοπεδωτικές τακτικές καταστροφής του χώρου της Πατησίων. Αναδείχτηκε η ποικιλία των μορφών και των αντικειμένων του άξονα, διάφορες πολεοδομικές ενότητες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μορφοποιήσεις και μορφογενέσεις, περιεχόμενα και νόηματα που άλλοτε κρύπτονταν και άλλοτε ήταν εμφανή, παρεμβολές και επικαλύψεις μορφών, κενά-πλήρους νοήματος και δομικά-αντικείμενα κενού περιεχομένου, πολυπλοκότητες σχέσεων με ταυτόχρονες διεισδύσεις όλων αυτών και μια δυναμική σχέση του υποκειμένου με το αντικείμενο να παραμένει ενεργή στον χώρο και το βλέμμα του πρώτου στην αιώνια ενατένιση του.

Όταν όλα αυτά καταχωρηθούν στην μνήμη δεν έχουν παρά να αντιπαραβάλουν κάθε "κατασκευασμένη" και σχηματοποιημένη εικόνα της Πατησίων, κάθε είδους φήμης και κατηγορήματος που συντελεί σε ψευδαισθήσεις για την καθολικότητα της μορφής και της ζωής της. Συγκρατεί το υποκείμενο από την αυθόρμητη παρόρμηση για λήψη δράσης στο πεδίο, την επιλογή μιας συνθήκης έναντι της

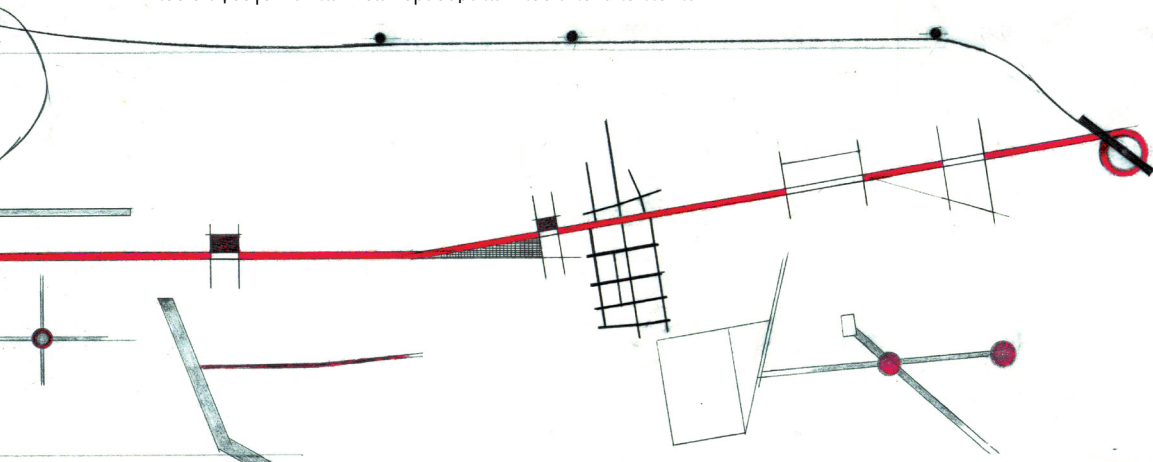
άλλης, την εξαπάτηση του από ενός επικέντρου ψευδαισθήσης και τον φόβο του για το άγνωστο της οδού. Το υποκείμενο αφήνεται στην ουσιαστική σχέση με τα αντικείμενα, και το "εγώ" με το "άλλο", δεν εμποτίζεται από οποιαδήποτε μύχια προκατάληψη. Έτσι, κάθε ανάγκη που μπορεί να προκύπτει για τον εξωραϊσμό της μέσω κάποιου είδους ανάπλασης του χώρου της, για κάθε ευθεία γραμμή που πάει να οργανώσει το φαινομενικό χάος της και τον τρόπο ύπαρξης των υποκειμένων σε αυτήν, για κάθε σχεδιαστική απόπειρα που υποκρύπτει και αντιτίθεται στο "Ξένο" έναντι του "οικείου" και δημιουργεί την μονοσημία ενός ενιαίου χώρου - σε μορφή, περιεχόμενο και νόημα - είναι ανώφελη, επικίνδυνη και επιβλαβής, τόσο για τον ίδιο της τον χώρο και τα αντικείμενα του, όσο για το υποκείμενο και το βλέμμα του. Το ανάπτυγμα του χώρου της Πατησίων παρέχει λοιπόν, αυτά τα χαρακτηριστικά όπου το βλέμμα μπορεί να επιζήσει στον χώρο των αντικειμένων και η σχέση με τα αντικείμενα του να είναι ουσιαστική, συμπληρώνοντας ταυτόχρονα τον χώρο και εξασφαλίζοντας περιεχόμενα που *χωρίς αυτήν την προϋπόθεση η σημερινή πόλη αντιστοιχεί σε ένα αδιανόητο, τερατώδες κενό- ότι ακριβώς της καταμαρτυρούν... Εύλογα, λοιπόν, υποπτευόμαστε ότι η πραγματικότητα είναι εκείνη που θα έπρεπε να παρατηρήσουμε άμεσα, πριν και πάνω από όλα, και με όση προσοχή γίνεται, για*

να μάθουμε, επιτέλους αυτή τη σύγχρονη πόλη. Να το μάθουμε, πριν δοκιμάσουμε να την αλλοιώσουμε επιθετικά, είτε εγκαταλείποντας την, είτε μεταποιώντας την”¹⁰

3.7.2 ΠΑΤΗΣΙΩΝ- ΘΟΛΟ ΘΡΑΥΣΜΑ ΠΡΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ

Κ Υ Κ Λ Ι Κ Η Μ Ν Η Μ Η
απόσταση-θύμηση-απουσία-νοσταλγία-θραύσμα-μνημείο-ταξίδι

Την συγκρότηση ενός είδους γραμμικής μνήμης δεν έχουμε παρά να την αντιπαραβάλλουμε σε ένα είδος κυκλικής μνήμης που λειτουργεί στο διηνεκές του χώρου -των διαρκών μετασχηματισμών του, της προσφοράς του υπολείμματος του που διαφεύγει και των νέων θραυσμάτων που αποκαλύπτονται.

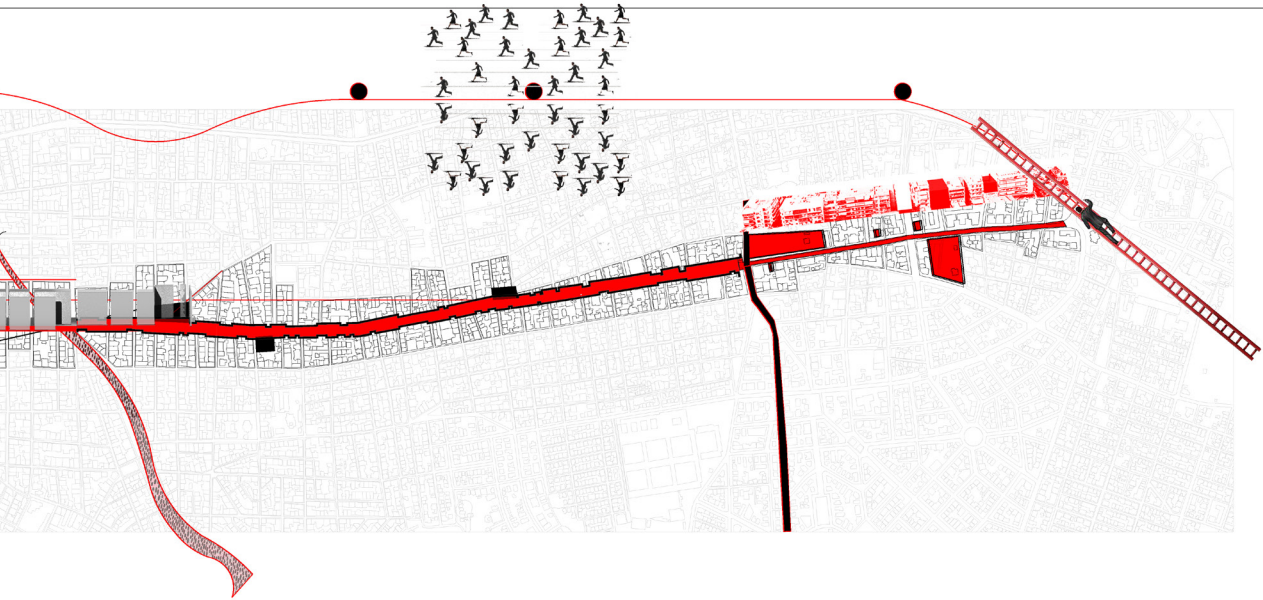

ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΣΕ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Αν η κίνηση της συμπλήρωσης της εικόνας της Πατησίων –μέσω του βλέματος και της ύλης - συνιστά την υπέρβαση του χώρου της, με το υποκείμενο να γίνεται αντιληπτό ως το περιορισμένο εκείνο ον που δεν γνωρίζει όρια, τότε “σε αυτό το σημείο συναντάμε την έννοια του “απείρου” η οποία εκλαμβάνεται ως συνεχής υπέρβαση των ορίων”¹¹ Το “άπειρο” αυτό δεν νοείται ως μια αφηρημένη προέκταση ενός απροσδιόριστου μέλλοντος και χώρου, αλλά ως μια κυκλική κίνηση δεσμευτικού χαρακτήρα, που η κατεύθυνση του αναφέρεται σε μια ελεύθερη κίνηση γύρω από ένα κέντρο αυτοπροσδιορισμού της Πατησίων, που οριοθετεί αυτό το οποίο καλείται να ξεπεράσει, ενσωματώνοντας το τελικά ως “στιγμή” του. Η κίνηση αυτή φανερώνει τον χαρακτήρα του χώρου της Πατησίων ως ταυτόχρονης ελευθερίας και δέσμευσης, και αυτό που ανορθώνεται ως μορφή τοποθετείται στο εσωτερικό της πραγματικότητας της, αποτελώντας ακόμα ένα θραύσμα του χώρου της. Η συμπλήρωση δεν θα είχε αξία αν σήμαινε την ταυτόχρονη απομάκρυνση του υποκειμένου από τον χώρο των συμβόλων, των εμποδίων, των δομών, και των κενών της Πατησίων. Αντίθετα το νέο θραύσμα απόκτα αξία από αυτά, και αν μπορούσαμε να θέσουμε μια κριτική αυτού, τότε η επιτυχία του θα βρισκόταν στο

¹¹ Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ.63

E56. Ανακατασκευή του βλέματος, 2021

¹² De Certeau Michel, Επινιώνας την καθημερινή πρακτική, Σμίλη, 2010, σ.436

¹³ Φατούρος Δ., Ένα συντακτικό της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, Θεσσαλονίκη, 1995, σ.169

¹⁴ Rowe Colin, Koetter Fred, Collage city, Παπαζήσης, 2020, σ.256

¹⁵ Rowe Colin, Koetter Fred, Collage city, Παπαζήσης, 2020, σ.256

γεγονός ότι, το υποκείμενο που το τοποθέτησε παραμένει στο συνεχές του χώρου της οδού και περιβάλλεται από τέτοιες "στιγμές", προτού το υλοποιήσει.

ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ-ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Η απότομη διακοπή της περιπλάνησης στον άξονα έχει μια συμβολική αξία με την παρεμβολή του σταθμού των Άνω Πατησίων. Η απόσταση του υποκειμένου συντελεί στην απουσία της επαφής του με τον χώρο της και η έξοδος του προδίδει την διάρκεια του ταξιδιού της περιπλάνησης. Η θύμηση της "δομημένης" εικόνας της επανέρχεται ήδη από την ονοματοθεσία της οδού, ως έκλαμψη της μνήμης. Στη διευκόλυνση της συγκρότησης μιας "μνήμης" εκχωρούνται από την επιφάνεια τα θραύσματα του χώρου της, διάφορα σημεία, αντικείμενα και επιμέρους χώροι: *"αυτά δεν ανήκουν στην κατηγορία της συμπαράθεσης, αλλά έχουν τη μορφή αλληλεπικαλυπτόμενων στρώσεων. Τα απλωμένα στην ίδια επιφάνεια στοιχεία είναι καταμετρήσιμα· προσφέρονται στην ανάλυση· σχηματίζουν μια χειρίσιμη επιφάνεια"*.¹² Τα στιγμιότυπα αυτά αποκτούν αξία (ενθύμια), εγκαθίστανται στο παρασκήνιο ως γεγονός και καθορίζουν την διάθεση της περιπλάνησης. Με την καταχώρηση τους στην μνήμη, το θρυμμάτισμα του χρόνου και την ανασύνταξη των θραυσμάτων με άλλη σειρά, συντίθεται ένα εκ νέου χωροχρονικό κολλάζ αποσπασμάτων ή αλλιώς μια εικόνα της - όχι αποκομμένη από την πραγματικότητα της οδού. Αυτή συγκροτείται από τα παροδικά φαινόμενα της χρονικής διάρκειας της περιπλάνησης του, ενώ εν τέλει αποτυπώνεται στην μνήμη σε μια στιγμή (α-χρονικότητα). Υπάρχει επομένως αυτό το παράδοξο του χρόνου της μνήμης, όπου την ίδια στιγμή που η Πατησίων είναι άκρως κινητική, στην μνήμη η εικόνα εμμένει στην σταθερότητα της. Είναι αναγκαίο όμως αυτή η μνήμη, να μην είναι αυτόνομη, να αναθεωρείται και να παραμένει ανοικτή, καθώς η μεταβλητότητα του χώρου επιφέρει συνεχείς μεταβολές, και σε περίπτωση που δεν τις αποδεχτεί ως καταχωρήσιμες, οδηγείται στην νοσταλγία της εικόνας που είχε σχηματιστεί, μιας επί της ουσίας πεπερασμένης- νεκρής εικόνας.

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Η Πατησίων αποτελεί μια μήτρα που παραλαμβάνει πολλούς όρους, και η εναλλαγή του βλέμματος σε αυτήν δεν θα μπορούσε να ορίζει μια μονοσήμαντη διαδικασία οπτικής αντίληψης, αλλά αυτή η διαδικασία *"είναι σύνθετη. Έχει ασφαλώς σχέση με την μνήμη, με την προηγούμενη εμπειρία, με τη νοητική γεωγραφία"*.¹³ Η εποπτεία του συνόλου της ολότητας της Πατησίων δεν μπορεί να εγγραφεί, ούτε να κατακτηθεί και να εισχωρήσει στην μνήμη, τόσο λόγω της δόγκωσης των δομικών στοιχείων όσο και της διαρκούς μεταβολής της από την ζωή που περιέχει. Μονάχα τα θραύσματα καταχωρούνται, με αυτά να καθοδηγούν το βλέμμα. Επίσης, ο μηδενισμός και η επανεκκίνηση του βλέμματος δεν υφίσταται, καθώς κάποιο σχήμα της εικόνας της έχει εισχωρήσει ήδη στην μνήμη, ενώ είδαμε πως το βλέμμα μπορεί να επέλθει στην νέκρωση του, όταν η μνήμη παραμένει και λειτουργεί ως ιστορία και όταν η διαδρομή μετέχει ως το κατέχον γνώριμο πεδίο. Κάτι τέτοιο συγκροτεί μια μνημειώδη διάθεση και μια μνημονική πρόθεση. Ωστόσο, σε κάθε επόμενη βόλτα στον άξονα της οδού *"κάποιου είδους επίμονη ύλη, ένα τοτεμικής φύσεως material θα συνεχίζει περαιτέρω να αρνείται την αποπομπή του"*,¹⁴ αρνείται την εκδίωξη και την εξάλειψη του *"αποκρυπτόμενο στις εκλεπτύνσεις ενός νεωστί επινοούμενου καμουφλάζ"*,¹⁵ στις προσμεϊξεις των διαστρωματωμένων

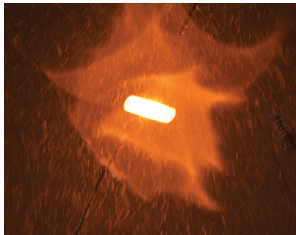
και πεισμών των τύπων, που *"οι αναγνωρίσιμοι λόγοι που τους άρθρωναν άλλοτε έχουν εξαφανιστεί ή έχουν αφήσει μονάχα θραύσματα"*.¹⁶ Του έχει επιτραπεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά, με το βλέμμα σε αυτό ταυτόχρονα να μολύνεται και να μολύνει, και την μνήμη να ανασταίνεται από την προκείμενη λήθη της. Η εξαπάτηση, λοιπόν, της σχηματισμένης εικόνας που είχε εκχωρηθεί στην μνήμη δεν παύει να είναι παραμόρφωση ουσιάς κατάστασης, χρονική και χωρική, της μεταβαλλόμενης πραγματικότητας. Η μνήμη, λοιπόν, λειτουργεί παραμορφωτικά σε κάθε επαναφορά της διαδρομής· ο χωροχρόνος που καταχωρεί ανασυστήνεται και η ανθολογία αναμνηστικών, επιμνημόσυνων χειρονομιών διογκώνεται.

Η μνήμη εμπλέκεται και εισχωρεί στον κοινωνικό χώρο. Διαμορφώνει τον μεταβλητό όρο αυτό που διαρκώς αναθεωρείται και μετασχηματίζεται, επιβάλλεται και κυριαρχεί, εγκαθίσταται από τους μεν για να κατευθύνει και αλλοιώνεται από τους δε αναθεωρώντας την, αντικρούοντας κάθε είδους συνολικής εποπτείας και σταθερού βλέμματος. Όσο οι διαφορές αυτές αμβλύνονται, όσο μορφολογίες και τεχνάσματα διαδίδονται στο σύνολο του, τόσο η αμοιβαία κατανόηση γίνεται αποσπασματική. Η επανασύλληψη δεν υφίσταται· γίνεται με ένα αναβαθμισμένο προσδιορισμό. Η σχέση του υποκειμένου με τον χώρο της Πατησίων, αναθεωρείται, εξελίσσεται, διαταράσσεται και αμφισβητείται από την ασυνέχεια του συστήματος, τις διαρκείς καταστροφές που συντελούνται στο εσωτερικό του, τις νέες ισορροπίες που εφευρίσκονται και την πληθώρα του ασυνήθιστου και του απρόβλεπτου χαρακτήρα των θραυσμάτων και των μικροσυμβάντων. Διαφορετικές πτυχές κινητικότητας, ιδιότητες όπως η εξελίξιμη μεταβλητότητα, ο πρωτεύικός μετασχηματισμός, αλλά και το απρόβλεπτο και η διασπορά - η αρμονική σύμπτωση ή η σύγκρουση με όλες τις συνέπειες, μεταβάλλουν, ανασυνθέτουν και αναπροσδιορίζουν διαρκώς το εσωτερικό της και με την κάθε επόμενη περιπλάνηση του άξονα της Πατησίων, η πορεία που θα ακολουθήσει θα έχει ως αποτέλεσμα την ανάσταση της μνήμης του και το *"αέναον ανά της ανασύστασης του βλέμματος του"*.¹⁷

Ο δρόμος της Πατησίων είναι το πεδίο εφαρμογής αυτής της κατηγορίας των συμπτώσεων, των αναρίθμητων εκείνων δυναμικών συνθηκών που συνιστούν τη ροή της ζωής μέσα της και καταλαμβάνουν τη διαρκή παραλλαγή της εικόνας της, μη αφήνοντας την σχέση του υποκειμένου με τα αντικείμενα της να βρεθεί σε απόσταση. Αντί, λοιπόν, να επιζητούμε κάποια νοσταλγική εικόνα του παρελθόντος της και να προσμένουμε την αποπομπή των μορφών της έναντι άλλων· αντί να προσδοκούμε την μελλοντική εικόνα της έναντι αυτής που είναι στο τώρα, και να την καθυποτάξουμε σε κάθε γνώριμη ψυχολογική συγκρότηση και δομή - με ιδέες που θα καταστήσουν το μέλλον κάτι το οποίο δεν αναπτύσσεται - η προβεβλημένη διαμάχη και σύγκρουση των ετερόκλητων μορφών της μπορεί να θεωρηθεί το "μεταβατικό εργαλείο, στοιχείο μετάβασης και μετακλήτο μέσο", μια πρόταση για την αποκατάσταση ενός φυσικού περιβάλλοντος αναλλοιώτου. Αν λοιπόν, προσδοκούμε στην εμφάνιση του κρυφού της νοήματος, τότε καλύτερα θα ήταν αυτό να το εντείναμε ακόμη πιο πολύ αποκρύπτοντας την ιδιαιτερότητα της ιδιότητας του· και αν το νόημα είναι πασιφανές τότε προσδοκούμε στην περαιτέρω ένταση της εμφάνισής του. Τότε ίσως η φύση του βλέμματος σε αυτήν παραμένει και εναλλάσσεται, παρατηρεί, βρίσκει σε εγρήγορση και διαρκώς παραμορφώνει χρονικά και νοηματικά το χώρο της - θετικά νοούμενη ως πολυσυλλεκτική. Το κατώφλι της Πατησίων, λοιπόν, γεννιέται την στιγμή που μια νέα εικόνα εισχωρεί σε αυτό και την ίδια στιγμή πεθαίνει, καθώς εκχωρείται η γνώριμη εικόνα της σε έναν αέναο κύκλο αναστάσης της.

¹⁶ De Certeau Michel, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*, Σμίλη, 2010, σ.436

¹⁷ Αντονάς Αριστείδης, *Η ανασύσταση του βλέμματος*, ΑΠΘ, 1998, σ.83

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντονάς Αριστείδης, Η αναβολή της κατεδάφισης

Αντονάς Αριστείδης, Η ανασύσταση του βλέμματος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ.. Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΘΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Α, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998

Θεοχαράκη Β. Άννα Μαρία, Τα αρχαία τείχη των Αθηνών, Αθήνα: Ελληνική Επιγραφική Εταιρεία, 2015

Ιωάννου Βύρων, Σερράος Κωνσταντίνος. Μετασχηματισμοί της Ελληνικής πόλης, Επιπτώσεις στην εικόνα του αστικού τοπίου, στο: Γοσποδίνη Άσπα, Μπεριάτος Ηλίας, επιμελητές, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Αθήνα: Κριτική, 2006
Καρύδης Δημήτρης, Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Β' Έκδοση, Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2008

Καρύδης Δημήτρης, Το δίπτυχο της Αθήνας- Η πόλη στην Τουρκοκρατία και ο πρώτος αιώνας της πρωτεύουσας (1456-1940), Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2015

Κολοκυθά-Αντωνακάκη Σουζάνα, Ο Λαβύρινθος, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ.. Ζαφειρόπουλος, ΟΡΙΘΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Τόμος Β, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998

Κωνσταντινίδης Άρης, Τα παλαιά Αθηναϊκά σπίτια, Γ' Έκδοση, Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011

Μαλουτάς Θωμάς, Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Κοινωνικές ομάδες και δομημένο περιβάλλον σε μια νότιοευρωπαϊκή μητρόπολη, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2018

Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας. Η αρχή της εντατικής εκμετάλλευσης του αστικού εδάφους, Αθήνα: ΕΤΒΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ, 1991

Μιχελής Α. Παναγιώτης, Αισθητική Θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης, Αθήνα: Τύποις Πυρσού, 1946

Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1998

Μπίρης Η. Κώστας, ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ- Από τον 19° στον 20° αιώνα, Ε' Έκδοση, Αθήνα: Μέλισσα, 2005

Μπίρης Γ. Μάνος, Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925, Β' Έκδοση, Αθήνα: Μέλισσα, 2003

Σαμαρά-Γκαίτλιχ, Ναταλία, Ιχνογραφία Πατησίων (Τα Πατήσια κάποτε...), Αθήνα: Λύχνος, 1993

Σαρηγιάννης Γεώργιος Μ., Αθήνα 1830-2000. Εξέλιξη-πολεοδομία-μεταφορές, Αθήνα: Συμμετρία, 2000

Σαχανά Χ., Στεφανίδου Α., Τσιτιρίδου Σ., Σαμουηλίδου Α. Ο αρχιτέκτονας Θουκυδίδης Π. Βαλεντής. Αθήνα: Νήσος, 2007

Σπανδωνής Ι. Νικόλαος, Η Αθήνα μας: Σκηνάι εκ του αθηναϊκού βίου, Αθήνα: Φέξη, 1893

Σταυρίδης Σταύρος, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2002

Συλλογικό, Ανθολογία κειμένων ελληνικής αρχιτεκτονικής 1925-2002, Επιμ: Φιλιππίδης Δημήτρης, Α' Έκδοση, Αθήνα: Μέλισσα, 2006
Συλλογικό, Αστικές γεωγραφίες. Τοπία και καθημερινές διαδρομές, Επιμ: Πετροπούλου Κρίστη, Ραμαντιέ Τιερι, Αθήνα: Καπόν, 2016

Συλλογικό, ΟΡΙΟΝ, Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Δ. Α. Φατούρο, Επιμ: Σαράντης Γ. Ζ., Ζαφειρόπουλος, Τόμος Α, Β, Γ, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998

Συλλογικό, Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, Επιμ: Γοσποδίνη Άσπα, Μπεριάτος Ηλίας, Αθήνα: Κριτική, 2006

Τραυλός Ιωάννης, Πολεοδομική Εξέλιξη των Αθηνών. Από των προϊστορικών χρόνων μέχρι των αρχών του 19^{ου} αιώνας, Αθήνα: Καπόν, 2005

Φιλιππίδης Δημήτρης, Εφήμερη και αιώνια Αθήνα, Αθήνα: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, 2009

Φιλιππίδης Δημήτρης, Νεοελληνική αρχιτεκτονική, Αθήνα: Μέλισσα, 1984

Benjamin Walter, Μονόδρομος, (μτφ. Ανδρικοπούλου Νέλλη), Αθήνα: Άγρα, 2006

De Certeau Michel, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική- Η Πολύτροπη τέχνη του Πράττειν, (μτφ. Καψαμπέλη Κική), Α' Έκδοση, Αθήνα: ΣΜΙΛΗ, 2010

Debord Guy, Η κοινωνία του θεάματος, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2016

Goffman Erving, Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή, (μτφ. Γκόφρα Μαρία), Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006

Heidegger Martin, Κτίζειν Κατοικείν Σκέπτεσθαι, (μτφ. Ξηροπαίδης Γιώργος) Αθήνα: Πλέθρον, 2008

Jimenez Marc, Τι είναι αισθητική; , (μτφ. Καρρά Μαριλένα), Αθήνα: Νεφέλη, 2014.

Lynch Kevin, The image of the city, MIT press, 1960

Merleau-Ponty Maurice, Φαινομενολογία της αντίληψης, (μτφ. Καψαμπέλη Κική), Αθήνα: Νήσος, 2016

Norberg-Schulz Christian, Genius loci. Το πνεύμα του τόπου, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2009

Rowe Colin, Koetter Fred, Collage city, Αθήνα: Παπαζήση, 2020

Rowe P.G., Sarkis H. Isopolis, Addressing Scales of Urban Life in Modern Athens, Αθήνα: Harvard College, 1997

Savage Mike, Warde Alan, Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα, (μτφ. Μπιμπλή Ιωάννα), Αθήνα: Παπαζήση, 2005

Simmel Georg, Περιπλάνηση στην νεωτερικότητα, (μτφ. Σαγκριώτης Γιώργος), Α' Έκδοση, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004

Vesely Dalibor, Η αρχιτεκτονική στην εποχή της διχασμένης αναπαράστασης, (μτφ. Γιαμαρέλος Στέλιος), Αθήνα: Παπαζήση, 2019

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Άγνωστος Συγγραφέας, Εγκρίθηκαν οι προδιαγραφές του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού Προσχεδίου για το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Έθνος, 14.03.2022, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.ethnos.gr/culture/article/199186/egkrithhka-noiprodiagrafestoyarxitektonikoydiagonismoyprosxedioygiatoethnikoarxaiologiko-moyseio>

Άγνωστος Συγγραφέας, Δήμος Αθηναίων: Αντιγκράφιτι ενός χιλιομέτρου στην Πατησίων, Athens Voice, 24.06.2020, επίσκεψη 2022 Μάρτης, <https://www.athensvoice.gr/life/life-in-athens/658266/dimos-athinaion-antigkrafiti-enos-hiliometroy-stin-patision/>

Άγνωστος Συγγραφέας, «Ο Χριστός γεννήθηκε στο Ροζικλαίρ» στο 22ο ΦΝΘ, Athens Voice, 02.03.2020, επίσκεψη 2021 Νοέμβριος, <https://www.athensvoice.gr/politismos/kinimatografos/626419/o-hristos-gennithike-sto-roziklair-sto-22o-fnth/>

Άγνωστος Συγγραφέας, Οδός Πατησίων: ο αεροδιάδρομος της ελληνικής ιστορίας. Η ελληνική ιστορία μέσα από στιγμιότυπα της Πατησίων, ασσόδο, 17 Νοεμβρίου 2017, (επίσκεψη 2022 Αύγουστος, <https://1-2.gr/2017/11/17/odos-pathision-o-aerodiadromos-ths-ellhnikhs-istorias/>)

Άγνωστος Συγγραφέας, Πατησίων. Περίπατος στην παρακμή, Η πόλη ζει, 19.11.2019, Επίσκεψη 2021 Ιούνιος, <https://ipolizei.gr/san-xronografima-patisiwn-parakmi-i-ropi-zei/>

Άγνωστος, ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΠΑΤΗΣΙΩΝ 109, Doma, επίσκεψη 2021 Δεκέμβριος, <https://doma.archi/index/projects/polykatoikia-sthn-odo-pathsiwn-109>

Άγνωστος Συγγραφέας, Τέλος εποχής για το «Αθήναιον» - Έπιασαν δουλειά οι μπουλντόζες, Athens Voice, 13.11.2019, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.athensvoice.gr/epikairotiata/ellada/596166/telos-epohis-gia-athinaion-epiasan-doyleia-oi-mproylntozes/>

Αγοράκη Τζούλη, Τα παλιά μαγαζιά της πλατείας Κολιάτσου «αντιστέκονται» ακόμα, Lifo, 09.04.2018, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.lifo.gr/now/athens/ta-palia-magazia-tis-plateias-koliatsoy-antistekontai-akoma>

Βατόπουλος Νίκος, Ο Γκέοργκ φον Πέσκε, ο Άρης Κωνσταντινίδης και η οδός Πατησίων, Καθημερινή, 01.12.2020, (επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.kathimerini.gr/culture/561179911/o-gkeorgk-fon-peske-o-aris-konstantinidis-kai-i-odos-patision/>)

Βατόπουλος Νίκος, Πατησίων 298, το ευγενές αθηναϊκό κτίριο που γκρεμίστηκε το 2016, Καθημερινή, 28.02.2016, επίσκεψη 2022 Μάρτης, <https://www.kathimerini.gr/life/city/850850/patision-298-to-eygenes-athinaiko-ktirio-poy-gkremistike-to-2016/>

Βατόπουλος Νίκος, Το αστικό ρήγμα του «Αττικά» στην πλατεία Αμερικής, Καθημερινή, 16.04.2019, επίσκεψη 2022 Μάρτης, <https://www.kathimerini.gr/life/city/1019223/to-astiko-rigma-toy-attika-stin-plateia-amerikis/>

Δανιήλ Μαρία, Ζυθοποιία και παγοποιία Μ. & Ε. Κλωναρίδη και Σια, Αθήνα: ΒιΔΑ/ΪΙdA, 2018, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, Διατίθεται από: https://vidarchives.gr/reports/2018_01_248

Ξάνθος Χρύσανθος, Πατησίων Re!, Η Πόλη ζει, 22.09.2021, επίσκεψη Ιούνιος 2022, <https://ipolizei.gr/patisiwn-re/>

Εξαρχόπουλος, Π., Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Η πυκνή παρουσία αξιόλογων κτιρίων της δεκαετίας του '30 στη Πατησίων, αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Ζουγρής Κώστας, Οι κινηματογράφοι της οδού Πατησίων ήταν ο παράδεισος μας, από τις 4 στις 5, 18.04.2019, επίσκεψη 2021 Δεκέμβριος, https://apotis4stis5.com/vintage/23723-2017-03-25-09-40-26?fbclid=IwAR2U_LMWjW9QnborXUK7EzZqZoQFbY4suf8hG_Lwt7hTqrZwtE5fmB2yH7k

Ηγουμενίδη Τ., Οκτώ μνηστήρες για την «αρχιτεκτονική» του Μινιόν, 28.01.2022, επίσκεψη 2022 Μάρτιος, <https://m.naftemporiki.gr/story/1826158/okto-mnistires-gia-tin-architektoniki-tou-minion>

Καρδαμίτση- Αδάμη, Μάρω, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Οι περιπέτειες σχεδιασμού και οικοδόμησης του μεγαλύτερου ελληνικού μουσείου, αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Καραβία Κατερίνα, Πατησίων. η αγαπημένη οδός της Κατερίνας Γώγου, 3point magazine, 13.10.2016, επίσκεψη 2021 Δεκέμβριος, <https://3pointmagazine.gr/%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CE%B7-%CE%B1%CE%B3%CE%B1%CF%80%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7-%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BD/>

Καρδαμίτση- Αδάμη, Μάρω, Πανεπιστήμια και Σχολεία. Το Πολυτεχνείο, η εμπορική και τα σημαντικότερα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια της Πατησίων, αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Καρδαμίτση- Αδάμη, Μάρω, Χαρά: Πολυκατοικία Πρότυπο. Σπάνιο παράδειγμα μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής με ευχάριστους και ανθρώπινους χώρους., αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Κλαδής Άγγελος, Ποιο θα είναι το μέλλον του Ακροπόλ Παλλάς, του εμβληματικού Ξενοδοχείου της Πατησίων, oneman, 18.03.2022, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.oneman.gr/onecity/design/poio-tha-einai-to-mellon-tou-akropol-pallas-tou-emvlimatikou-xenodoxeiu-tis-patision/>

Κυριαζής Δημήτρης, Αστικό σημάδι #1: Αιλιανού, Κάτω Πατήσια, Lifo, 25.07.2014, επίσκεψη 2021 Δεκέμβριος, <https://www.lifo.gr/now/athens/astiko-simadi-1-ailianoy-kato-patisia>

Λαζαρίδου Αστερόπη, Παιδιά ενός κατωπατησιώτικου Θεού, Protagon.gr, 31.05.2018, επίσκεψη 2021 Δεκέμβριος, <https://www.protagon.gr/apopseis/blogs/pws-denfovasai-na-meneis-sta-patisia-44341602130>

Μπίρης Γ. Μάνος, Η «Κηπούπολη» Κυπριάδη. Αξιόλογο αρχιτεκτονικό σύνολο με σπίτια του Μεσοπολέμου στο τέρμα της Πατησίων., αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Αριστέα, Οδός Πατησίων. Από τα χρόνια του Όθωνα στο 2000, αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Διαδρομές της αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του μοντερνισμού μέχρι σήμερα, στην Αττική, Εσπερίδα Workshop, 25.10.2018, επίσκεψη 2022 Φεβρουάριος, <https://www.sadas-pea.gr/esperida-workshop-2018-diadromes-tis-architektonikis-aro-tis-aparches-tis-emfanisis-toy-monternismoy-mechri-simera-stin-attiki-081118/>

Σαμαρά-Γκαϊτλιχ, Ναταλία, Από τα βιζαβί στον ηλεκτρικό. Η συγκοινωνία στα Πατήσια, από τις εκδρομές του περασμένου αιώνα ως την σημερινή πολύβουη λεωφόρο., αφιέρωμα «Οδός Πατησίων», εφημ. Καθημερινή 28 Μαρτίου 1999

Σημαιοφορίδου Όλγα, Κτήμα Δρακοπούλου, Αθήνα: "αρχιτέκτονες" τεύχος 08; 2013, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, Διατίθεται από: <https://www.sadas-pea.gr/ktima-drakoroulou-architektones/>

Σιτάρας Θωμάς, Κυρίες, κύριοι, Patisation by night!, Lifo, 23.01.2014, επίσκεψη 2022 Μάρτιος, <https://www.lifo.gr/guests/paliaathina/kyries-kyrioi-patisation-night>

Τζαναβάρη Χαρά, Τα αταίριαστα «αδέλφια», Η εφημερίδα των Συντακτών, 01.02.2020, επίσκεψη 2022 Μάρτιος, https://www.efsyn.gr/arheio/mnimeia-tis-polis/229476_tatairiasta-adelfia

Τσομπάνη Παντελής, Η Πατησίων είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός δρόμος της Αθήνας, Oneman, 05.04.2022, επίσκεψη 2022 Ιούνιος, <https://www.oneman.gr/onecity/urban/i-patisation-einai-o-pio-antiprosopetikos-dromos-tis-athinas/>

Φουτσιτζή Λένα, Βιβλίο /Το μέλλον προοιωνίζεται ευτυχές και λαμπρόν. Τουριστικός οδηγός της Αθήνας, από το 1860! «Μία φωτεινή πόλη με αριστοκρατικά κτήρια, ενδιαφέροντα μνημεία και ωραίους περιπάτους...», Lifo, 04.03.2013, επίσκεψη 2022 Αύγουστος, <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/mellon-prooionizetai-eytythes-kai-lampron#comment>

<http://archaeologia.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio.aspx> | <https://adoptathens.gr/aksones-programmatos/programma-anti-graffiti/> | <https://www.benaki.org/index.php?lang=el> | <https://www.ktimanet.gr/wms/ktbasemap/> | <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

E1Προσωπικό αρχείο, Αθήνα, 2016.**E2**Προσωπικό αρχείο, 2021.**E3**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων 2021.**E4**Προσωπικό αρχείο, 2022.**E5**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E6**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E7**Επεξεργασία_χάρτη,<https://earth.google.com/web/>.**E8**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E9**Προσωπικό αρχείο, 2022.**E10**<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b532047197/f8.item.r=La%20Gr%C3%A8ce.zoos>.**E11**Καρύδης Δ., Το δίπτυχο της Αθήνας, Αθήνα: Παπασωτηρίου,2015.**E12**Επεξεργασία σχεδίου, Παπαγεωργίου-Βενετά Α., στο Καρύδης Δ., Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2008.**E13**Επεξεργασία Φωτογραφίας, https://iloveoldathens.blogspot.com/2018/12/19_42.html?fbclid=IwAR2hxc5IlaVWUmQLHkG89ehNBGMZqLDtAOCBuTkXvxd2tqSN09jJ2PQTM4.**E14**Επεξεργασία, κολλάζ χαρτών, Μπίρης Η. Κώστας, Αι Αθήναι, Ε' Έκδοση Αθήνα: Μέλισσα,2005+https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=164974&Itemid=162&lang=el+<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/curtius1895a/0009/image.info>.**E15**Επεξεργασία_χάρτη. **E16**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E17**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2018.**E18**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E19**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E20**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E21**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2018.**E22**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2016.**E23**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E24**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.**E25**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E26**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2019.**E27**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2019.**E28**Προσωπικό αρχείο, 2022.**E29**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E30**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E31**Προσωπικό αρχείο, 2022.**E32**Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.**E33**Προσωπικό

αρχείο, Πατησίων, 2022.E34Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2019.E35Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E36Προσωπικό αρχείο, 2016.E37Προσωπικό αρχείο, Πατησίων 2022.E38Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E39Προσωπικό αρχείο, οδός Δροσοπούλου, 2021.E40Προσωπικό αρχείο, Αθήνα, 2022.E41Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E42Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E43Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E44 Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E45Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E46Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E47http://cineanamhisi.blogspot.com/2012/05/blog-post_1572.html.E48Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.E49Προσωπικό αρχείο, 2020.E50Προσωπικό αρχείο, 2021.E51Προσωπικό αρχείο, σχέδιο, 2022.E52Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E53Προσωπικό αρχείο, σχέδιο Πατησίων, 2021.E54Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E55Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E56Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2021.E57Προσωπικό αρχείο, Πατησίων, 2022.

[Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗ]

Είμαστε απόγονοι κατασκευασμένων ειδώλων·
εσύ ξένε μου το απέδειξες αυτό·
εμπρός να σε ξεπροβοδίσω στον θάνατο·
και θα μείνουμε και οι δύο αιώνιοι στο μεταβατικό κατώφλι.

